

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SAVAŞ VE GÖÇE İLİŞKİN TRAVMATİK BELLEĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMİNİN
MEKANSAL KARŞILIKLARI:
İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ SİĞİNMACILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze KILIÇ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

OCAK 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SAVAŞ VE GÖÇE İLİŞKİN TRAVMATİK BELLEĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMİNİN
MEKANSAL KARŞILIKLARI:
İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ SİĞİNMACILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Gamze KILIÇ
502161010**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatma ERKÖK

OCAK 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502161010 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Gamze KILIÇ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “SAVAŞ VE GÖÇE İLİŞKİN TRAVMATİK BELLEĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMİNİN MEKANSAL KARŞILIKLARI: İSTANBUL'DAKİ SURİYELİ SİĞINMACILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Fatma ERKÖK**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Zeynep GÜNAY**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Demet MUTMAN ULUENGİN
Özyeğin Üniversitesi

Teslim Tarihi : 07 Aralık 2021
Savunma Tarihi : 07 Ocak 2022

Savaş ve zorunlu göç mağdurlarına,

ÖNSÖZ

Mimarlığın beraberinde, sosyoloji ve psikoloji alanlarına olan kişisel ilgimi, akademik bir çalışmaya dönüştürmeme fırsat tanıyan ve bu çalışmayı gerçekleştirdiğim süreç içerisinde heyecanıma ortak olan herkese minnet duyduğumu, bana tanınan bu fırsat aracılığıyla belirtmek isterim.

Öncelikle, çalışmamın gizli kahramanları olan ve benimle yalnızca anlarını değil aynı zamanda içtenlikle anılarını da paylaşan Suriyelilere çok teşekkür ederim. Bana zaman ayırarak çalışma izleğimi oluşturan ve mimarlığa çok farklı bir açıdan bakmamı sağlayan Ceren Acartürk ve Ersin Uygun'a minnettarım.

Danışmanım Fatma Erkök'e, araştırma süreci boyunca yanımda olarak gösterdiği ilgi, anlayış ve destekleri için; değerli jüri üyelerim Zeynep Günay ve Demet Mutman Uluengin'e, yapıcı eleştirileriyle çalışmama kattıkları için teşekkür ederim.

Hayatımda olduklarından dolayı bana çok şanslı olduğumu hissettiren ve tüm süreç boyunca yanımda kalarak beni motive eden; Tuğba Koç Gül, Tuba Çelik, Sümeyye Atalan ve Sema Uslu'ya çok teşekkür ederim.

Henüz 3 ay önce dünyaya gözlerini açarak hayatıma dahil olan ve bana bu dünyada yaşanabilecek en güzel duygulardan birini tattıran Zahidhan'a; beni sadece psikoloji alanında bilgilendirmekle kalmayıp, aynı zamanda dününü, gününü bu çalışma için feda eden evimizin, ailemizin taze psikoloğu Kadir Kılıç'a ve ailemin diğer üyelerine sonsuz teşekkür ederim.

Ocak 2022

Gamze Kılıç
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET	xvii
SUMMARY	xix
1. GİRİŞ –	1
1.1 Problem Tanımı	3
1.2 Çalışmanın Amacı	5
1.3 Çalışmanın Kapsamı	7
1.4 Çalışmanın Yöntemi ve Araştırma Deseni	7
1.4.1 Fenomenolojik yaklaşım	9
1.4.2 Çalışmanın tasarımı	10
2. BELLEK ve MEKAN	15
2.1 Bellek Nedir?	16
2.1.1 Nasıl algılarız ve ne şekilde değerlendiririz?	19
2.1.2 Geçmişin kırıntıları, bellekte yer alan imgeler.....	23
2.2 Mekanın Tanımı ve Fenomenolojik Yaklaşımla Bilince Uzanan Serüveni	25
2.3 Geçmişle Bağlantı Kuran Bir Köprü: Mekan	28
2.4 Belleğin Karadeliği: Ana Direnen ve Geçmişten Sızanlar	30
3. TRAVMA - MEKAN	33
3.1 Travma Nedir ve Nasıl Oluşur?	34
3.1.1 Doğal afetler ve felaketler neticesinde oluşan travma	36
3.1.2 İnsan eliyle oluşan travma.....	36
3.1.2.1 Savaş ve çatışma ortamının neden olduğu psikolojik sorunlar	37
3.1.2.2 Savaş neticesinde gerçekleşen zorunlu göçe bağlı psikolojik sorunlar	38
3.2 Travma ve Bellek Olguları Arasına Konumlanan Mekan.....	40
3.2.1 Travmada süreklilik ve kırılmalar: mekandaki algısal uyarıcılar	42
3.2.2 Bellekteki verilerin mekansal karşılıkları	44
3.2.3 Travma izlerini taşıyan mekanlar.....	47
3.2.3.1 Doğal afetler ve felaketler neticesinde oluşan travmanın izlerini taşıyan mekanlar.....	51
3.2.3.2 Kasıtlı olarak gelişen travmanın izlerini taşıyan mekanlar	53
4. TRAVMATİK BİR YAŞANTI OLARAK ZORUNLU GÖÇ/MÜLTECİLİK	59
4.1 Göç Olgusunun Tanımı ve Türleri	60
4.1.1 Göçün tanımı	61
4.1.2 Göçün türleri	63
4.2 Zorunlu Göç Olgusunun Tanımı ve Türkiye'deki Yansımaları	67

4.3 Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'de Sığınmacı Olma Halleri	70
4.4 Göçe Zorlanan Suriyeli Sığınmacıların Muhtemel Travmatik Yaşantıları	73
4.4.1 Göç öncesinde yaşanan muhtemel sorunlar	74
4.4.2 Yer değiştirme sürecinde yaşanan sorunlar	76
4.4.3 Hedef ülkedeki ortamın sığınmacılara yaşattığı sorunlar.....	77
4.4.3.5 Fiziksel çevre ve barınmaya dair sorunlar.....	79
4.4.3.5 Olumsuz yaşam şartlarından kaynaklanan sağlığa ilişkin sorunlar....	81
5. KENTSEL MEKANDA TRAVMANIN İZİNİN SÜRÜLMESİ.....	85
5.1 Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemi ve Araştırmanın İzleği.....	87
5.2 Bulgular ve Değerlendirme	89
5.2.1 Savaş ortamına ilişkin mekansal örüntüler.....	91
5.2.2 Göç güzergahına ilişkin mekansal örüntüler	99
5.2.3 Yerleşilen yerle kurulan bağlar ve sürecin ürettiği travmatik izlerin karşılaştırılmalı okunması	104
5.2.2.1 İstanbul'daki Suriyeli sığınmacıların zorunlu göç yaşantıları.....	105
5.2.2.2 Sığınmacıların İstanbul'da karşılığını bulduğu travmatik izler.....	107
6. SONUÇ	123
KAYNAKLAR.....	125
EKLER	135
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

AFAD	: Bakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
IDMC	: Internal Displacement Monitoring Centre
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Katılımcıların temel bilgilerine ilişkin veriler.....	12
Çizelge 1.2 : Katılımcıların yaşadıkları illere ve hanelere ilişkin veriler.....	12
Çizelge 5.1 : Katılımcıların savaş ortamındaki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar.	99
Çizelge 5.2 : Katılımcıların göç güzergahındaki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar	103
Çizelge 5.3 : Katılımcıların İstanbul'daki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar.	115
Çizelge 5.4 : Travmayı tetikleyen görsel, işitsel ve kokusal veriler.....	117

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Travmatik belleğin işleyiş biçiminin mekansal karşılıkları.	1
Şekil 1.2 : Mimarlık anabilim dalında çalışmada ele alınan konuyla alakalı ulusal tez merkezinde kayıtlı tez sayısı.	4
Şekil 1.3 : Travmatik bellek ve mekan..	6
Şekil 2.1 : Zihinsel mekanın, travmatik bellekteki yeri.	16
Şekil 2.2 : Fiziksel çevreyi algılama ve değerlendirme.	19
Şekil 2.3 : Belleğe tutunan mekansal örüntüler.	28
Şekil 2.4 : Belleğin kara deliği: ana direnen, geçmişten sızan anlar..	30
Şekil 3.1 : Travma ve mekan.	33
Şekil 3.2 : Terörün topografyası.	45
Şekil 3.3 : Hyatt Regency Oteli'nin binaları arasında yer alan köprü.	48
Şekil 3.4 : Sivas Madımak Otel ve Ankara Tren Garı.	49
Şekil 3.5 : Marmara Depremi (Gölcük, Değirmendere).	52
Şekil 3.6 : Nusaybin Hendek Olayları.	55
Şekil 4.1 : Travmatik bir yaşantı olarak zorunlu göç ve mültecilik.	60
Şekil 4.2 : Suriye'deki savaş ortamı.	75
Şekil 5.1 : Travmatik bir yaşantı olarak zorunlu göç ve mültecilik.	85
Şekil 5.2 : Tanıdık olunmayan çevrede duyuşal veriler aracılığı ile travmatik anıları hatırlama deneyimi.	90
Şekil 5.3 : Katılımcı ifadeleri arasında tekrar eden kodlar..	108
Şekil 5.4 : Veri analizinde kullanılan kodların bir araya getirilmesiyle oluşturulan temalar.	116
Şekil 5.5 : Sığınmacıların İstanbul'da karşılığını bulduğu travmatik izler.	118

SAVAŞ VE GÖÇE İLİŞKİN TRAVMATİK BELLEĞİN İŞLEYİŞ BİÇİMİNİN MEKANSAL KARŞILIKLARI: İSTABUL'DAKİ SURIYELİ SĞINMACILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA

ÖZET

İnsanoğlu, deneyimlerini gerçekleştirdiği, çevresini kuşatan ve benliğini saran ortama anlam vermeden, anlam koymadan yaşayamamakta; edilgin olarak kabul etmediği mekanı, değişen gerçeklik yahut öğretilen ortama içkin olarak yorumlayarak kendi yaşantısına yakından tanık olduğu için anlamlı bulmaktadır. Fiziksel mekanı, zihinsel boyutu ile değerlendirerek anlamlandıran birey/toplum, mekana dair geçmiş zamandaki deneyimlerini zihinlerinde yeni olan ile birleştirmekte ve yeniden yorumlamaktadırlar. Bunun neticesinde mekan, tanıdığı olduğu her deneyime ve o deneyimin bireye/topluma hissettirdiklerine göre sürekli değişip dönüşerek birey ve toplumlar için farklı anlamlar ifade etmektedir. Mekan-toplum sarmalının iç içe geçmiş bir ağ örgüsü olduğunu kabul eden ve mekanın bu ağ örgüsü içerisinde okunmasının mümkün olduğu görüşüne tutunan bu çalışma; mekanın, savaş ve zorunlu göçün neden olduğu travma ile bellek arasında konumlanan yerini sorgulamaktadır. Bu niyetle çalışmada, Suriyeli sığınmacıların, savaş-çatışma ortamı ve göç güzergahından duygusal bir miras olarak taşıdıkları bireysel ve kolektif belleklerinde meydana gelen süreklilik ve kırılmaların, göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki karşılıkları, savaş ve göç sürecindeki yere/mekana ilişkin deneyimleri üzerinden fenomenolojik bir yaklaşımla tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, Suriyeli sığınmacıların görünür olduğu kentlerden biri olan İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve sığınmacıları travmatik belleklerdeki işleyiş biçiminin mekansal karşılıkları, yine bu kent üzerinde aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Suriyeli sığınmacılar (çalışma grubu) ve onların mental sağlıklarıyla ilgilenen alanlarında uzman kişilerden (danışma grubu) oluşan iki farklı gruba, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu çalışma grubu, sığınmacıların ikamet etmeyi yoğun olarak tercih ettiği İstanbul ve Bursa (şimdi orada olup daha önce İstanbul'da yaşamış olan) illerinde, 21-55 yaş aralığında, 6 kadın ve 9 erkek olmak üzere toplam 15 kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu durum, katılımcıların bireysel göç deneyimlerine özgü soruların geliştirilmesi açısından esneklik tanımış ve mülakatın doğal bir akış içerisinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen veriler ise, tematik analiz yöntemiyle deşifre edilmiştir. Çalışmanın veri analizi aşamasında, verinin kavramsallaştırılmasına ve fenomeni tanımlayabilecek temaları ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, Suriyeli sığınmacılarla gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, savaş ve zorunlu göçün Suriyeli sığınmacılar üzerindeki travmatik etkileri, yine onların mekansal deneyimleri üzerinden doğrudan aktarılmıştır. Çalışma kapsamında, katılımcıların belleklerine kazınan travmatik deneyimlerin izleri ile, göç ettikleri fiziksel çevredeki karşılıkları sorgulanmıştır. Bunun için, ilk olarak sığınmacıların göç öncesi, göç süreci ve göç neticesindeki deneyimlerinin aktarıldığı ifadeler, veri setinin deşifre edilmesiyle oluşturulan kodlar

ışığında, potansiyel tema başlıkları altında gruplandırılmıştır. Ardından, her bir tema içerisindeki verilerle birlikte değerlendirilerek, tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Analizin son aşamasında ise, göç öncesi ve göç sürecine dair elde edilen veriler ışığında oluşturulan travma kaynaklı temaların karşılığının, göç sonucunda yerleşilen yerde olup olmadığına bakılmıştır. Çalışma neticesinde, duygusal travmaların arkalarında kalıcı ve yoğun izler bıraktığı; travma yüklü bu izlerin, travmatize bireyin belleğini etkisi altına alarak hayatının geri kalanına müdahale ettiği görülmektedir. Savaş ve göç travmasına maruz kalan Suriyeli sığınmacıların belleklerinde yer eden travmatik izler bugün hala yerlerini muhafaza etmekte ve sığınmacıların yerleştikleri kent olan İstanbul'da karşılıklarını bularak varlıklarını güçlü bir şekilde hissettirmektedirler. Ayrıca, çalışma kapsamında görüşme yapılan danışma grubunun konuyla ilgili görüş ve düşünceleri, ilk grubun ifadelerini destekler niteliktedir. Yaşananların olumsuz etkilerini hafifletmek ve mağdurları hayata yeniden adapte etmek adına, öncelikle güven ortamının tesis edilmesi gerekmektedir. Özellikle terör ve savaş mağdurlarının kente-kentliye eklemlenme biçimlerinin, rastgele ve doğrudan değil, -mental açıdan kırılmalı olan bu grupların hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak- kontrol altında ve aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

SPATIAL CONSIDERATIONS OF THE TRAUMATIC MEMORY CAUSED BY WAR AND MIGRATION: A READING ON THE SYRIAN REFUGEES IN ISTANBUL

SUMMARY

People are exposed to traumatic events for a variety of reasons throughout their lives. Traces of trauma are processed in our memory not in the form of verbal narratives about bad events in the past, but in the form of physical sensations during the time of life threat. Even after many years have passed, traces of traumatic experiences engraved in memory and preserved there; Can reactivate and take the person exposed to the experience to what was lived, as a result of a new traumatic experience or through visual, sensory and emotional factors reminiscent of the experience. Space that goes beyond its physical existence and exceeds its meaning; leans its back on the experience, and the traces of the memories engraved in the memory are also encountered among the spatial patterns. This study is about both the traumatic experiences caused by various disasters and the details of the spatial elements that bear the traces of these experiences. Within the scope of the research, it is tried to examine architectural perspectives and re-evaluate these themes through the concept of space by building bridges between themes borrowed from different disciplines such as memory, perception, trauma, forced migration and asylum. In the study, the relationship of the Syrian refugees, who had to migrate to Turkey due to the war and conflict environment in their own country, with the physical environment they left behind and the negativities they experienced during the migration process are discussed on the basis of the trauma-space relationship. For this purpose, in this study, it is tried to determine the spatial equivalents of the continuity and ruptures in the individual and collective memories of the refugees, which they carry as an emotional legacy from Syria, in the places where they settled as a result of migration. For this purpose, the trauma caused by forced migration and the elements of the place and space that carry their marks in the urban space are traced. This study, which accepts that the spiral of space-society is an intertwined mesh and that it is possible to read the space through this mesh; questions the place of space located between the trauma caused by war and forced migration and memory. With this intention, in this study, the responses of the continuity and ruptures in the individual and collective memories of the Syrian refugees, which they carry as an emotional legacy from the war-conflict environment and the migration route, in the places where they settled as a result of migration, will be determined with a phenomenological approach through their experiences of the place / space during the war and migration process has been studied. The study was carried out in Istanbul, one of the cities where Syrian refugees are visible, and the spatial equivalents of the functioning of the refugees in their traumatic memories were sought. The study consists of six chapters. In the first part, where the research and what has been done are explained, the problem is explained in general terms and the purpose of the research is mentioned. In addition, the scope and conceptual framework of the study, general sub-information about the methods used

and the resources utilized are also included in the section. After revealing the relationship between the aforementioned concepts, it is tried to establish the relationship of this relationship with space. Here, the concept of memory is discussed in line with the approaches that concern the disciplines of social sciences and architecture. In addition, the physiological process, which is effective in the perception of space, as well as the effect of psychological processes are briefly mentioned. In the third part of the study, the situation of the space positioned between memory and trauma; Under the title of “Trauma-Space”, it is examined through examples related to the subject. In this context, since the concepts of trauma, memory and space in the title of the thesis have different meanings in different scientific disciplines such as sociology, psychology, political science and urbanism, it is tried to approach the subject by using a common terminology in order to put it on a solid theoretical ground. For this, the concepts of trauma, memory and space are primarily tried to be given their original meanings; right after this, it has been tried to convey the examples given in relation to the afore mentioned cases in a way that is related to the subject. In the fourth chapter, Forced Migration as a Traumatic Experience and Refugee situations are mentioned. In this section, projections are made on the situation of people who are forced to move or forced to migrate. In this section, concepts such as immigrant, refugee, asylum seeker, which define people who migrate in relation to migration and types of migration, are examined in connection with their legal status and the effects of migration on these people are examined mental effects are mentioned. The fifth part of the study constitutes the original part of the thesis. After the preliminary research, the study, whose structure was created according to the phenomenological research design, mainly deals with the spatial and spatial elements that cling to the traumatic memory of war and migration. In this context, the relationship between the war environment and the trauma caused by forced migration with the space is examined. For this purpose, semi-structured in-depth interviews were conducted with two different groups consisting of Syrian refugees (working group) and experts in their fields (advisory group) dealing with their mental health. The study group formed by the Syrian refugees was conducted with a semi-structured interview technique, which was conducted with a total of 15 people, 6 women and 9 men, aged between 21-55, in the cities of Istanbul and Bursa (who had previously lived in Istanbul), where the refugees mostly prefer to reside. Has been carried out. This situation allowed flexibility in terms of developing questions specific to the individual migration experiences of the participants and allowed the interview to take place in a natural flow. At the same time, a pilot study was conducted with 5 people before the study in order to determine the operability of the questions asked. As a result of the pilot study, it was realized that the same type of questions should not be asked to every participant due to their different characteristics, and that some concepts that were thought to be intelligible did not have equivalents for all participants. For this reason, the way the questions were asked was changed and the data obtained from the pilot study were not included in the study. The consultation group interviewed consists of psychologists and psychiatrists who are experts in their fields, who conduct extensive studies on the mental health implications of the traumatic experiences of asylum seekers before, during, and during the asylum process in the destination countries. In the interviews with the second group, it was tried to establish a relationship between the space and the traumatic memory, and then, how the spatial experiences related to the war and migration process conveyed by the first group should be interpreted. The data obtained as a result of the interviews were deciphered by the thematic analysis method. In the data analysis phase of the study, it was tried to conceptualize the data and reveal the

themes that could describe the phenomenon. For this purpose, based on interviews with Syrian refugees, the traumatic effects of war and forced migration on Syrian refugees were directly conveyed through their spatial experiences. Within the scope of the study, the traces of the traumatic experiences engraved in the memories of the participants and their responses in the physical environment they migrated were questioned. For this purpose, firstly, the statements about the experiences of asylum seekers before, during and after migration were grouped under potential themes in the light of the codes created by deciphering the data set. Then, each theme was evaluated together with the data in it, defined and named. In the last stage of the analysis, it was checked whether the themes created in the light of the data obtained before and during the migration process were found in the place settled as a result of migration. As a result of the study, emotional traumas left permanent and intense traces; It is seen that these trauma-laden traces affect the memory of the traumatized individual and interfere with the rest of his life. Traumatic data in the memories of Syrian refugees, who were exposed to the trauma of war and migration, still preserve their place today and make their presence felt strongly by finding their counterparts in Istanbul, the city where the refugees settled. In addition, the related opinions and thoughts of the advisory group interviewed within the scope of the study support the statements of the first group. In order to alleviate the negative effects of the experiences and re-adapt the victims to life, an environment of trust must first be established. In particular, it is thought that the ways of articulating the victims of terrorism and war from city to city should not be done independently and directly, but under control and in a gradual way, taking into account the sensitivities of these mentally fragile groups.

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca, çeşitli nedenlerden ötürü travmatik olaylara maruz kalmaktadır. Travmanın izleri, geçmişte yaşanan travmatik olaylara ilişkin sözel anlatılardan ziyade, yaşamsal tehditin gerçekleştiği zaman dilimindeki, fiziksel duyular biçiminde belleğe işlemektedir.

Üzerinden uzun yıllar geçse dahi travmatik deneyimlerin belleğe kazınan ve orada muhafaza edilen izleri; yeni/yinelenen bir travmatik deneyim neticesinde ya da geçmiş deneyimi anımsatan duyusal ve duygusal etkenler aracılığıyla, yeniden harekete geçebilmekte ve deneyime maruz kalanı yaşanan ana geri götürmektedir. Bu noktada, travma ile belleğin kesişiminde konumlanan *mekan* mefhumu belirginleşmekte ve varlığını hissettirmektedir. Salt biçimsel bir boşluktan ibaret olmayan, fiziksel varlığının dışına taşan ve anlamını aşan mekan; sırtını yaşanana yaslamakta, belleğe işlenen travmatik anıların izlerine mekansal örüntüler arasında rastlanmaktadır.

Şekil 1.1 : Travmatik belleğin işleyiş biçiminin mekansal karşılıkları.

Bu çalışma, hem türlü felaketlerin neden olduğu travmatik yaşantılar hakkında hem de bu yaşantıların izlerini taşıyan mekansal ögeler ve onların ayrıntılarıyla alakalıdır. Çalışma, bu doğrultuda genellikle sağlık ve sosyal bilimler alanyazınında yapılan

araştırmalar aracılığıyla, yere/mekana tutunarak örüntülenen belleğin travmatik olaylarla ilintisini, büyütecı *mekan* ve *mekansal ögelere* çevirerek irdelemeye çalışmaktadır (Şekil 1.1). Çalışma esas itibarıyla, kendi ülkelerinde varolan savaş ve çatışma ortamından ötürü Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların, geride bıraktıkları fiziksel çevreleri ile kurdukları ilişki ve göç sürecinde yaşadıkları deneyimleri, travma-mekân ilişkisi temelinde ele almaktadır.

Bu amaçla çalışmada sığınmacıların, Suriye'deki savaş ortamından (fiziksel mekan) duygusal bir miras olarak taşıdıkları bireysel ve kolektif belleklerinde (zihinsel mekan) meydana gelen süreklilik ve kırılmaların, göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki mekansal karşılıkları (fiziksel mekan) tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda savaş ve zorunlu göçün neden olduğu travmanın mekansal karşılıklarının kentsel mekanda canlanabileceği düşünölen olası izleri, İstanbul'daki Suriyeli sığınmacılar üzerinden sürölmektedir. Ayrıca, sığınmacıların, kente ve kentliye eklemlenme biçimlerine de değinilmektedir.

Çalışma, altı bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde; problem tanımının yapılmasının ardında çalışmanın amacı, yöntemi tartışılmakta ve kapsamı belirlenmektedir.

Çalışmanın ikinci kısmı olan “Bellek ve Mekan” bölümünde; bellek sistemlerini ve zihinsel örüntöleri oluşturan bağlarla birlikte, yapılı fiziksel çevreyi algılama ve değerdendirme biçimlerine değinilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde mekanın, bellek ve travma arasındaki konumlanan durumu; “Travma-Mekan” başlığı altında, konuya ilişkin örnekler üzerinden irdelenmektedir. Böylesine çok boyutlu bir çalışmayı yürütmenin en zor yanı ise; çeşitli disiplinler tarafından farklı anlamlarda kullanılan kavramların kesişim, etkileşim ve ayırım noktalarını doğru bir şekilde ayırt ederek, kavramsal çerçeveyi sağlam bir zemine oturtmaya çalışmaktır. Bu bağlamda çalışmanın başlığında yer alan travma, bellek ve mekan kavramları sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, şehircilik gibi farklı bilimsel disiplinlerde başka anlamlara ve tarihsel yolculuklara sahip olduğundan dolayı, sağlam teorik bir zemine oturtabilmek adına, konuya ortak bir terminoloji kullanarak yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada bahsi geçen travma, bellek ve mekan mefhumlarının öncelikli olarak kendi özgün anlamları verilmeye

çalışılmakta; bunun hemen akabinde ise, bahsi geçen mefhumların konuyla ilintili olacak şekilde, aralarındaki ilişki aktarılmaya çalışılmaktadır.

Dördüncü bölümde, “Travmatik bir yaşantı olarak zorunlu göç ve mültecilik” durumlarından bahsedilmektedir. Göç ve göç çeşitleri ile ilintili olarak göç eden kişileri tanımlayan göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramlar yasal statüler ile bağlantılı olarak irdelenmekte ve göçün bu kişiler üzerindeki etkilerine değinilmektedir.

Çalışmanın beşinci bölümü olan “Savaş Travmasının İzlerini Taşıyan Kentsel Mekanlar” bölümü, araştırmanın özgün kısmını oluşturmaktadır. Bu kısım, Suriyeden gelen sığınmacılar ve onların mental sağlıkları ile ilintili çalışmalar yapan araştırmacılardan oluşan iki grup ile gerçekleştirilen mülakatları kapsamaktadır. İki grupta gerçekleştirilen bu görüşmelerde, savaş ve zorunlu göçün Suriyeli Sığınmacılar üzerinde yarattığı etkilerin, mekan sathındaki karşılıkları aranmaktadır.

Gerçekleştirilen alan çalışmasının bulgularının (özünün) ortaya konduğu son bölümünde ise, çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar, kentsel ve mekansal izlere dayanarak tartışılmaktadır.

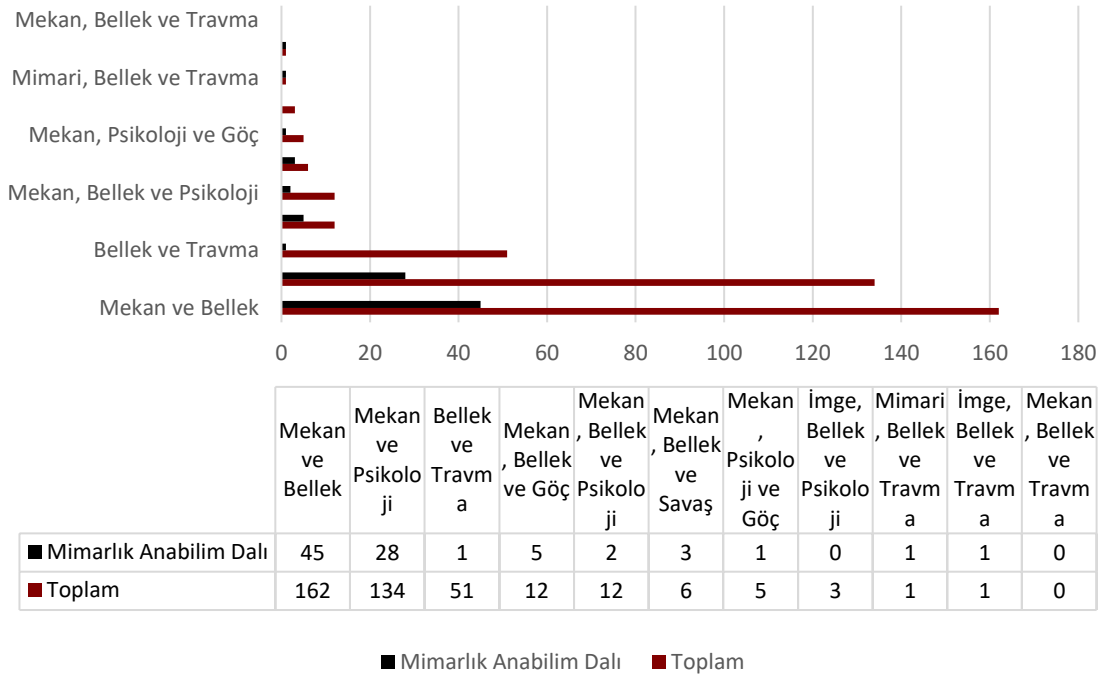
1.1 Problem Tanımı

“Anı, kimi belli belirsiz, kimi kalıcı bir şekilde beyne kazınmış bir dizi imgedir. İmgelerse birer iplik ucu gibidir... karmaşık desenli bir kilim dokumak üzere bir araya gelir gibi... ve bu kilim bize bir hikâye anlatır. Hikâye geçmişimizin hikâyesidir... Ancak hakikat ışığa bağlı olarak renk değiştirir ve yarın belki de dünden daha net olabilir.” Kası Lemmons

Belleğe tutunan kişisel/toplumsal anılar ve geçmiş, özünde durağan ve stabil değildir. An'ın süzgecinden geçerek, süregelen bir şekilde, biçim değiştirmekte ve kendini anda yeniden var etmektedir. Kişi ve toplumların anımsadıkları ise, temas halinde oldukları bir geçmişe işaret etmektedir (Susam, 2015). Tutarsız ve tekinsiz bir zeminde hareket eden bu geçmiş, kimi zaman kişiyi ve toplumu, olumlu anılarının aksine -bellekte netliğini koruyan- travmatik anılarına sürükleyebilmektedir.

Travmatik anılar, mağduru kuşatan yapıları çevrede karşılığını bulabildiği takdirde onun için içinde bulunduğu anı, geçmişe götürmektedir. Böylesi bir durumda, mağdur tarafından hissedilen olumsuz duygular, yere/mekana dair travmatik deneyimi

besleyerek pekiştirmekte ve bunun neticesinde kişinin gündelik hayatında aksaklıklar meydana gelebilmektedir. Aynı zamanda travmanın neden olduğu bu mekansal bunalım, savaş ve göç söz konusu olduğunda, mağdurun sığındığı kente ve kentliye eklemlenmesini de güçleştirebilmektedir. Bu durum, savaş ve göç mağdur için, sığındığı kentteki barış ortamının inşasını ve sürdürebilirliğini sekteye uğratarak, toplumsal uzlaşmanın sağlanmasını geciktirebilmektedir. Geçmişte olumsuz olay ve durumlara maruz kalmış toplumların, travmatik anılarla dolu belleklerini incitmeksizin, sığındıkları kentlerde -sukut içinde yaşama- olanaklarının oluşturulmasında, sadece siyasi aktörlerin kararları ve eyleme döktükleri planlar yeterli olmamaktadır (Susam, 2015). Bu kapsamda, psikososyal alanlarda bu tür kullanıcıların kentlere sağlıklı bir biçimde dahil olmalarına yönelik çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Şekil 1.2 : Mimarlık anabilim dalında çalışmada ele alınan konuyla alakalı ulusal tez merkezinde kayıtlı tez sayısı.

Özellikle son dönemlerde göç ülkesi haline gelen Türkiye’de, savaş ve göç neticesinde meydana gelen travmalarla ilintili çalışmalara bakıldığında, bunların büyük bir kısmının, sosyoloji ve psikoloji perspektifinden araştırıldığı görülmektedir (Şekil 1.2). Fakat kamplara kapatılan ya da doğrudan kentlere yönlendirilen sığınmacıların

travmatik bellekleriyle alakalı, mimari açıdan/mekan bazında yapılan kapsamlı çalışmalara yeteri kadar rastlanmamaktadır. Oysaki, “İnsan hareketliliğini, yerler arasında gerçekleşen, mekânları bir uçtan öbürüne kateden ve zamana yayılmış bir olgu olarak ele alan göç (King, 2019)” mekansallıkla da kaçınılmaz olarak bağlantılıdır. Bu olgu sadece göç alan, göç veren veya transit ülkeleri değil, aynı zamanda kenti/kentliyi ve mimariyi de dönüştürmektedir. Güncel göç araştırmaları daha çok sosyal ve sağlık bilimleri alanlarında sınırlı kalmakta, mimarlıkla ilgili sonuçlarına sistemli bir ilgi gösterilmemektedir. Bu çalışma, sağlık, sosyal ve fen bilimleri gibi çeşitli disiplinlerden gelen göç araştırmacılarının çalışmalarının yansımalarıyla oluşturulmaya çalışılan ve bahsi geçen alan yazınındaki boşluğu kapatmaya yönelik bir adım olma hedefi gütmektedir.

Bunun yanında çalışma konusu,

1. Travmatik bellek ile mekan arasında nasıl bir ilişki vardır ve mekan, travmanın neresindedir?
2. Görüntüsü üstünden yıkıcı bir kasırga geçmiş kentin belekteki izlerini silmek yahut en aza indirmek nasıl mümkün olabilir? Kişi böylesi bir deneyimi, anı zihninde yeniden yapılandırabilir mi?
3. Bellekteki geçmişi yıkmak, bağı koparmak iyileşmek anlamına mı gelir? Çevrenin yenilenmesiyle/değişmesiyle travma izleri silinir mi?
4. Bireyin yurdundan ayrılma deneyimi sırasında karşılaştığı sıkıntılar, yitirilenler ve kayıplar bir ipucu aracılığıyla istemsiz ve davetsiz bir şekilde birey tarafından yeniden anımsanır. Anımsamaya aracı olan bu ipuçları genel olarak hangi türden (görsel-işitsel-kokusal-duygusal-diğer) tatikleyicilerdir?
5. Suriyeli sığınmacılara geçmişi anımsatan ve yaşadıkları travmayı hafifleten-tetikleyen baskın parametreler (görsel-işitsel-kokusal materyaller) nelerdir?
6. Yeniden yerleştirildiği ülkedeki yapı (fiziksel) çevrede -travma sebebiyle bireyin kendi yarattığı- görünmez sınırlar (bireyin kentte erişebilirliğini kısıtlayan) neden olabilir? gibi alt soruları çağırmaktadır.

1.2 Çalışmanın Amacı

Üzerinde her taş parçasının, anılarla yoğrularak bir hikaye anlattığı çevrede yer alırken bu ortamın bir anda yok olmasıyla birlikte, gidilen yeni çevrede, yeniden olumlu hikayeler oluşturmak elbette ki zor olmaktadır. Ancak travma hikayesinin

düzeltilmesi veya baştan inşası, mağdur ile mekan arasındaki bağın onarılmasıyla güvenin yeniden tesis edilmesi mümkün olabilmektedir. Bunun için öncelikli olarak mağdur açısından problem veya sorun teşkil eden deneyimlerin keşfedilmesi gerekmektedir.

Şekil 1.3 : Travmatik bellek ve mekan.

Bu araştırmanın temel amacı, yere ve mekana tutunarak örüntülenen belleğin (zihinsel mekan) travmatik olaylara ilişkisini, büyütecilik mekan ve mekansal öğelere (fiziksel mekan) çevirerek irdelemektir (Şekil 1.3). Buradan hareketle bu çalışmada, ülkelerinde varolan savaş ve çatışma ortamından ötürü Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların, geride bıraktıkları fiziksel çevrenin altına gömülen hikayeleri ve göç sürecindeki deneyimlerinin izi sürülmektedir.

Bu amaçla çalışmada sığınmacıların, Suriye'den duygusal bir miras olarak taşıdıkları bireysel ve kolektif belleklerinde meydana gelen süreklilik ve kırılmaların, göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki mekansal karşılıkları savaş ve göç sürecindeki yere/mekana ilişkin deneyimleri üzerinden tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çeşitli görüşmeler neticesinde, savaş ve zorunlu göçün

Suriyeli sığınmacılar üzerindeki travmatik etkilerinin, çevresel/mekansal karşılıklarının izi, tanıdık olmadıkları yeni bir çevrede sürülmektedir.

Bunlarla birlikte, travmatik belleğin işleyiş biçiminin mekan üzerindeki karşılıklarına odaklanan bu çalışmadan yararlanılarak, travma ve bellek konularının, mimari tasarım ile olan ilişkilerine gelecekte farklı perspektiflerden bakarak, travma mağdurları ile yapıları çevre arasındaki bağın onarılmasına yönelik adımların atılması temenni edilmektedir.

1.3 Çalışmanın Kapsamı

Araştırmada, bellek, travma, zorunlu göç ve sığınmacılık gibi farklı disiplinlerden ödünç alınan temalar arasında köprü kurarak, mimari perspektiften bir irdeleme ve söz konusu temaları mekan mefhumu üzerinden yeniden değerlendirilmesine çalışılmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, travmatik belleğin yere ve mekana tutunma biçimlerini baz alarak kurgulanmaktadır. Bu amaçla çalışma kapsamında, travmatik belleğin kompleks ve çok yönlü biçimlere bürünebilen hallerinin tamamını özetlemekten ziyade, son dönemlerde bu konularla alakalı yapılan çalışmalarda gözlemlenen, fakat bugüne kadar mimarlık yazınında sık gündeme gelmeyen bu kavramların bazı boyutları etrafında yoğunlaşmakta ve mekanla ilişkisi irdelenmektedir. Bu bağlamda çalışma, sağlık, sosyal ve fen bilimleri gibi çeşitli disiplinlerden gelen bellek-travma-göç araştırmacılarının çalışmalarının yansımalarıyla oluşturulmaya çalışılmaktadır. Farklı disiplinlerden ödünç alınan bu kavramların mekan ile kesişim noktaları, yine o disiplinlere ait araştırmalar ışığında sunulmaktadır.

1.4 Çalışmanın Yöntemi ve Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri takip edilerek gerçekleştirilmiştir. Nitel çalışmalarda keşfetme süreci, özünde barındırdığı keşfedilmeyi bekleyen yönleri ile birey, grup ya da evreni araştırma, basit bir şekilde ölçülemeyen değişkenleri ölçme yahut bastırılmış olay ve olguların izini sürme gibi süreçleri kapsamaktadır (Creswell, 2013).

Ayrıca nitel araştırma yöntemleri, yekpare bir yaklaşım olmaktan oldukça uzaktır (Creswell, 2013; Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019), Creswell (2013) tarafından “farklı renk ve dokuya sahip incecik iplik ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan girift bir kumaş”a benzetilmektedir. Türlü araştırma model ve tekniklerini, epistemolojik yaklaşımları kapsayan geniş yelpazeli bir yöntemdir. Bu çoğulluk, araştırmacının karşılaştığı epistemolojik, ampirik ve özgül kuramsal zorlukları tanıyabilecek ve alana mahsus araştırma gereksinimlerini tazmin edebilecek yenilikler geliştirerek metodolojik farkındalığın ve disiplinlerarası diyalogun artırılmasını bir hayli önemli hale getirmektedir (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019).

Disiplinlerarasılık, akademik çalışmalar arasındaki iş birliğine olanak tanıdığı gibi, disiplinlerin birbirleriyle iletişimi koparmadan varolan tekli katmanlarının sistemik bir şekilde bütünleşmesini sağlamaktadır (Jacobs ve Frickel, 2009). Çeşitlilik, hareketlilik, kentsel çalışmalar gibi kapsamlı bir araştırma alanıyla ilintili olan savaş ve göçe dair travmatik deneyim çalışmaları da, genellikle disiplinlerarası bilgi gerektirmektedir (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2019). Çünkü, hem savaşa ve göçe neden olan etmenler, hem de savaşın ve göçün sonuçları coğrafi, siyasi, sosyolojik, psikolojik ve mimari alanların içinde saklıdır ve bu durum bahsi geçen kavramların salt bir disiplin tarafından değerlendirmesini zorlaştırmaktadır (Borkert, 2019).

Sosyoloji, psikoloji, felsefe, mimari gibi çeşitli disiplinlerin bir aradalığı, nitel araştırmalara yöntem olarak katkı sağlamakta ve bu yaklaşıma farklı bakış açıları kazandırmaktadır (Bogdan ve Biklen, 1992; Patton, 1987). Bahsi geçen disiplinlerin ortak amacı ise, bireylerin davranışları ve deneyimlerini içinde bulundukları ortama göre değerlendirerek çok yönlü biçimde anlamaya çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek 2016). Bundan ötürü bireylerin mekansal deneyimlerine ilişkin olguları araştıran bu çalışmanın iklimine, sınırlayıcı nicel yöntemlerden ziyade, nitel yöntemlerin kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Fakat bu disiplinlerin nitel araştırma yöntemlerini kullanma biçimleri, farklılık gösterebilmektedir. Araştırma sorularını, disiplinin öncelikleri bakımından farklı biçimlerde oluşturabilen bu disiplinler, elde ettikleri verileri de yine farklı şekillerde yorumlayabilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek 2016). Ayrıca disiplinlerarasılıktan kaynaklanan araştırma yöntemi çeşitliliği neticesinde, araştırma deseni, örneklem seçimi, veri toplama biçimi ve veri analiz aşamalarında farklı nitel araçlara

çevrilebilmektedir. Araştırma deseni, araştırmayı yürütmek üzere plan yapmak, tasarlamak anlamına gelmektedir.

Bu çalışma; göçe dair sosyoloji, psikoloji ile mimari tasarım alanlarındaki yaklaşımları birleştirerek, devletlerin mültecilerin barınma ve iskan ile alakalı karar alma sürecini etkileyen etmenler hakkındaki bilgiyi, varolan akademik literatüre taşımaktan ziyade, bu alanda yapılabilecek kapsamlı çalışmalara kapı aralamayı hedeflemektedir. Bu nedenle önceliği, savaş ve göçü deneyimlemiş Suriyeli sığınmacıların, süreç içerisinde bulundukları yere/mekana yükledikleri anlamları öğrenme çabasında olan bu çalışmanın, amacına hizmet edebilecek uygun desenin “fenomenoloji” olduğu düşünülmüştür. Çünkü anahtar kavramı “yaşanan deneyimin ortak anlamı” olan fenomenolojide, bir fenomen ya da kavramla ilintili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamı tanımlanmaktadır ve bundan ötürü katılımcıların üzerinde çalışılan fenomenle ilgili deneyiminin olması gerekmektedir (Husserl, 1931; van Manen, 1990; Mouskatas, 1994; akt. Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Burada amaç, katılımcıların fenomenleri anlamlandırma süreçlerini ana hatlarını çizerken, mekana dair deneyimlerini yorumlama biçimlerini de -onların penceresinden- aktarmaya çalışmaktır.

1.4.1 Fenomenolojik Yaklaşım

Bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını, algılarını ve bunlara yükledikleri anlamları ortaya çıkarma çabası güden (van Manen, 1990; akt. Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020) Fenomenoloji (olgubilim/ phenomenology), gündelik yaşantıda görünür olan fakat ayrıntılı ve derinlemesine bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Mevzubahis olgularla gündelik hayatta yaşanan olaylar, durumlar, deneyimler, yönelimler, algılar ve kavramlar gibi çeşitli biçimlerde karşılaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016).

Kuramsal temelleri felsefe, psikoloji ve sosyolojiye dayanan fenomenolojik yaklaşım; sosyal dünyayı anlamının, ancak bireylerin ona yüklediği anlamlar sistemini kavramakla mümkün olabileceği tezini savunmaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Güçlü felsefi bileşenlere sahip bu düşüncenin ortaya çıkmasında, matematikçi yazar Husserl ve onun görüşlerine katkıda bulunarak ilerleten Heidegger, Merleau-Ponty, Sartre gibi yazarlar da dikkat çekmektedir. Husserl (2012)’in izinden giden ve bu görüşü savunan

yazarların fenomenolojinin kullanımı konusunda farklı felsefi argümanları bulunmaktadır. Fakat görüşlerin büyük bir kısmına bakıldığında, bu yazarların felsefi varsayımlarını dayandırdıkları ortak zeminin; “araştırma ve analizlerden ziyade deneyimlerin özüne ilişkin betimlemelerin geliştirilmesi gerektiği” olduğu görülmektedir (Creswell, 2013). Bundan ötürü fenomenolojik çalışma yapan yani deneyimlerin özüne ulaşma çabası güden araştırmacılar, katılımcıların fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadıklarını sorgularken bir yandan da, hangi ortam (yer/mezan) ve durumların fenomenle ilgili yaşanan deneyimi etkilediğini saptamaya çalışmaktadır. Bu noktada mezan mefhumu, fenomenolojik araştırmaya dahil olmaktadır.

Özellikle yirminci yüzyılda, Dekartçı felsefenin rasyonelleştirici ve kesin kabuller ile netliğe dayalı mekanı kavrama biçiminin sarsılmasının ardından; süregelen çalışmalarda algıların, bilincin ve duyuların incelenmesinin öne çıktığı görülmektedir. Mekanın çok anlamlılığının benimsendiği bu kavrayış biçiminin öne geçirilmesiyle beraber, mekana farklı bakış açıları ve sorgulama yöntemleri aracılığıyla, mezan yeniden kavramsallaştırılabilmekte ve bu şekilde mekana atfedilen anlam zenginleşmektedir (Lefebvre, 2014). Bu düşüncelere tutunarak fenomenolojik düşünce biçimine göre strüktür edilen bu araştırmada, rasyonel ölçütlerin sınırladığı algılama aralığına sıkışmış mekana el uzatanlardan olmak ve mekanın sosyolojik, psikolojik vb. yönelimler aracılığıyla anlam sahasının genişlemesine katkıda bulunmaya çalışılmaktadır.

1.4.2 Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışma, kent mültecilerinin görünür olduğu ve çoğunlukla Suriyeli sığınmacılar tarafından doldurulan kentlerden biri olan İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın strüktürü, “travma” ve “bellek” kavramlarının mezanla olan ilişkisini irdeleyen farklı disiplinlere ait çalışmalar aracılığıyla biçimlendirilmiş ve çalışma, anlamacı-yorumlayıcı paradigmaya dayalı nitel bir yöntem kullanılarak yürütülmüştür.

Öncelikle çalışma için; konu ile ilintili genel başlıklardan yola çıkılarak, konuyu en iyi şekilde anlamlandıracak kavramlar ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Yapılan ön araştırmanın ardından fenomenolojik araştırma desenine göre strüktürü oluşturulan çalışmanı ana eksen, içinde gündelik yaşamın sürüldüğü

yapılı fiziksel çevrenin mekansal ögeleri üzerinedir. Çalışmada ağırlıklı olarak savaşa ve göçe dair travmatik belleğe tutunan mekan ve mekansal ögelere değinilmektedir. Bu bağlamda, savaş ortamı ve zorunlu göçün yarattığı travmanın, mekan ile ilişkisi irdelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda ise, Suriyeden gelen sığınmacılar ve onların mental sağlıkları ile ilintili çalışmalar yapan araştırmacılardan oluşan iki farklı grupta, yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Genellikle incelenen fenomene ilişkin deneyimlerin özüne ulaşma fırsatı tanıdığı için derinlemesine mülakatlar, fenomenolojik araştırmaların temel veri toplama aracı olarak kabul edilmektedir (Creswell, 2013).

Fenomenolojik yaklaşımlı araştırmalar incelendiğinde, başlıca veri toplama yönteminin derinlemesine mülakat olduğu görülmektedir. Ayrıca görüşmeleri, fenomeni bütünüyle deneyimleyen, büyüklüğü 5 ila 25 kişi arasında değişen bireyler ile yapılması önerilmektedir (Polkinghorne, 1989; Sandelowski, 1995; Guest vd., 2006; Dworkin, 2012; Creswell, 2013). Bu tür çalışmalarda, birden fazla seans gerektiren uzun görüşmeler söz konusu olabileceği için örneklem sayısı sınırlı kalmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016). Aynı bireylerle birkaç görüşme yapılması, araştırmacının elde ettiği verileri Amaçlı örnekleme dahil olan ve anlamları görüşme katılımcısına teyit ettirme fırsatı tanıdığı için araştırmanın geçerliğini ve güvenilirliğini de artırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016).

Görüşme yapılan birinci grubun katılımcılarının belirlenmesinde, çalışma kapsamında araştırılan fenomeni deneyimlemiş olmaları gerekliliğinden ötürü, “*amaçlı örnekleme yöntemi*” kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme; araştırılan konuyu keşfetmek, anlamak/anlamlandırmak ve içgörü kazanabilmek adına, aracısız bilgi alınabilecek bireylere ulaşarak, güvenilir, derinlemesine ve zengin veri elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Patton, 2014). Amaçlı örnekleme dahil olan Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu birinci grup, sığınmacıların ikamet etmeyi yoğun olarak tercih ettiği İstanbul ve Bursa (daha önce İstanbul’da yaşamış kişiler arasından) illerinde, 21-55 yaş aralığında olan, 6 kadın ve 9 erkek olmak üzere toplam 15 kişi ile 18 ayı geçen bir sürede (Ağustos 2019- Mart 2021 tarihleri arasında 8 kişiyle ikişer kez, geri kalanıyla birer kez) yapılan *yarı yapılandırılmış mülakat* tekniğiyle gerçekleştirilmiştir (Çizelge 1.1 ve Çizelge 1.2). Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği, katılımcıların bireysel göç deneyimlerine özgün soruların geliştirilmesi açısından esneklik tanımış ve görüşmenin

doğal bir akış içerisinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Yüz yüze gerçekleşen bu görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorularla, katılımcıların yaşadıkları travmatik deneyimler neticesinde belleklerine kazınan duyuşsal ve duygusal imgelerin, göçten sonra yerleşikleri ülkede varolan yapıllı fiziksel çevredeki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Dil bariyerine takılan katılımcılarla (2 kişiyle) yapılan görüşmeler ise, Arapça bilen bir tercüman eşliğinde sürdürölmüştür.

Çizelge 1.1 : Katılımcıların temel bilgilerine ilişkin veriler.

No	Yaş	Cinsiyet	Medeni	Meslek	Eğitim Düzeyi
K1	21	Kadın	Bekar	Öğrenci	Lise Mezunu
K2	23	Kadın	Bekar	Öğrenci	Lise Mezunu
K3	24	Erkek	Bekar	Öğrenci	Lise Mezunu
K4	25	Kadın	Bekar	Öğrenci	Lise Mezunu
K5	26	Erkek	Bekar	Gıda Mühendisi	Üniversite Mezunu
K6	26	Erkek	Bekar	Tekstil Mühendisi	Üniversite Mezunu
K7	26	Erkek	Evli	Mimar	Üniversite Mezunu
K8	26	Erkek	Bekar	Makine Mühendisi	Üniversite Mezunu
K9	27	Erkek	Bekar	Mimar	Üniversite Mezunu
K10	27	Erkek	Evli	Mimar	Üniversite Mezunu
K11	28	Kadın	Bekar	Emlakçı (Mühendis)	Üniversite Mezunu
K12	31	Kadın	Evli	Çalışmıyor	Lise Mezunu
K13	35	Erkek	Bekar	Öğretmen (Avukat)	Üniversite Mezunu
K14	36	Erkek	Bekar	Tercüman (Avukat)	Üniversite Mezunu
K15	55	Kadın	Bekar	Öğretim Görevlisi	Üniversite Mezunu

Çizelge 1.1 : Katılımcıların yaşadıkları illere ve hanelere ilişkin veriler.

No	Memleket	Mülkiyet1	Ev Tipi1	Evin(T1) Durumu	Yaşadığı İl	Semt	Mülkiyet2	Ev Tipi2
1	Şam	Kendi	Müstakil	Hasarlı	İstanbul	Avcılar	D.Desteği	Apt (2+1)
2	Şam	Kendi	Apt(3+1)	Hasarsız	Bursa	Osmangazi	Kendi	Apt (3+1)
3	Şam	Kendi	Apt(2+1)	Hasarlı	İstanbul	Avcılar	Kira	Apt (2+1)
4	Humus	Kendi	Apt(2+1)	Hasarlı	Bursa	Nilüfer	Kira	Apt (3+1)
5	Şam	Kendi	Apt(3+1)	Hasarsız	Bursa	Osmangazi	Kendi	Apt (3+1)
6	Halep	Kendi	Apt(3+1)	Hasarlı	Bursa	Osmangazi	Kira	Apt (2+1)
7	Halep	Kira	Apt(3+1)	Hasarlı	İstanbul	Üsküdar	Kira	Apt (2+1)
8	Halep	Kendi	Müstakil	Hasarlı	İstanbul	Fatih	Kira	Apt (2+1)
9	İdlib	Kendi	Apt(3+1)	Hasarsız	Bursa	Görökle	Kira	Apt (3+1)
10	Şam	Kendi	Apt(3+1)	Hasarsız	Bursa	Osmangazi	Kira	Apt (2+1)
11	Halep	Kendi	Müstakil	Hasarlı	İstanbul	Arnavutköy	D.Desteği	Apt (2+1)
12	Şam	Kendi	Müstakil	Hasarsız	Bursa	Osmangazi	Kira	Apt (2+1)
13	Halep	Kendi	Müstakil	Hasarlı	İstanbul	Fatih	Kira	Apt (2+1)
14	İdlib	Kendi	Apt(2+1)	Hasarlı	Bursa	Yıldırım	Kira	Apt (2+1)
15	Halep	Kendi	Apt(1+1)	Hasarsız	İstanbul	Fatih	Kira	Apt (1+1)

Yapılan görüşmelerin gerçekleştirilme şekli, Türk Psikologlar Derneği'nin etik yönetmeliği göz önünde bulundurularak biçimlendirilmiş ve özel hayatın gizliliği gereğince, her bir katılımcının isimleri ve katılımcıyı belli edecek özlel bilgileri saklanmış yahut değiştirilmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın içeriğine yönelik bilgilendirme yapmış, ardından katılımcıların sözlü olarak onamı alınmış ve yapılan görüşmeler sadece katılımcının rıza göstermesi halinde kaydedilmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruların içeriği, konuya ilişkin teorik altyapı araştırma aracılığıyla zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda soruların, çalışmayı amacından saptırmayacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Soruların işlerliğini tespit etmek amacıyla, çalışma öncesinde 5 kişiyle pilot bir araştırma yapılmıştır. Pilot araştırma neticesinde, farklı özelliklere sahip olmalarından ötürü her katılımcıya aynı türden soruların sorulmaması gerektiği ve aslında anlaşılabilir olduğu düşünülen bazı kavramların katılımcıların tamamında karşılığının olmadığı fark edilmiştir. Bu nedenle, soruların sorulma biçimlerinde değişikliğe gidilmiş ve pilot araştırmadan elde edilen veriler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Mülakat yapılan ikinci grup, sığınmacıların göç öncesinde, göç sırasında ve hedef ülkelere sığınma sürecindeki travmatik deneyimlerinin mental sağlıkları üzerine izdüşümleri hakkında kapsamlı çalışmalar yapan, alanında yetkin birer uzman psikolog ve psikiyatridan oluşmaktadır. Koç Üniversitesi, Psikoloji Bölümünde ders vermekte olan Doç. Dr. Ceren Acartürk ve İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi kurumunda görev yapmakta Uzman Dr. Ersin Uygun ile gerçekleştirilen bu görüşmelerde, mekanın, travmatik bellekle ilintisi kurulmaya çalışılmış, hemen akabinde ise, ilk grubun aktarmış olduğu savaş ve göç sürecine ilişkin mekansal deneyimlerin ne şekilde yorumlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Fenomenolojik yaklaşım, -nitel araştırmanın doğasına uygun olarak- her zaman genellenebilir ve kesin sonuçlar ortaya koymamaktadır. Fakat bu yaklaşım, bir fenomenin daha iyi tanınmasına yardımcı olacak örnekler, yaşantılar ve açıklamalar sunabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2016). Yapılan çalışmanın veri analiz aşamasında ise, verileri kavramsallaştırmaya ve fenomeni tanımlayabilecek temaları ortaya çıkarmaya imkan tanıyan *tematik veri analizi yöntemi* kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular, her iki grubun katılımcılarıyla

gerçekleştirilen görüşmelerden doğrudan alıntılara da yer verilerek deşifre edilmeye çalışılmıştır.

Özetle çalışmada, savaş ve göçün neden olduğu travmanın fenomenolojik özleri üzerinde durulmakta ve katılımcıların, travmatik olay esnesında mekan ile olan ilişkilerinin belleklerine nasıl işlediği sorgulanmaktadır. Bu amaçla çalışmanın tasarımı; savaşı ve göçü deneyimlemiş Suriyeli sığınmacıları fenomenolojik bir incelemenin nesnesi haline getirerek, travmatik bellek ve mekan mefhumlarının birbirleriyle ilintisini tüm veçheleri ile gün yüzüne çıkarmak üzere kurgulanmıştır. Ayrıca katılımcıların belleklerine kazınan travmatik tortuların, göç ettikleri yeni fiziksel çevredeki karşılıkları bulmaya çalışılmıştır. Çalışma bu yönüyle, bilimsel alanyazına ve uygulamaya (iyileştirici mekansal tasarıma dair yapılması muhtemel olan çalışmalara) katkı sağlamayı veya kapı aralamayı hedeflemektedir.

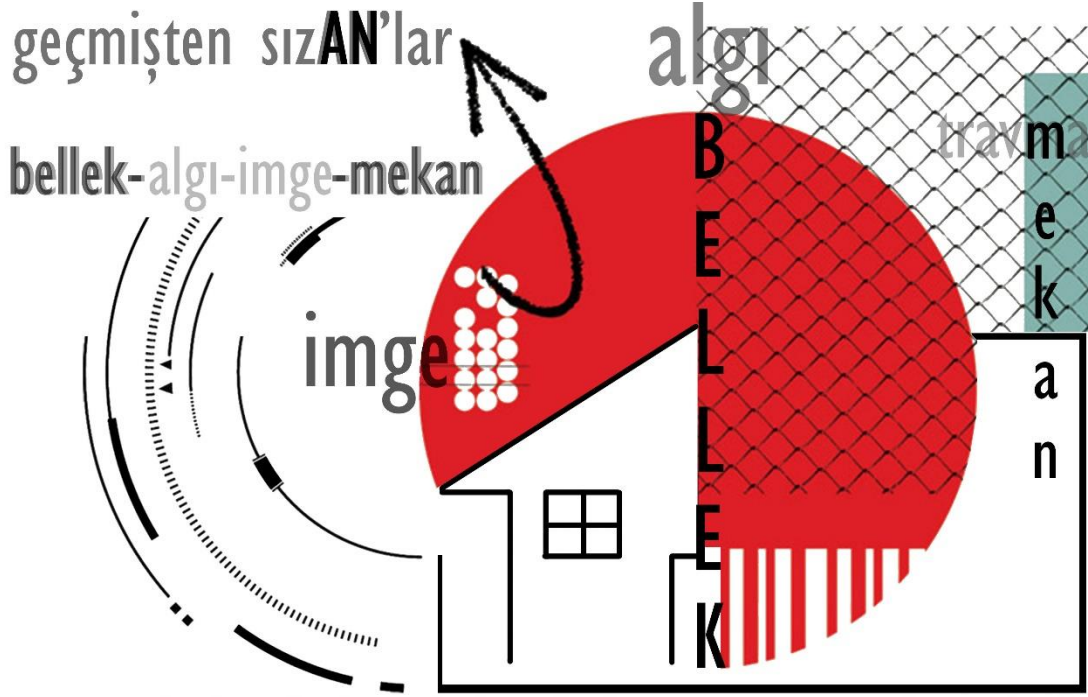
2. BELLEK VE MEKAN

İnsanlar yaşamları boyunca çok sayıda farklı olay yaşamakta fakat bunların yalnızca küçük bir kısmını net bir şekilde hatırlayabilmektedirler. Yaşananları tekrar hatırlamaya çalışırken, belleğinengin hazinesinde tutunan ve orada uyumakta olan sesler, kokular, imgeler ve duygulara ışık tutarak, olayın bazı yönlerini yeniden yaşıyor gibi hissetmektedirler. Bu düşünce her ne kadar makul ve masum görünse bile esas itibariyle yanıltıcı olabilmektedir (Schacter, 2010). Çünkü yaşanan olayları hatırlama deneyimi, olay hakkında zihinlere depolanan verilere kısmen dayanıyor olsa dahi hatırlamanın oluşumuna katkı sağlayan başka etkenler de bulunmaktadır.

Asırlardır hatırlama ve unutmayla uğraşarak belleğin sırlarına vakıf olmaya çalışan bilim insanları, belleğin düşünüldüğü üzere zihne özgü tekil ve yekpare bir parçadan ibaret olmadığına aksine; birbirinden bağımsız sistemler ve süreçlerden oluştuğuna inanmaktadırlar. Bu sistemlerin her biri beyindeki -farklı sinirsel yapılarla var olan ve sistem içerisinde son derece mühim bir rol üstlenen- belirli ağ kümelerinden oluşmaktadır. Belleğe ilişkin bu sistemler uyumlu bir şekilde faaliyet göstererek, insanların günlük yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerini mümkün kılmakla birlikte; geçmişte edindikleri fikir ve duyguları da bugüne entegre ederek akıl ve duyu merkezlerine akışını sağlamakta, böylece mantıklı hareket etmelerine ve duygusal bakımdan donanımlı yaşamlar sürmelerine yardımcı olmaktadır (Schacter, 2010). Ayrıca, Osten (2004)'ın kendi eserinde Walter Benjamin'den aktardığı üzere; "Bellek, salt geçmişini anımsamak adına yararlandığımız bir araç değil, aynı zamanda geçmişin üzerinde sergilendiği bir sahne, kişinin kendini anımsama süresince kendi yaşam öyküsünü izleyen bir seyirci konumunda hissettiği bir gösteri mekanı" anlamı da taşımaktadır.

Özetle, geçmişte yaşananlar gündelik hayatta karşılaşılan olayları değerlendirme ve anlamlandırma biçimini etkilese bile bellek sadece geçmişteki şeyleri hatırlamaktan ibaret değildir ve günün yansıttıkları da yeniden biçimlenmektedir. Yapılan

araştırmalar, geçmişin bugün üzerindeki bilindişı etkilerinden farklı türlerde etkenlerin de sorumlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum belleğin değişken ve kırılğan bir yanı olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu alışma özelinde, mekana ilişkin travmatik belleğin kırılğan gücünü kavrayabilmek için öncelikle bu etkenleri ve bellek ile aralarındaki ilişkileri anlamak gerekmektedir.

şekil 2.1 : Zihinsel mekannın, travmatik bellekteki yeri.

Çalışmanın bu bölümünde, bellek sistemlerini ve zihinsel rntleri oluşturan bağlarla birlikte, yapılı fiziksel çevreyi algılama ve değerlendirme biçimleri üzerinde durulmakta ve zihinsel mekannın bellekteki varlığı tarif edilmeye çalışılmaktadır (şekil 2.1).

2.1 Bellek Nedir?

Bellek, kişinin varoluşunu zaman ve mekan bütünlüğü içinde algılamasına ve sürdürmesine imkan tanıyan en önemli yetilerden biridir. Objektif vakaların gerçek dünyası ile subjektif vakaların algılanmış dünyası arasındaki ilişki, belleğin tanımı hakkındaki felsefi ve epistemolojik tartışmaları beraberinde getirmektedir (Cangöz, 2005).

Bellek kavramını, felsefi açıdan ele alan tartışmalar, hakikatin ne olduğu sorusundan, beden-zihin meselesine kadar uzanmaktayken; epistemolojik açıdan yaklaşan

tartışmaların odağında ise, “Gerçek dünyaya ilişkin bilgiyi nasıl elde edebiliriz?” sorusu yer almaktadır (Rock, 1975; akt. Cangöz, 2005). Bu bağlamda zihinsel bir fonksiyon olan bellek ve onun işleyişi konusuna duyulan ilgi ve belleğe ilişkin metaforik açıklamalar, bilim öncesi dönemlere kadar dayanan zengin bir gelenekten kaynaklanmaktadır.

Bilim öncesine uzanan dönemde, zihin felsefesi ile uğraşan Platon, Aristo ve Agustin gibi filozoflar, belleğin doğasını ‘*bilinçli hatırlama*’ işlevi temelinde izah etmeye çalışmışlardır (Cangöz, 2005). Platon (2013), belleğe ilişkin olarak hatırlama sorunsalına değindiği *Menon diyalogunda*, hatırlamayı *bilgiye ulaşmanın bir yolu* şeklinde ifade etmektedir. Bilginin ise, *apriori* olarak ruhta örtük bir biçimde bulunan düşünce, ilke ve kavramların hatırlanmasından ibaret olduğunu belirtmektedir. Benzer bir yaklaşımla Aristoteles belleği oluşturanın, mühür izine benzer izler gibi deneyim aracılığıyla oluşan hatıra izleri olduğunu, kişinin her deneyiminin bellekte bir *imge* ve *ikon* bıraktığını düşünmüştür. Hatıra izinin fiziksel yapısı, çağın fizik anlayışının temelini oluşturan *pneuma* (ruh) kavramı ile uyumlu olduğundan, bellek izi *pneuma* tarafından ilkin kalbe ardından beyne iletilmekte ve orada depolanmaktadır (Draaisma 2007).

Belleği bir *topos* metaforu vasıtasıyla açıklama girişimlerinin en bilindik olanlarından biri, depolama işlevi üzerinden belleğin -ambar- imgesiyle özdeşleştirilmesidir. Augustinius, Platoncu bir tutumla, bu metaforik toposu duyuların zihne, zihnin ise yaratılıştan var olan soyutlama ve kalıplar aracılığıyla girerek, sınıflandırmalar biçiminde saklandığını düşünmektedir (Draaisma, 2007).

Diğer taraftan Descartes, Leibnitz, James ve Biran gibi filozoflar ise, farklı bellek türlerine ve belleğin işlevlerine yönelik çalışmalar yapmışlardır. Belleği sınıflama girişimi, ilk olarak Descartes (doğa felsefesi yaklaşımının kurucusu) ile başlamıştır. Descartes, yaşanan olayın ardından hatırlamak istenen bilgiler gibi, hatırlamak istenmeyen bilgilerin de zihnimizde iz bırakacağını ve bu izlerin gerektiğinde kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Leibnitz, belleğin izleri olan hatıraları, hissedilebilen ve hissedilmeyen (*sensible & insensible*) şeklinde ikiye ayırırken; James (1890) ise yaptığı çalışmalarda bellek sistemlerini, “*bilinçli zihinsel yaşantının destekleyici unsurları*” olarak nitelendirmiş ve belleği birincil ve ikincil bellek biçiminde sınıflandırmıştır. Biran, bilinçli bilgiden farklı olarak, alışkanlıklarla edinilen bilgilerin bilinçdışı (*unconscious*) ve/veya otomatik hatıralar olarak

saklanabileceğini düşünerek; belleği duyuşal, mekanik ve temsili bellek olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır (akt. Schacter, 2010).

Modern psikolojinin kurucusu olan Wundt ise psikolojiyi, zihinsel süreçleri kontrollü laboratuvar koşullarında inceleyen alan olarak tanımlamakta; modern duyum fizyolojisinin kurucusu olan hocası Helmholtz'un etkisinde kalarak, ilk çalışmalarında duyu algılaması konusuna odaklanmıştır (Zangwill, 1990). Çalışmalarının temel inceleme konusu “duyumlar ve dikkat” olan Wundt ve onun izinden gelenlere göre; belleğin malzemesi olan duyumlar, fiziksel uyarıcıların ortadan kalkmasının ardından duyumun bir kopyası olarak zihinde tutulan düşünceler ve hayaller şekline bürünmektedir. Fakat, bu düşünce ve hayaller, fiziksel uyarıcılar mevcutken ortaya çıkan dikkat ve duyum gibi psikolojik süreçlerle karşılaştırıldığında, salt gözlemle kavranamayacak kadar karmaşıklaşmaktadır (Schultz, 1981).

Ebbinghaus, benimsediğı çağrışımıcı felsefe öğretisi ile uyumlu olarak, belleği deneysel ve niceliksel olarak incelemek adına ilk adımı atmış ve 1885’de “Bellek” adlı bir monograf yayınlamıştır. Amacı doğrultusunda, çağrışım bağlarını güçlendiren çevresel şartların belirlenmesine hizmet edecek, deneysel düzenekler oluşturmuştur (Boring, 1957). Ebbinghaus tarafından, temelinde hatırlama ve unutma yer alan ilk deneysel bellek araştırmalarının yapıldığı ve bilimsel psikolojinin kurulduğu 19.yy’dan bu yana uzunca bir süre, belleğe ilişkin araştırmalar algılanan çevresel uyarıcıları hatırlama ve unutma miktarı ile sınırlı kalmıştır (Cangöz, 2005).

İlerleyen dönemlerde beynin, bilhassa arka beyinin, belleğe ayrıldığı düşünölmeye başlanmış ve bu 20. yy’a kadar uzanan uzunca bir süre geçerli kabul edilmiş, sonrasında ise yerini, yine görece kalıcı bir metafora bırakmıştır. Bu metafora yaslanan en popüler açıklamalardan birini, Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud (1925)’un “A Note upon the Mystic-Writing-Pad-” isimli makalesinde değindiğı, zihnin algı, bilinç/ bilinçaltı düzeylerinde bir anıyı ne şekilde oluşturduğuna ve sakladığına yönelik yaptığı saptamalar oluşturmaktadır (Freud, 2007). Freud aynı zamanda, 1900’lü yıllarda, bellek dizgelerini, algı ile motor dizgeler arasına yerleştirmiştir (Gedo ve Goldberg, 1994; akt. Cangöz, 2005).

Bellek çalışmaları, 1956 yılında, “bilişsel psikoloji” çatısı altında, ilk olarak Miller tarafından, yürütölmeye başlamıştır (Miller, 1956). Böylelikle, hatırlama, “ara-bul-getir” işlemlerini içeren bir süreç olarak nitelendirilirken; bellek ise, “kaydetme-depolama-geri getirme” süreçlerini kapsayan bir işlev şeklinde tanımlanmaya

başlamıştır (Eysenck, 1990; akt. Cangöz). Zamanla gelişen teknolojiyle birlikte, belleğin dışsallaştırılarak saklanabilmesi, aktarılabilmesi ve yeniden üretilebilmesi; bellek kategorilerine yönelik farklı kavrayış biçimlerinin ve belleğin maddi unsurlarına yönelik çeşitli sınıflandırma türlerinin oluşmasına olanak tanımıştır. Bu durum öncelikli olarak, toplumun kurucu maddi unsurlarını bir aradalığını sağlayan eserlerde somutlaşarak (mekan), yeni bir topos anlayışını beraberinde getirmiştir (Benjamin, 2009).

- **BELLEK** nedir?
- Nasıl **ALGI**larız? Ne şekilde değerlendiririz?

Şekil 2.2 : Fiziksel çevreyi algılama ve değerlendirme biçimleri.

Belleğe ilişkin bugün ulaşılmış olan bilgi birikimi, bahsi geçen bilim öncesi ve sonrası. Felsefe ile psikoloji alanlarında yaşanmış uzun ve çok boyutlu gelişmelerin bir sonucu niteliğindedir. Belleğin tanımı ve serüvenine dair, buraya kadar yapılan açıklamalara bir yenisini yani belleğin, mekan ile olan ilişkisini eklemekten evvel, fiziksel çevreyi algılama ve değerlendirme biçimlerine (Şekil 2.2) değinmenin, çalışmanın işlerliği açısından yerinde ve faydalı olacağı düşünülmektedir.

2.1.1 Nasıl algılarız ve ne şekilde değerlendiririz?

Kişinin çevresine ilişkin düşünceleri ve çevresini değerlendirme biçimi, ömrü boyunca edindiği tecrübeler neticesinde biçimlenmekte ve çevresine karşı olan algısı bu tecrübeler ekseninde değişmektedir. Tecrübeden kasıt, salt fiziksel ve toplumsal çevresini duyular aracılığıyla tanımlamasından ibaret değil, bunun ötesinde bulunduğu mekana/yere, yapılı ve toplumsal çevresine karşı duygu ve düşünceleri ile kurduğu

bağları da kapsamaktadır. Duyusal ve duygusal yönlü kurulan bu bağlar, kişinin psikolojik açıdan algılama şeklini de etkilemektedir (Tuan, 2008).

Gestalt öğretisinin öncülerinden olan Wertheimer, Kohler ve Koffka'ya göre, çevresel her uyarıcı ayrı birer duyum üretmekte ve duyumların toplamı da **algıyı** meydana getirmektedir. Gestalt öğretisine göre, algılar birer bellek izi anlamına gelmekte ve algı boyunca oluşan sinirsel süreçlerin aktivasyonunun sonlanmasıyla birlikte bellek izleri belirgin hale gelmektedir. Bellek izine ait veri, orijinal algı ile aynı formda depolanmaktadır (Rock, 1975; akt. Cangöz, 2005).

Algılama ise, gündelik etkinliklerin doğal bir sonucu olarak anlama ve eyleme dökme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu işlevleri gerçekleştiren sistemler işlerken, hafif biçimde bile olsa, devamlı değişmektedir. Çünkü kişinin beyni sürekli olarak kendini saran toplumsal ve fiziksel çevreye göre ayarlayarak, ona adapte olmaya çalışmaktadır. Meydana gelen bu değişimler kalıcı olduğunda ise kişinin çevresine karşı fikirlerini, yargılarını ve davranış biçimlerini şaşırtıcı bir şekilde etkileyebilmektedir (Schacter, 2010).

Algılanan yapıları çevreye ilişkin yere/mekana değer ve anlam yükleyerek kurulan bağda, fiziksel/görsel unsurların beraberinde yere/mekanla ilgili duygu ve tecrübelerin de etkisi bulunmaktadır. Mevzubahis duygular, tecrübeler, yaşanmışlıklar yani mazi olduğunda ise; an/anı ve bellek mefhumları ön plana çıkmaktadır (Cihangiroğlu, 2019). Edinilen algısal tecrübelerin kayıtları, belleğe işlenen an ve anıların hammaddesini oluşturmaktadır. Fakat olayların deneyimleniş şeklinin kayıtları olan anılar, onların birebir kopyalarından ibaret olmamaktadır.

Deneyimler, bağlantıları kişinin daha önceki karşılaşmaları neticesinde biçimlendirilmiş olan benzer olaylara verdiği tepkilerle ilişkilendirilerek beyin ağları tarafından belleğe kodlanmaktadır. Bellekte halihazırda varolan bu veriler kişinin yeni anılarını belleğine nasıl kodlandırıldığını ve anlamlandırıldığını güçlü bir biçimde etkilemektedir (Schacter, 2010). Bu kayıtlar, sadece kişinin mazisiyle ilintili anlamsal veriler karşısında anlam taşımaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015). Maziye yönelik anımsamalarla kurulan bellekte ise, geçmiş olduğu haliyle bulunmamaktadır; geçmişin temsil edilmesi yani yaşanan anın dile getirilerek “**anı**” haline gelmesi gerekmektedir (Huyssen, 1999). Yaşananlar ile temsil arasında oluşan çatlaklar ve yarıklar ise

anımsama şekli açısından önem arz etmektedir (Susam, 2015). Meydana gelen bu kırılmalar, temsille karşılaşıldığında hatıra gelen anla alakalı anıların doğasını, dokusunu ve kalitesini etkilemektedir.

Bellek, unutma-anımsama diyalektiği içinde anılar aracılığıyla taşınmaktadır (Susam, 2015). **Anımsama**, çağrışıma dayalı olduğunda, fiziksel/toplumsal çevrede karşılaşılan olaya ilişkin bir ipucu/işaret hatırlama deneyimini doğrudan tetiklediğinde istemdişi olarak gerçekleşmektedir (Schacter, 2010). **Hatırlama**, Gestalt öğretisine göre, depolanmış halde bellekte bulunan ipucu ve işaretlerin (izlerin) yeniden aktive olması anlamına gelmektedir (Rock, 1975; akt. Cangöz, 2005). İpucu/işaret bir şekilde olayla ilintili uyku halinde olan engramı (bir olay zincirinin bellekte kayıtlı olan parçaları) harekete geçirmekte ve belleğin derinlerinde bulunan karanlık bir oda aniden aydınlanmaktadır (Schacter, 2010).

Fakat bir olayı hatırlama deneyimi kusursuz değildir, bu eylemin bellekte hareketsiz duran verilerin bir yansıması olduğunu unutmamak gerekmektedir. Ayrıca bir anının anımsanması sanıldığı kadar basit bir şekilde gerçekleşmemektedir. Neisser'in (1994) bir anıyı anımsamak ile bir varlığı kazı esnasında bulunan kemik parçalarıyla yeniden strüktüre etmek arasında kurduğu analojiye dayanarak yaptığı açıklamaya göre, bu kemik parçalarının biraraya getirilmesiyle oluşan şey, varlığın ilk halini birebir yansıtmamaktadır. Benzer şekilde, anımsayan için, engram ve bellek de aynı şeyi ifade etmemektedir. Bellekte kayıtlı olan parçalar, bilinçli olarak hatırlama deneyimine katkıda bulunsalar bile bu deneyimin yalnızca bir parçasından ibarettir (Schacter, 2010).

Anımsamaya dair önemli olan bir başka unsur da ipucunun kendisidir. Genel itibarıyla hatırlatıcı bir ipucunun, yalnızca beynin girintilerine tutunmuş uyku halindeki bir anıyı harekete geçirdiği düşünülse bile ipucu, gelişmekte olan yeni şeyleri yaratmak adına engramla birleşmekte ve bu deneyim *–tıpkı stereoskopik bir görüntünün iki farklı gözden gelen verilerin birleştirilmesinden doğması gibi-* bileşenlerinden, yani aslından farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bu açıklama, anının sadece bir sinirsel ağ modeline işlenmiş ve etkinleştirilmiş bir engramdan ibaret olmadığını, aynı zamanda, ipucu ve engramın ortak katkılarıyla meydana gelen benzersiz bir örüntü olduğuna işaret etmektedir. Yani sinirsel bir ağ, kişiyi kuşatan fiziksel ortamdaki bilgiyi kişinin geçmiş deneyimleri neticesinde belleğine işlenen en uygun örüntüyle eşleştirmektedir. Bu

katmanlaşma ise, ağın hatırladığı/hatırlattığı bir resmin üzerine ışık tutarak onu tamamlamakta ve tanımlı hale getirmektedir (McClelland ve Rumelhart, 1986). Anımsamanın somutluğuna dikkat çeken Assmann (2001) da bu bağlamda, algılama sürecinde ipucunun anısal belleğin parçası olmadan önceki hali ile karşılaşılan görüntünün ayrılması mümkün olmayacak şekilde bütünleştiğini ifade etmektedir.

Anısal bellek, yaşanan olay sahnesinin tahayyül biçiminde yeniden canlandırılmasına dayanmaktadır (Corballis ve Suddendorf, 1997; Tulving, 2001) ve *zihinsel zaman yolculuğuna* atfedilen işlev anlamına gelmektedir (Tulving, 2001). Corballis ve Suddenford, olayı evrimsel bir bakış açısıyla değerlendirerek, anısal belleğin yani zihinsel zaman yolculuğunun, öteki bellek sistemlerinden farklı olarak, geçmişten ziyade bugünkü kararların alınmasında etkili olduğunu öne sürmektedirler (Corballis ve Suddenford, 1997, 2007). Bu belleğin şekillenmesinde rol alan, *ne-ne zaman-nerede belleği* ve *zihinsel süreç yolculuğu* ayrı fenomenlere karşılık gelmektedir. Bir tarafta geçmişte yaşananların özgün ayrıntılarına ilişkin bilgilere ulaşmakta, diğer tarafta duyusal ve duygusal algıya dair deneyimin bir benzetimi oluşturulmaktadır. Duygusal akış ve imgeleme, hatırlama fenomenolojisi için önem arz etmekte ve hatırlatıcı unsurlar yeniden yapılandırma yoluyla, anımsayan kişi üzerinde sahne gerçekten yaşanmışcasına güçlü bir etki yaratmaktadır. Bu psikologlar tarafından, yalnızca "bilme belleği" olarak değil, "hatırlama belleği" olarak da nitelendirilmektedir (Rajaram, Roediger ve Wheeler 1993).

Devamlı yenilenme içerisinde olan bellek, yaşananları şu anın süzgecinden geçirerek yeniden yapılandığından ötürü; hatırlamanın kendisinden ziyade neyin, ne şekilde hatırlandığı önem kazanmaktadır (Susam, 2015). Twain'in; "Ben ihtiyar bir adamım ve birçok olumsuzluk yaşadım fakat birçoğu hiçbir zaman gerçekleşmedi." şeklinde bir söylemi bulunmaktadır. Farklı bir ifadeyle, bunu dile getirdiği zaman içinde bulunduğu olumsuz ruh hali onun hiç yaşanmamış olayları hatırlamasına yani o anı yeniden kurmasına yol açmaktadır. Yapılan son araştırmalar da, kesin bir biçimde hatırlamanın sürekli işleyen bir seçme, ekleme, silme ve düzenleme neticesinde *yeniden inşa etme* durumuna tabi tutulduğunu göstermektedir (Levine, 2015). Yaşanan ve temsili arasında oluşan çatlak ve yarıklara sızan duyusal-duygusal veriler (uyaran ve işaretler) ise, meydana gelen yeniden inşada harç görevi görmektedir.

Verili tarihsel-sosyal ilişkiler diyalektiği içinde meydana gelen sosyal yaşantılar vasıtasıyla bugünü inşa etmeye yahut yaşanan anı, dünde kurmaya olanak tanıyan bellek (Özbey, 2018), yapılı fiziksel çevrede (yerde/mekanda) somut yansımalarını bulan geçmişin izleri ile dünün ve bugünün yapılanmasını, geleceğin ise planlanmasını etkilemektedir (Levine, 2015). Çalışmalarında belleğin mekansal kuruluşuna değinen ve merkezine sosyal grupları konumlandıran Nora (2006), belleğe ilişkin kavramlar arasındaki münasebeti; “Bellek uzama, harekete, somuta, imgeye ve nesneye kök salmıştır.” şeklinde ifade etmektedir.

Berger (2003) de, imgenin süreç içerisinde -hatırlama hususunda- asıl nesneye nazaran daha kuvvetli bir rol üstlenerek belleğin dehlizlerinde kalıcılaştığını düşünmektedir. Bellekte kalıcılaştıran bu imgeler, mekansal öğeler arasında benzerine rastladığı takdirde geçmişe ilişkin hatırlatmalar yapmaktadır. İmgenin yere ve zamana bağlı olarak evrilmesi ise, imgeye yani belleğe tutunan geçmişin kırıntılarına yaşanan içinden yorumlar katmaktadır. Zamanla imgenin bir parçası haline gelen bu yorumlar, onu olduğundan ötesine taşımakta ve görenin tecrübeleriyle ilintili bir şeye dönüştürmektedir (Susam, 2015).

2.1.2 Geçmişin kırıntıları, bellekte yer alan imgeler

İnsan bilinci, çevresel hakikatin bir imgesi, nesnel dünyanın öznel tasarımıdır” (Ziss, 2009,. 19. yüzyıla dek yansıma kuramı etrafında incelenen **İmge**; Platon’a göre, gerçekliğin yansıması; Demokritos ve Epiküros için, maddesel bir şey iken; Descartes’e göre ise, “zihinsel süreçler ile akılda izler bırakan görüntü” anlamına gelmektedir (Işıldak, 2008). Bellek, Aristotelesçi kurama göre, salt geçmiş duyuşsal verilerin ve imgelerin zihinde depolanması olarak tanımlanırken; anımsama/hatırlama durumu ise, *geçmiş duyuşsal verilerin ve imgelerin bilinci* şeklinde ifade edilmektedir.

Anımsama/hatırlama yetisi unutulmuş olanı geri getirmek ve birbiriyle ilişkilendirerek tutarlı bir örüntü yaratmak amacıyla zihinde tutulan imgeleri kullanmaktadır. Burada mühim olan ise, bu yetinin duyu algısı aracılığıyla ortaya çıkan imgelerden faydalanmasıdır (Susam, 2015). Algı, duyular aracılığıyla bir uyarının varlığından haberdar olmaktır ve duyuşsal imgelerle işlenen yapılı fiziksel çevre, barındırdığı uyaran ve işaretler aracılığıyla çevrelediği kişi tarafından algılanmaktadır. Dolayısıyla algılama, -duyular aracılığıyla bir şeyin farkına varma- ve -akıl yoluyla bir şey hakkında bilgi alma- anlamlarının her ikisini de kapsamaktadır (Baymur, 1994). Tam

ve aralıksız görünüm halindeki duyular ve algılar; ışıklar, renkler, sesler ve nesneler gibi tekrarlı figür ve imgeleri bellekte gizleyerek içermektedir (Lefebvre, 2014).

Algılanan duysal ve duygusal imgeler önce beyne iletilmektedir. Beyin tarafından algılanma, edinilen tecrübelerle dayanarak bir nesneyi yeniden yorumlamak demektir. Algılanan şey yeniden yapılandırılıp, kavrandığında ise biliş gerçekleşmektedir. Bilişin gerçekleşmesiyle birlikte uyaran ve işarete verilen ilk tepki, önceden bilinen bir duysal/duygusal imgeye gönderme şeklinde gerçekleşmektedir (Bayazitlioğlu, 2009). Yani algılamanın gerçekleşebilmesi için, duyular aracılığıyla meydana gelen kavramlar ile bağ kuran imgelerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (akt. Cihangiroğlu, 2019).

Bergson (2007), algı-imge-anı kavramlarını bütünleştirerek bunların hatırlama eylemiyle olan ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bu hususta algı ona göre, kişinin bir nesneyle karşılaşması esnasında belleğinde varolan anıları yorumlamasıyla oluşmaktadır. Fakat, geçmişe ait bir kesiti hatırlama deneyiminin gerçekleşmesi için yalnızca bellekte saklı olan anıya ilişkin bir görüntüyü akla getirmek yeterli olmamaktadır. Bunun yerine, hatırlamanın gerçekleşebilmesi için, biri geçmişte diğeri şimdide olan iki imgenin karşılaştırılması gerekmektedir.

Schacter (2010)'in tabiriyle; *“Üç boyutlu dünyanın görsel olarak algılanmasının iki gözden edinilen bilginin birleştirilmesine dayanması gibi, zamandaki algı-hatırlama da şimdiye ve geçmişe ilişkin imgeleri birleştirmeye dayanmaktadır.”* İmgeler aracılığıyla belleğe kaydedilmiş olan anılar, o imgelerin benzerleri ya da kendileriyle karşılaştıklarında onlara ilişkin hatıraları da yeniden canlandırmaktadırlar (Bergson, 2007). Shattuck (1983) ise, hatırlamanın geçmiş ile şimdi arasındaki etkileşim neticesinde gerçekleştiğini varsayan Proust'un eserlerinin analizini yaparak bunu; *"Bir şeyi hatırlama eylemi, hatırlanan imge, benzer/aynı nesnenin yahut nesnelerin şu anki görüntüsüyle bir arada düşünülmedikçe anlamsızlaşır. Gözler gibi belleklerin de çift görebildiği zaman, bu iki görüntü bilinç içinde gerçekliğe dair daha yüksek bir kavram yaratmak amacıyla birleşirler."* şeklinde ifade etmektedir (akt. Schacter, 2010).

Kişi geçmişini, kimi zaman biri/birilerine ya da yere/mekana ilişkin bir yığın bilgiyi anımsayarak hatırlamakta, kimi zaman ise hatırlaması yalnızca birinin ya da bir yerin/mekanın tanıdık gelmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Geçmiş hatırlama ve bilme olarak nitelendirilen bu iki öznel deneyimin gerçekleşme biçimini inceleyen

bilim insanlarının yaptığı bazı çalışmalar, bir olayın fiziksel ortamına veya bağlamına ilişkin bellekte yer edinen görsel verilerin, hatırlamanın gerçekleşmesinde çok mühim bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır (Schacter, 2010). Çünkü görsel imgelerin anımsanması, hatırlanan olayın gerçek olduğuna ilişkin delilleri güçlendirmektedir. Bunun nedenlerinden biri hem görsel algı hem de görsel imgelem ile alakalı faaliyetlerin beyinin aynı bölgesinde gerçekleşmesidir. Dış dünyayı ve fiziksel çevreyi algılama eylemi beynin bu bölgesine dayandığından, imgeler kişi tarafından gerçek olayın bellekteki kalıntıları gibi hissedilmektedir (Kosslyn, 1994).

“Çevredeki uyaran örüntülerinin organize edilerek yorumlanması” (Atkinson vd., 1995) anlamına gelen çevresel algı; yaşanana dair ana hatları belirleyen imgelerin benzerini dış dünyada yakaladığı takdirde, bellekte varolan eski imgelerle bir araya getirmekte ve bunun sonucunda mevcut algı yeniden biçimlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, ona kendi imgesini yahut aynı türden anı ve imgeleri yönlendirerek bu algıyı iki misline çıkarmaktadır. Şayet akılda kalan yahut tekrar hatırlanan imge, algılanan imgeyle tüm yönüyle örtüşmezse, bilinen diğer detaylar bilinmeyenlere yansıyana kadar belleğin en derin ve uzak bölgelerine çağrı yapılmaktadır (Bergson, 2007). Hatırlamanın dış dünyaya ve fiziksel çevreye dayalı çağrışımsal niteliği üzerine düşünüldüğünde “**mekan**” bu sürecin önemli bir parçasını olarak ön plana çıkmaktadır.

2.2 Mekanın Tanımı ve Fenomenolojik Yaklaşımla Bilince Uzanan Serüveni

Nereye gitsem hep bir yerdeyim. Mekânın bir yerinde. Bedenim bu mekanda bir yer tutuyor. Oraya gittiğimde orası, burası oluyor. Bedenimin, algılayan, farkedene, kavrayan varlığımın bulunduğu yere göre mekânı anlamlandırıyorum. Mekan, bana değişmez, mutlak özelliğiyle verilmiş değil. Benim, burası, şurası, orası diyen, mekân benimle, bulunduğum yere göre önceden biçimleniyor (İnam, 1992).

Türkçeye, Arapçadan geçmiş olan **mekan** kelimesi, “mevcudiyet” yani “herhangi bir varlığın, şu veya bu şekilde bir yerlerde var olması, vuku bulması” manasına gelen – kevn - kökünden türemiştir. Bu tanımdan hareketle mekan, “*varlığın, herhangi bir formda bir yerde var olduğu yer*” şeklinde tanımlanabilmektedir. Latince *spatium* kelimesinden gelen **space** ise; fiziksel bir alanı, şeyler arasındaki mesafeyi ifade etmektedir (Url-1).

İlki doğuya, ikincisi batıya içkin olan bu tanımlara bakıldığında, Lefebvre (2014)'nin de “Mekanın Üretimi” (La Production de L'espace) adlı eserinde değindiği gibi, mekan çeşitli coğrafyalara göre farklı biçimlerde örgütlenmekte ve bu mekanları örgütleyen hayatlar, farklı yerlerde, farklı şekillerde meydana gelmektedir. Bu sebeple mekana atfedilen tanımların değıştiğı görülmektedir. Ayrıca, bambaşka koşullar altında gerçekleşen tarihi süreçlerin de, bu farklılıkta etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Yüzyıl öncesine dek boş bir ortamdaki, geometrik bir kavramdan başka bir şeyi çağrıştırmayan ve varoluşa ilişkin temel fenomenlerden biri olan *mekan* kavramının, asırlar boyunca, tanımlanmasında güçlük çekilmiştir. Yirminci yüzyıla kadar, tarihin önde gelen isimleri de bu kavramın önüne, bir matematiksel terim ekleyerek, mekanı sadece matematikten kaynaklanan bir olguymuşçasına nitelendirmiştir (Lefebvre, 2014). Nesnenin fiziksel özelliklerinin, duysal ve duygusal niteliklerinden önde geldiğini iddia eden Decartesçı felsefeyle birlikte, mutlak olanın alanına giren mekan; öznenin karşısında nesne, yani onda bulunan şey, anlamına gelmektedir (Merleau-Ponty, 2017). Kant'ın mekan kavramını yeniden ele alışına dek, Descartes'ın ardı sıra gelen filozoflar tarafından da, mekan benzer şekilde nitelendirilmektedir. Kant' a göre ise mekan, öznenin bilincinin kendi içerisindeki kavranılmaz yapısına bağlı olmaktadır (Lefebvre, 2014).

Bu anlayışlar silsilesi içerisinde, olguları kavramanın bilinçle doğrudan ilintili olduğunu savunan **fenomenoloji** kuramı, cereyan ettiği yirminci yüzyılda, varlığın özüne ilişkin soruları çoğaltarak, düşünsel ortamın köklü değışimler yaşamasına neden olmaktadır (Heidegger, 2001). Heidegger (2001)'in; “Eğer var olanın farklı anlamları var ise, var olanın gerçek anlamı nedir?” şeklinde yönelttiğı sorusu, fenomenolojik yaklaşımın, varlığın özüne dair sorgulamanın temelini teşkil etmekte ve bu durum da mekana yöneltilen sorunun biçimini değıştirmektedir. Bir anlamda fenomenoloji; mekanın kökenine, tarihselliğine, mekanı var eden toplumların mekana ilişkin algısına yönelik sorgulamalar aracılığıyla mekanı yapısöküme uğratmaktadır. Bütün bunların nihayetinde çıkagelen epistemoloji, mekanı “zihinsel şey/yer” olarak kabul etmektedir. (Lefebvre, 2014).

Bedenli-ben dışındakiler, başkaları, doğa ve eşya algılama açımın içinde. Onlar çevremi oluşturuyorlar. Çevremde oluş var: Değişme; hareket; zaman akışı. Algılama açımın dışında,

başka türlü farkına vardığım bir mekân var. Çevresel mekânımın dışındaki bir düşünce mekânı (İnam, 1992).

Zihinsel mekan kavramı, Decartesçı felsefenin rasyonelleştirici ve kesin kabuller ile netliğe dayalı mekan kavramına biçiminin sarsılmasının ardından, herhangi bir engelle sınırlandırılmadan genelleşmektedir (Denis, 1970). Mekanın çok anlamlılığının benimsendiği bu kavrayış biçiminin öne geçirilmesiyle beraber, farklı bakış açıları ve sorgulama yöntemleri aracılığıyla, mekan yeniden kavramsallaştırılabilmekte ve bu şekilde mekana atfedilen anlam zenginleşmektedir (Lefebvre, 2014). Süregelen zamanda, kendini kartezyen kabullerden kurtaran mekana ilişkin tanımlamalara bakıldığında ise; algının, bilincin, duyuların öne çıktığı ve çoklu anlamlar barındırdığı görülmektedir.

Mimarlık, tasarım ve mimarlıkla ilişkisi bulunan diğer disiplinlerde çalışmalar yapan kuramcılar da, zihinsel olana içkin literatürde mekana ilişkin farklı yaklaşımları ve tanımlamaları bulunmaktadır. Lefebvre (2014) tarafından mimari mekan; yaşanan, algılanan ve düşlenen boyutlar şeklinde nitelenmekteyken; her varlığın kendine özgü bir öze sahip olduğu düşüncesine tutunan Norberg-Shulz (1971) mekânı; kişinin fizyolojik, toplumsal ve psikolojik gereksinimlerini gideren bir uzay parçası olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda Norberg-Shulz (1982), mekânı ait olduğu coğrafyaya dair bileşenlerle bir bütün olarak ele almış ve bunun için *Genius loci* kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram mekânın fiziksel varlığının ötesine taşp, atmosferik ruhunu algılamaya çalışmaktadır.

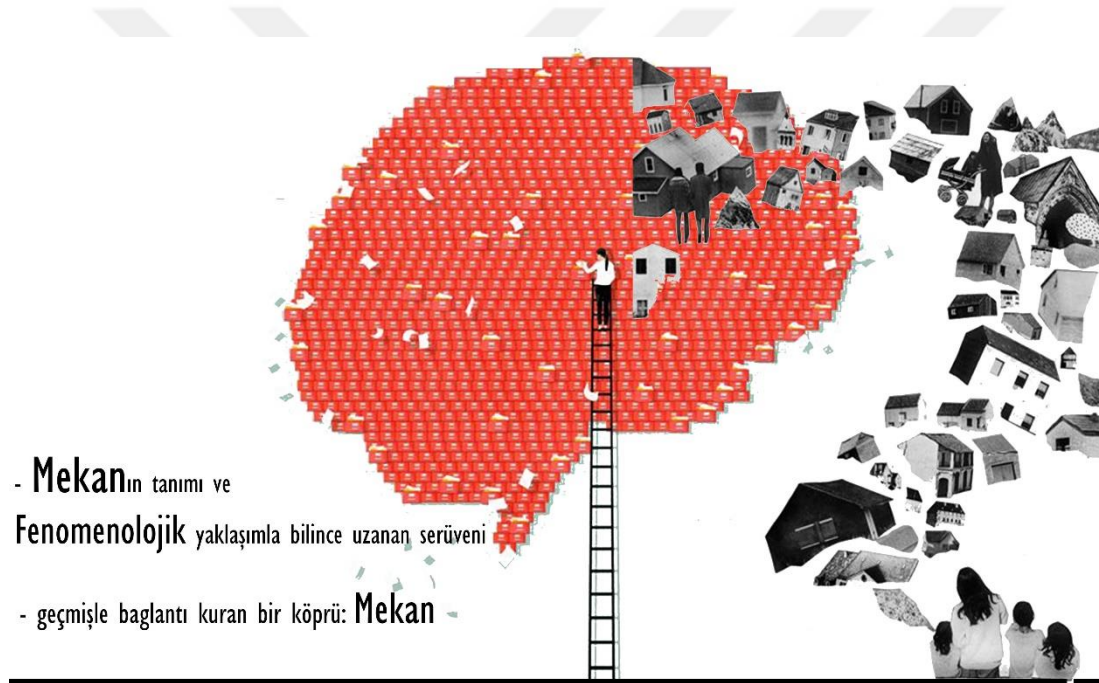
Zevi (1993) ise mekanın, içinde geçen yaşamsal deneyim ile birlikte anlamlı olacağını vurgulamaktadır. Benzer bir yaklaşımla De Certeau (1984; akt. Gürkaş ve Barkul, 2012) çalışmalarında, mekandan *-deneyimlenen bir yer-* olarak bahsederken; Halbwachs (2018), mekanın bedensel pratikler aracılığıyla deneyimlendiğini savunmaktadır. Bollnow (2014) ise mekânı, kendine eklemlenen olgular ile devamlı hareket halinde olan bir organizmaya benzetmektedir. Bu hareketin, beden deneyimler aracılığıyla mekanın içinde var olmasından kaynaklandığını düşünmektedir.

Özetle mekanın tanımı, fenomenolojik bir okumayla yani algıya, bilince ve deneyime bağlı olarak devinimsel bir döngüde, durmaksızın değişmektedir. Fiziksel mekânı zihinsel boyutu ile değerlendirerek anlamlandıran kişi/kişiler, mekana dair geçmiş

zamandaki deneyimlerini zihinlerinde yeni olan ile birleştirerek yeniden yorumlamaktadır. Bunun neticesinde, mekâna aktardıkları/atfettikleri değer farklılaşmaktadır.

2.3 Geçmişle Bağlantı Kuran Bir Köprü: Mekan

Bellek, geçmişe ait olanı saklamaya yardımcı olmakta (Boyer ve Wertsch, 2015); geçmişe dair bilgiler, kişinin iradi hatırlama çabasının ulaşamadığı bir yerde, ihtimal dahi vermediği bir nesnenin veya bu nesnenin onda uyandıracığı hislerin içinde gizlenerek belleğe tutunmaktadır (Proust, 2008).

Şekil 2.3 : Belleğe tutunan mekansal örüntüler.

Halbwachs (2018)'a göre hatırlama, bir olay, olgu ya da nesneyi zihnen iyi tanımlanmış bir mekana yerleştirme işlevidir ve kişiyi zamansal olduğu kadar da mekansal bir çevreden, bir diğerine taşımaktır. Kişi içinde bulunduğu fiziksel mekandan ödünç aldığı geçmişe ilişkin anı imgelerini, nesneler aracılığıyla fizikselinin tezahürü olan zihinsel mekana işaretlemekte (kodlamakta), daha sonra kişinin zihninde yarattığı bu mekan odaları ve koridorları içinde çıktığı yürüyüşte, evvelen yerleştirdiği nesnelerle karşılaştığı takdirde hatırlama işlevi gerçekleşmektedir (Şekil 2.3). Kodlama ve depolama aracılığıyla hatırlama diyalektiğine egemen olan bellek,

halihazırda yaşayan kişi/kişilerin devinim halindeki yaşam ve yaşamsal tecrübelerine (deneyimlerine) ilişkin edimsel fenomenal alanın sürekliliği içinde genişleyen bir anı -şimdiyi- işaret etmektedir (Halbwachs, 2018).

Lefebvre (2014)'in, “Gündelik hayat, (...) tekrarların bir araya geldiği bir mekan mıdır?” şeklinde yönelttiği soruya yine kendisinin verdiği karşılıkta ise; hatıra ile imgenin, imgesel ile belleğin birbirlerine yaklaşması ve imgenin tekrarlı olarak imgeseli sürdürmesinin, sonsuz bir zamansallık algısına neden olduğu belirtilmektedir. Bundan ötürü, mekana ilişkin deneyimlerin, sürekli ve bütünlüklü olduğu ileri sürülmektedir. Bu yanıt, mekanın, salt görsel imgelerle değil, o mekana ilişkin deneyimler vasıtasıyla da belleğe tutunduğuna işaret etmektedir.

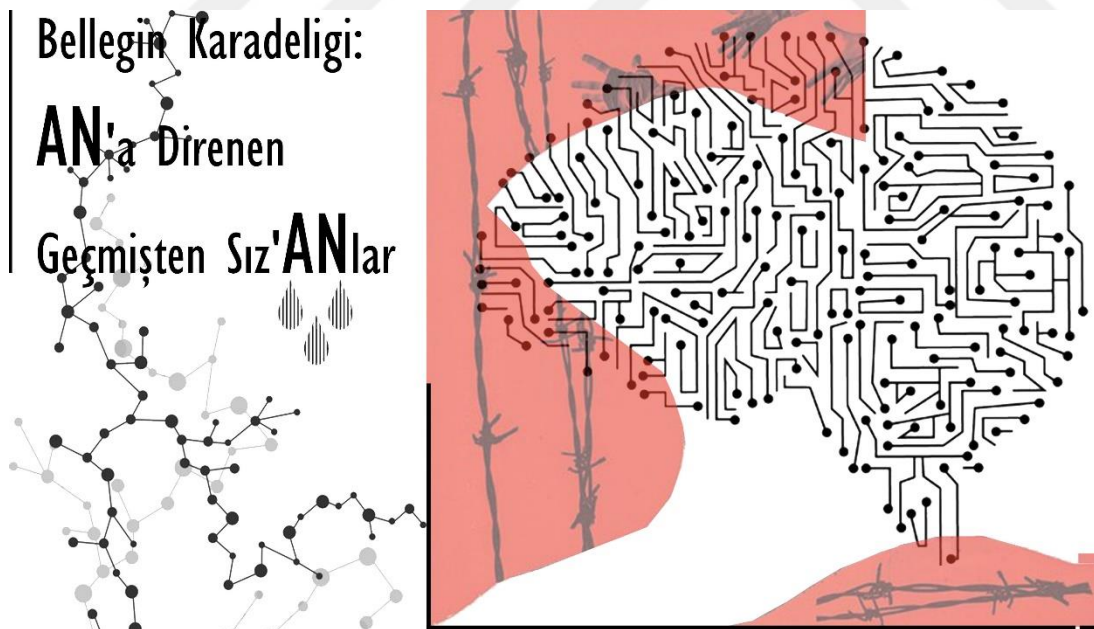
İnam (1992)'ın tabiriyle, bedenli-ben olan insanoğlu, mekanı edilgen olarak kabul etmemekte, ona sunulanı, değişen gerçeklik olarak veya öğretilen ortam içerisinde verilen bir mekan şeklinde yorumlamakta ve zihninde biçimlendirmektedir. Kişi, mekanı deneyimlediği ve yaştantısına doğrudan şahit olduğu için anlamlı bulmaktadır. Ayrıca İnam, anlam vermeden, anlam koymadan ve ortama ilişkin deneyimleri belleğe konumlandırmadan, çevrenin ve mekanın yaşanamayacağını da iddia etmektedir.

Herhangi bir uyarana/ipucuna maruz kalındığında zihinde oluşan çağrışımlar ile o esnada kişiyi kuşatan mekan, kişinin hatıraları ile birleşerek mekansal algıda bir bütünlük oluşturmakta ve mekana dair yeni değerlendirmeler/anlamlandırmalar yapmasında etkili olabilmektedir. Mekansal algı; ortamın kişiye zihinsel ve duyuşal açıdan yansıttıklarıyla direkt alaka kurarak mekanın fiziksel özelliklerinin ötesine uzanmaktadır. Bu bakımdan anılar yani yaşanmışlıklar, bir mekanı algılama ve anlamlandırma hususunda önem teşkil etmektedir. Kişilerin bulundukları mekana ilişkin olumlu ve olumsuz anıları/hatıraları ise, kimi zaman duydukları bir ses, bir hikaye, kimi zaman bir koku, kimi zamansa gözün seçtiği bir simge aracılığıyla yeniden can bulabilmektedir.

Olumlu anı/hatıralara kısmen de olsa yaprakların kokusu, rüzgarda çıkardıkları hışırtılı sesi, sonbaharın renkleri yahut havanın esintisi gibi duyuşal imgeler de eşlik etmektedir. Söz konusu unutulmak istenen ve kaçmaya çalışılan olumsuz anılar olduğunda ise, anımsatan duyuşal imgeler çok daha kuvvetli olmaktadır. Bu nedenle olumsuz anılara ait imge/ uyarılar uzun bir müddet aynı keskinlikte kalabilmekte ve

Hayatı boyunca birçok olay yaşayan ya da olaya tanık olan kişi, bunların içerisinde varoluşu üzerinde bir etkisi olanı sıkça hatırlamaktadır. Hatırlananların ardı sıra sürüklenerek ana taşınan kokular, sesler ve görüntüler aracılığıyla şimdiki zamana sızabilmekte, hatırlayan için rahatsız edici, huzursuzluk verici ve hatta itici olabilmektedir (Levine, 2015). Bu imgeler, istemsiz ve davetsiz gelen anılar suretinde kişinin uyanık yaşamını istila edebilmektedirler (Schacter, 2010). Bütün bunlar nedeniyle kişi, o deneyimi hatırlatan şeylerden bilinçsiz yahut istemli olarak kaçınabilmekte, fakat bazı anılar an'a direnmekte ve o günü, ana taşımaya devam etmektedir (Şekil 2.4).

"...anırları kendinizden ne kadar uzak tutmaya çabalarsanız çabalayın mesafeler aşılır, kumdan kuleler yıkılır." Chloe Aridjis

Levine (2015)'in tarifiyle anı, ayrı ayrı kısımlardan meydana gelen bir fenomen veya bir temelin üzerinde inşa edilmiş sabit bir yapı değil; aksine zamanın sürekli yer ve biçim değiştiren kumlarının üzerine eğreti bir ifadeyle tünemiş, kırılğan bir kuleyi

andırmaktadır. Kumlar arasındaki boşluğu hakikat zannedilen bir şeyle kapatmak adına, asi ve başına buyruk biçimde devamlı yeniden kurgulanmaktadır. Duygusal travmaya neden olan olayların anıları ise temelde sıradan anılardan farklı olmaktadır (Schacter, 2010).

Belleğin duyu ve duyguları harekete geçiren olaylar hususunda ne şekilde faaliyet gösterdiğiyle ilintili bir kavrayışa varmanın bir başka yolu da, travmaya maruz kalan kişilerin anılarını incelemektir (Schacter, 2010). Travmatik anılar, zamanla dinamik olarak değişebilen ve dönüşüme açık sıradan anıların aksine, belleğin kara deliğinde sabit ve statik bir biçimde yer edinmektedirler. Bu anılar, geçmişteki olumsuz tecrübelerin, travmatik tortuların tecrübe edenin bedenine ve zihnine kazınmış değişime açık olmayan derin izlerdir. İzlerin sabitliği ise kişiyi yeni stratejiler oluşturmaktan alıkoymakta ve yeni anlamlar çıkarmasına imkan tanımamaktadır (Levine, 2015). Böyle kişilerin büyük çoğunluğunun travmatik deneyimi istemsiz bir şekilde ve sürekli olarak anımsadıkları sıkça gözlemlenmektedir (Schacter, 1997). Anımsayanlar açısından, *mazi şimdinin içinde yaşamakta*, gündelik hayatın içinde bir akış barındırmamaktadır.

Çeşitli korkulardan, fobilerden ve fiziksel rahatsızlıklardan beslenerek varlığını sürdüren travmatik bellek, kişiye özgüymüş gibi düşünülse ve kişisel olsa bile esasında genel toplumsal süreçlerin neticesinde de biçimlenmektedir. Toplumsal olarak paylaşılan travmatik yaşantılar toplumun ruh salığını da etkilemektedir (Çopur ve Genç, 2015). Bu bağlamda, kişilerin geçmişe ilişkin anımsadıkları ve unuttukları esasında toplumsal belleğe işaret etmektedir (Özbey, 2018). Toplumsal belleği inkar üzerine kurmak yahut yaşananları görmezden gelmek ise, toplumda karmaşa, tahammülsüzlük ve gerginlik yaratarak biraradalığı güçleştirmekte ve oluşan ayrıklıklar kitlesel travmaların yaşanmasına neden olabilmektedir (Çopur ve Genç, 2015).

Travmanın meydana gelmesine ya da etkilerinin yoğunlaşmasına neden olan faktörler göz ardı edilerek, zemine ilişkin bir değişim gerçekleşmediği takdirde ise, deneyimin ardından açılan yaraların ve yarıkların onarılması güçleşebilmekte ve bu durum olası travmatik deneyimlere de kapı aralayabilmektedir.

3. TRAVMA - MEKAN

Mekanı kavramsallaştırma serüveninde, onun fiziksel sınırlarla tanımlanmış salt bir geometrik boşluktan ibaret olmadığı aksine zihinsel olarak da var olduğu, fiziksel ve zihinsel olanın ise toplumsallıktan doğduğu savını ileri süren Lefebvre (2014)'e göre, mekan varlıkla yekvücut anılmaktadır. Nerede mekan varsa, orada varlık bulunmakta (Lefebvre, 2014); yok olan şeylerin varlığı, eylemden anıya dönüşürken, eylemin gerçekleştiği ortamın fiziksel unsurları arasına yani -mekana- sığınmaktadır. Bahsi geçen eylemler, mekana nüfuz ederken onu etkilemekte, kimi zaman ise altüst edebilmektedirler. Özellikle travmatik eylemlerin varlığı, mekan içinde ayak diremektedirler. Travma, oluşun içinde, ancak zamanın akışına karşı vaziyette, onu kuşatan her türlü tanımlı biçime -ister zihinsel, ister toplumsal, isterse de fiziksel olandan kaynaklansın (Lefebvre, 2014)- müdahale ederek yerleşmeye ve orada kendi gücüyle var olmaya çalışmaktadır. Bu durum neticesinde mekan, varlığı içine hapsoldüğü travma ile birlikte anılmaktadır.

Şekil 3.1 : Travma ve mekan.

Deneyime dayanan, felsefe ile psikolojinin kesişiminden kaynaklanan fenomenolojik araştırma deseniyle gerçekleştirilen çalışmanın bu bölümü kaleme alınırken; mekanın, bellek ve travma arasında konumlanan durumu üzerinde durulmaktadır (Şekil3.1). Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak travmanın ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğine değinilmekte; ardından travmanın, mekan ile ilintisinden bahsedilmekte ve son olarak travmatik deneyimlerin, mekan üzerinden izi sürülmektedir. Mental sağlık sorunları ile yapılı çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması ve konu hakkındaki anlayışın derinleştirilmesi amacıyla, travma mağdurundan, mekana uzanan zihinsel bir köprü kurarak çıkılan bu yolculuğun, nihayetinde mağdura şifa getirecek çalışmalara kapı aralaması beklenmektedir.

3.1 Travma Nedir ve Nasıl Oluşur?

Travma, kişinin/kişilerin fizyolojik ve mental bütünlüklerini derinden tehdit eden durum yahut olaylar bütünüdür (APA, 2013). Janet (1907)'e göre travma; normalde farklı duygu, düşünce ve anı kollarının bir aradalığını sağlayan zihinsel tutkalı eritebilmektedir (akt. Schacter, 1997). Beyin çalışma biçiminde, normal şartlar altında kapsamlı paralel işlemler gerçekleştirirken; travmatik stres yaratan koşullar, bu paralel süreçler arasındaki iletişim hatlarını altüst edebilmektedir (Bowers, 1991; Freyd, 1994; Schacter, 1997).

Kişinin/kişilerin dış dünyada karşılaştığı stres verici bir tehdit (durum/olay) ile mental açıdan mücadele edebilme kapasiteleri arasında meydana gelebilecek hayati bir dengesizlik durumu ise; “ruhsal travma” olarak addedilmektedir (Fischer, 1999). Stres, dış dünyadan kaynaklanan olaylara yanıt niteliği taşıyan türlü fizyolojik, mental ve davranışsal tepkimelerdir (Gündüz ve Aker, 2015). Ruhsal travmalar, genellikle hemen herkesi derinden sarsabilecek olaylar neticesinde ortaya çıkmaktadırlar. Olağan gündelik hayatı aşan şiddette stres yaratan olaylar ise, bu olaylara maruz kalan kişi/kişilerde oluşabilecek ruhsal travma riskini çoğaltmaktadır (Şar, 2018). Travmatik olaylar; doğal afetler, kazalar, savaş, çatışma, işkence, tecavüz, yangın, gibi farklı biçimlerde ve farklı durumlar neticesinde meydana gelmektedir (APA, 1994). Bu olaylar, kişi/kişilerde kontrol, anlam ve bağ kurma duygusu yaratan olağan davranış mekanizmalarına zarar verebilmektedir (Herman, 1992).

Herman (1992) travmatik olayları, nadir olduklarından ötürü değil, aksine kişi/kişilerin hayata olağan eklemelenme biçimlerini altüst ettiği için olağandışı bulmaktadır. Çünkü bu olaylar, kişi/kişilerin beden bütünlüklerine, hayatlarına yönelik tehditlerle ya da vahşet ve ölümle yakinen karşılaşmayı gerektirmektedir. Comprehensive Textbook of Psychiatry (1980)'de ise; " çaresizlik, yoğun korku durumu, yok olma tehdidi ve kontrol kaybı" gibi hislerin, psikolojik travmatik olayların ortak paydasını oluşturduğundan bahsedilmektedir.

Bahsi geçen hislere kapı aralayan koşullar, aniden baş gösteren bireysel olaylara neden olabileceği gibi, kronik/birikimli travma manasına gelen stres yaratan nitelikte çocukluk dönemi yaşantılarını yahut kitleler üzerinde olumsuz etki bırakan çağrışımları artırarak uzun süreli mental süreçlere yol açabilmektedir (Şar, 2017). Her üç durumda yaşanan ruhsal travmanın etkileri şiddet, intiharlar, siyasi ve ekonomik krizler gibi toplumsal dinamiklerde artış biçiminde kendilerini gösterebilirler; bu üç durumun tıbbi, psikolojik, psikiyatrik boyutları ve sonuçları sosyal/ toplumsal açıdan farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Bunlar arasından özellikle kitlesel travma, diğer psikolojik tabloları da tetikleyebilmekte ve kişi/kişilerin yaşam amaçlarını, bakış açılarını ve toplumsal ilişkilerini etkileyebilmektedir (Şar, 2018).

Kitlesel travmalar; genellikle yoksulluk, sağlık sorunları, afetler, şiddet-baskı ve göç gibi nedenlerle kümülatif bir biçimde deneyimlenmektedir (Saul, 2014). Doğal afetler, türlü kazalar, politik, sosyal, etnik, ekonomik, dini ya da cinsiyet temelli zulüm/ işkence/ şiddet olayları, çatışmalar ve savaşlar gibi kitlelere nüfuz eden toplumsal travmalar (Krystal, 1968), salt travmaya maruz kalan kişi/ kişileri değil, bu duruma direkt ya da dolaylı olarak tanık olan toplumun tüm kesimlerini de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen travmatik olayların cereyan ettiği süreçlerde yalnızlık, öfke, korku, endişe, dehşete kapılma, tedirginlik, çaresizlik, kayıp, yas, melankoli, donukluk, yabancılaşma gibi pek çok olumsuzlukla yüklü duygu, dalgalar halinde yayılan bir sis bulutu gibi toplumun üzerine çökmektedir (Çopur ve Genç, 2015).

Travma, maruz kalan kişi/kişilerin sosyal kimliklerinin, toplumsal ilişkilerinin, dünyaya, yaşama ilişkin varsayım ve bakış açılarının sarsılmasına neden olmaktadır (Janoff-Bulman, 1992). Travma öncesi ve ardındaki mevcut koşullarla birlikte çevresel faktörler de düşünüldüğünde, travmatik olay, etkilerinin ne şekilde tezahür edip geliştiğine göre bu olaya maruz kalan kişi/kişilerdeki ruhsal/toplumsal

sarsıntılarının yoğunluğunu ve boyutunu biçimlendirmektedir. Bilhassa ruhsal ya da yaşamsal bütünlüğe yönelik -süregelen bir tehdit- söz konusuysa, hem travmaya direkt maruz kalan kişi/kişilerde hem de o kişilerin var ettiği toplumsal zeminlerde onarılması güç yara ve yarıklar açılabilir (Çopur ve Genç, 2015).

Literatürde travmatik olaylara ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu olayların genel itibariyle doğal ve insan kaynaklı olarak iki ayrı sınıfa ayrıldığı görülmektedir (APA, 2001; Ozer vd., 2003; Aker, 2012; Grimm vd., 2012). Doğal afetler ve felaketler neticesinde meydana gelen travmatik olaylar; deprem, heyelan, sel, çığ, kasırga gibi jeofizik ve meteorolojik kaynaklı olayların neden olduğu ani kayıplar ya da ani gelişen ölümcül rahatsızlıklar olarak ifade edilmektedir. İnsan eliyle oluşan travmatik olaylar ise; trafik kazaları, endüstriyel ve teknolojik kazalar, nükleer patlamalar, yangın, binaların yapısal çöküşleri (insan eliyle istemsiz/ kaza neticesinde oluşan travma) ile tecavüz, istismar, terör, soykırım ve savaş gibi kasıtlı olarak gerçekleştirilen olayları kapsamaktadır (Kirmayer vd., 2010).

3.1.1 Doğal afetler ve felaketler neticesinde oluşan travma

Afet ve felaketler neticesinde oluşan fiziksel çevre olayları/ kayıpları, bedensel yaralanmalar/ sakatlanmalar, ölümler ve maddi yitimler, bu durumları yaşayan yahut tanık olan kişi ya da kitlelerin mental sağlıklarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Ayrıca yaşanan bu felaketlerin ardından açılan yaraların tüm ülkeye duyurulması, özellikle yakın çevrelerde yaşam süren geniş bir kesimi de tedirgin ederek, psikolojik açıdan etkilenmelerine neden olmaktadır (Bullock ve Coppola, 2016).

3.1.2 İnsan eliyle gelişen travmalar

Güçsüzlerin felaketi olan psikolojik travma; ezici bir kuvvet tarafından zuhur etmektedir. Bu ezici kuvvetin kaynağı doğa olduğunda, “afetten”; mevzubahis kuvvet insanınki olduğunda ise, “vahşet”ten söz edilmektedir (Herman,1992). İnsan eliyle oluşan travma istemli ya da istemsiz gerçekleşmesine göre farklı biçimlerde meydana gelmektedir (Sherin and Nemeroff, 2011; American Psychiatric Association 2013).

- İnsan eliyle istemsiz/ kaza neticesinde oluşan travma (yangınlar, iş kazaları, trafik kazaları, tren, gemi, uçak, kazaları vb.)

- İnsan eliyle bilerek oluşan, doğrudan ya da dolaylı yaşanan örseleyici olaylar (terör eylemleri, savaş, tecavüz, işkence, cezaevi ve gözaltı uygulamaları vb.)

- Cinsel saldırı, taciz ve tecavüze uğrayanlar
- Aile içi şiddete maruz kalanlar
- Siyasi nedenlerden ötürü işkence yahut kötü muamele görenler (gözaltına alınan bazı siyasi gruplar ve örgütlerin üyeleri, mahkumlar vb.)
- Siyasi olmayan nedenlerden ötürü işkence yahut kötü muamele görenler (sokak çocukları, çocuk ıslah evindeki çocuklar, adli tutuklular, sivil halk vb.)
- **Savaş travmasına maruz kalanlar** (devlet görevlileri ve askerler, savaş hali uygulamalarına tabi tutulan sivil halk, savaş tutsakları, savaş nedeniyle zorunlu göç eden mülteciler, toplama kamplarında kalanlar vb.)

3.1.2.1 Savaş ve çatışma ortamının neden olduğu psikolojik sorunlar

Çatışma ve savaş, genel olarak gerçekleştiği ortamı etkilemekte, yapıli çevreye ağır hasarlar vermektedir. Fakat 21. yüzyılın başlangıcından bu yana, bu tür çatışmaların doğası içsel, uzun süreli ve karmaşık hale gelmektedir. Giderek daha fazla sivil hedef olarak (Bennett vd., 1995) namlularını onlara çevirmekte ve cephelerini ise onların yaşamlarını sürdürdüğü köylere, kentlere taşımaktadır. Bu durum sivillerin gündelik hayatlarını askıya almakla kalmamakta, onları türlü olumsuzluklarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Çatışma ve savaşlar, kişi/kişilerin zihinlerinde kalıcı izler bırakmakta ve deneyimledikleri herhangi bir hayati olay ölçüsünde radikal biçimde zihinlerini değiştirmektedir (Morris, 2015). Savaş ve çatışma ortamında fiziksel yaralanmaya uğrayanlarda, buna şahit olanlarda ve/ veya bunun tanıdıklarının başına geldiğini duyanlarda akut ve kronik seviyede ruhsal etkilenmeler meydana gelmektedir. Bu etkiler bir müddet sonra mağdurda, olumsuz duygu ve düşünce, depresyon, tetikleyicilerden kaçma, yeniden yaşantılama, kaçış, küntleşme, aşırı uyarılma ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) şeklinde kendini gösterebilmektedir (Şar, 2018).

TSSB, akut veya kronik olabilen ve herhangi bir travmatik olaya maruz kalmanın sonucu olan ciddi ve psikolojik bir bozukluktur (der Kolk, 1997). Normal koşullar altında, travma sonrası stres ile ilişkili semptomlar zamanla kaybolmakta, ancak savaş

ve çatışmanın neden olduğu aşırı ve sürekli uyarılma iyileşmesi için kişiye zaman tanımamaktadır. Genelde TSSB, savaş alanında konuşlandırıldıktan sonra gazilerle ilişkilendirilmektedir. Fakat TSSB, herhangi bir travmatik olaya maruz kalan kişilerin büyük bir çoğunluğunu kapsamaktadır (Kessler vd., 1995). Yani savaş ve çatışma ortamında, sadece savaşanları değil, buna tanık olanları da hem fiziksel, hem de duygusal açıdan olumsuz etkileyebilmektedir. Bilhassa cephelerin köylere, kentlere yani gündelik yaşamın sürüldüğü alanlara taşınmasıyla birlikte, durumdan etkilenen kişi sayısı artmaktadır. Ölüm, yaralanma, cinsel şiddet, yetersiz beslenme, hastalık ve sakatlık savaşın en tehdit edici fiziksel sonuçlarından bazılarıyken, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon ve kaygı duygusal etkilerden bazılarıdır (Kazi, 2008).

İçinde yaşanan ve yıkıma uğrayan ortam ise, bir müddet sonra, orada yaşayanları etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda yurt bildikleri yerleri -evlerini- terk etmeye zorlamaktadır. Bu durum neticesinde göçe zorlanan kişi/kişiler, bilindik çevrelerinin yıkımından kalan ve belleklerine sığınan ürkütücü görüntüleri de, gittikleri yerlere sürüklemektedir.

3.1.2.2 Savaştan kaynaklanan zorunlu göçün neden olduğu psikolojik sorunlar

Kişiler dolaylı yahut dolaysız bir şekilde, devlet veya bazı siyasi örgütler/gruplar tarafından gerçekleştirilen askeri ve politik eylemlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmeye ve başka bir bölge ya da ülkeye gitmeye zorlanmaktadır (Papadopoulos, 2007). Kişilerin, bireysel veya kitlesel biçimde gerçekleştirdikleri bu coğrafi hareketlilik, zorla gerçekleştirildiğinden dolayı genel göç tanımıyla birebir örtüşme bile, psikolojik bakış açısıyla değerlendirildiğinde bazı hassas gruplar ve kökleri belli bir yere ait olan kişilerin evlerini terk etmeye zorlandığı bir göç durumudur (Kan, 2013).

Kişilerin kendi rızalarıyla göç etmesinin travmatik bir olay olup olmadığı sorgulanmaya açıktır (Volkan, 2017). Yunancada yara anlamına gelen “Travma” mefhumu Freud’a göre, *“koruyucu bir kalkana yönelik gerçekleştirilen şiddetli bir darbe/tehdit neticesinde, bu kalkanın delinmesi yahut aşılmasıyla, böylesi bir darbenin/tehdidin ve neden olduklarının ruhsal yapılanmadaki içe dönük tezahürlerinin tamamını ifade etmektedir”* (Laplanche ve Pontalis, 1976). Zorunlu sürgün durumu ve yaşamı tehdit eden diğer travmalar, göç etmek zorunda kalan bireyler açısından bu şekilde değerlendirildiklerinde, koparıldıkları yerler için yas

tutmalarını ve sığındıkları ülkelere uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Volkan, 2017).

Aynı zamanda zorunlu göç, kişiler için işkence benzeri travmatik bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu etkinin şiddeti, zorunlu göç esnasında kişinin kendisinin veya yakınlarının mental ya da fiziksel bütünlüğüne yönelik bir darbe/tehdit meydana geldiği takdirde artabilmektedir (Aker vd, 2002). Göçten önce ve göç sürecinde kişiler işkencenin beraberinde, birçok travmatik deneyime maruz kalabilmektedir. Göçten önce eve ya da köye/şehre yapılan saldırılar neticesinde yaşanan kayıplar, göç sürecinde ailelerin parçalanması, belirsiz bir sürgünün yarattığı belirsiz gelecek gibi durumlar bunlardan bazılarıdır (Kirmayer, 2007). Bunlar gibi travmatik deneyimlerin artması, göç edenlerin tepkilerinde ve özellikle uyum sistemlerinde bozulmalara neden olmakta (Teodorescu vd., 2012) ve bu durum gelecekte mental rahatsızlıkların sayısının ve travmatik olaylara yatkınlığın artışı etkilemektedir (Aker vd, 2002; Teodorescu vd., 2012).

Görüldüğü üzere travma, toplumsala yansıyan zihinsel bir sorundur ve yapı- fiziksel çevrenin unsurları, sağlığın toplumsal belirleyicileri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etki yaratabilmektedir (Satcher, Okafor ve Dill, 2012). Ancak, yapı- fiziksel çevrenin, topluma akseden travmanın doğrudan tedavisi olması pek mümkün değildir. Bu noktada mimarların yapabileceği şey, bir kişinin, etrafındaki çevreyi nasıl algıladığı, anlamlandırdığı ve yine bahsi geçen çevreye ilişkin neleri belleğinde sakladığını anlayarak, iyileşmesini çabuklaştıracı bir alan sağlamaya yönelik teknikleri ve kavramları kullanmaktır (Hildebrand, 1999).

Mimari tasarımı, birey ve toplum sağlığı ile ilişkilendiren popüler kavramlardan sık kullanılanları, Cognitive Architecture (Bilişsel Mimari) ve Environmental Psychology (Çevresel Psikoloji)dir (Chandramouli, 2020). Ayrıca günümüzde, zihinsel sorunları ve hastalıkları azaltmak, insanların tepkilerini gözlemleyerek ve farklı yapı- ortamlarda beyin görüntülerini analiz ederek veya insan beyninin binaları ve alanları nasıl işlediğini incelemek için "Neuro-architecture" olarak adlandırılan bir disiplin geliştirilmiştir (Dougherty, 2014). Neuro-architecture, insan beyninin yapı- çevre ve insan davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek ve beyin nöroplastisitesi yoluyla insanların refahını ve üretkenliğini artıran kentsel ve mimari tasarımları analiz etmek için bir çözüm olarak gelen disiplindir (Edelstein, 2006; Vecchiato vd., 2015).

Davranıştan ziyade, kavrayışa ve bireysel deneyime odaklanan bu fenomenolojik çalışma; travmatik deneyim esnasında bireyi kuşatan yapılı çevreyi nasıl anlamlandırdığını sorgulamaktadır. Çalışmanın geri kalanında, mekanın, travmatik bellek ile olan ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır.

3.2 Travma ve Bellek Olguları Arasına Konumlanan Mekan

Kişi çoğu zaman, geçmiş deneyimlerinden edindiği bilgilerden yararlanarak gününü inşa etmektedir. Erişilen bilginin bugün anı olarak tecrübe edilebilmesi içinse, kişinin -kendisini bizzat olayın içinde yer alması şartıyla- belirli bir zaman ve mekan bağlamında geçmişini anımsaması/hatırlaması gerekmektedir (Schacter, 1997).

Tulving (2001) hatırlayan ve hatırlanan arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmalarında, hatırlama deneyiminin; hatırlayan tarafından asıl olayın bulanık, parçalar halinde bile olsa neredeyse gerçek bir kopyası gibi hissedildiğini ve kişinin olayı kendi geçmişinin bir parçası olduğu yönündeki inancını beslediğini aktarmaktadır. Yani hatırlayan için hatırlama deneyimi, geçmişte olmuş bir olayın bir anlamda yeniden yaşandığı *zihinsel zaman yolculuğu* şeklinde gerçekleşmektedir. Conway (2000), Rubin (2003) ve arkadaşlarının da ifade ettiği üzere, hatırlama işlevinin önemli yönlerinden biri de; duygusal bileşenler aracılığı ile imgeleme, daha açık bir ifadeyle, anılardan çağırılan sahnenin ayrıntılarını ve duygusal etkisini -kısmen dahi olsa- tekrar yaşayabilme imkanı tanınmasıdır (Rubin, Greenberg ve Schrauf, 2003; Conway ve Pleydell-Pearce, 2000). Detaylı hatırlama ise, kişi için özel anlam taşıyan ve anlaşılarak belleğe tutunan deneyimlerini, ana çağırılmasıyla mümkün olabilmektedir (Boyer and Wertsch, 2013). Kendilik tanımlayıcı bu anılar; canlılıkları, ayrıntılandırılmaları, diğer anılarla bağlantılı olmaları ve duygusal yoğunluklarıyla ayırt edilebilmektedir (Singer ve Salovey, 1993; Singer, 2005).

"Sinirsel ve zihinsel açıdan savaşa hazırdım... gece yarısı bombalar hala yatağında patlamaya devam ederken; gündüz vakti yabancıları, kaybettiğim arkadaşlarım zannediyordum. Harlech'in ardındaki tepeye tırmanıp memleketime baktığımda ise, muhtemel bir harp meydanı vaziyetinde görmemek elimde değildi." Dünya Savaşı Gazisi Şair Robert Graves (1957)

Belleğin ana taşıdığı belirli sahneleri ve onların duygusal tadını doğrudan hatırlıyor olmak, bazı zamanlar kişi için trajik olabilmektedir. Doğrudan hatırlama, özellikle

TSBB mağdurlarında, oldukça detay barındıran anıların birdenbire ortaya çıkması ile kendini göstermekte ve bu durumu genellikle o ana ait bir ipucu tetiklemektedir (Tulving ve Thomson, 1983). Travmanın izleri, geçmişte yaşanan kötü olaylara ilişkin sözel anlatılar şeklinde değil de, yaşamsal tehditin gerçekleştiği zaman dilimindeki fiziksel duyular biçiminde belleğe işlenmektedir (Van der Kolk, 2014). Üzerinden uzun yıllar geçse dahi travmatik deneyimlerin belleğe kazınan ve orada muhafaza edilen izleri; yeni bir travmatik deneyim neticesinde ya da deneyimi anımsatan görsel, duyuşsal, duygusal etkenler aracılığıyla yeniden harekete geçebilmekte ve deneyime maruz kalanı yaşanan ana götürmektedir.

Çevresel psikoloji üzerine çalışmalar yapan Downs ve Stea (1973) algılama sürecini; fiziksel çevreden (yer ve mekandan) alınan bilgilerin kodlanması, bellekte saklanması ve hatırlama esnasında beyne iletilen veriler aracılığıyla kodların tekrar çözülmesi, şeklinde açıklamaktadır. Beyne iletilen duyuşsal ve duygusal veriler ancak örgütlendikleri zaman anlamlı bir algı bütünlüğü oluşturmaktadırlar. Nesneler, deneyimleyen için, bu yeteneklere bağlı olarak anlam kazanırken; deneyimin gerçekleştiği mekan, iletilerin tümü ile algılanmaktadır (Cihangiroğlu, 2019). Mekanın sahip olduğu fiziksel özellikler ile yaşamın işlevsel sürecinin, düşünsel ve duygusal davranış biçimleri arasında oluşturduğu bu sarmal ilişki, mekanın anlamını esneterek, onu sınırının ötesine taşımaktadır (Gezer, 2012).

Geçmişin hatırlandığı yer/me kan, bilhassa kişi belleğinin karanlık dehlizlerinde bulunan, bulanık ya da zaman içinde tahrip olmuş engramları geri çağırmaya çabalarken, anımsama deneyiminin gerçekleşmesinde ve biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Schacter, 1997). Bazı terapistler de, geçmişin hatırlandığı yer ve mekanın geçmişin (belleğin) yeniden inşasında etkili olduğunu belirtmektedirler (Spence, 1984). Bu bağlamda kişi, yeni karşılaştığı olgu ve ortamlar ile geçmiş deneyimleri arasında bir köprü kurarak, bulunduğu yere/me kana değer biçmekte ve anlam yüklemektedir. Kişi için yalnızca fiziksel boyutlarıyla ifade edilemeyen ve kişinin oradaki deneyimleri neticesinde tanımladığı mekan; fiziksel özelliklerin ötesinde, kişiye mental ve duyuşsal açıdan yansıttıkları ile anlamlı hale gelmektedir. Fiziksel varlığının dışına taşan ve anlamını aşan mekan; sırtını yaşanana yaslamakta, belleğe işlenen anıların izlerine mekan ve mekansal öğeler arasında da rastlanmaktadır.

Mekanın, olanı/anıları hatırlamayla olan ilişkisi, özellikle anı travmatik içerikli olduğunda belirginleşmektedir (Çavdar, 2017). Zamanla sönükleşen ve evrilen sıradan anıların yanısıra; travmatik anıları tetikleyen bir işarete dönüşen mekan; işaretlere derin anlamlar yükleyen travmatize kişilerde korku, öfke, utanç gibi yoğun olumsuz hisler eşliğinde yinelenen duygulanım ve hareketlere neden olmaktadır (Singer, 2005). Bu gibi durumlarda mağdurlar mekan üzerinde rastladıkları travmatik izler aracılığıyla geçmişini yeniden kurmakta ve belki de geçmişin karanlığında hapsolmaktadır. Zihinsel süreçte, kişi mekana dair belleğe kazınan **izler**le mekanı sürekli olarak o günde yeniden yaşamakta; belleğe işlenen travmatik anlar, mekan aracılığıyla şimdiki ana uzanmaktadır.

3.2.1 Travmada süreklilik ve kırılmalar: mekandaki algısal uyarıcılar

Travmatik olaylar, beyinde şok etkisi yaratarak zihni afallatmakta (Levine, 2017) psikolojik uyarılma, duygu, şuur ve bellekte derin, sarsılmaz değişiklikler yaratmaktadır (Herman, 1992; Gündüz ve Aker, 2015; Şar, 2017). Dahası bu olaylar, birbirlerine entegre olmuş bu fonksiyonları ayırarak, fonksiyonların işlerliğinde pürüzler ve aksaklıklar meydana getirebilmektedir. Bundan ötürü travmatize kişiler, olayın net hafızası olmaksızın yoğun duygular hissedebilmekte ya da duygu olmaksızın yaşanan olayı her ayrıntısıyla hatırlayabilmektedirler (Herman,1992).

Travmanın, normalde entegre şekilde işleyen özsavunma mekanizmasını parçalaması neticesinde oluşan kopukluklar, TSSB'ye ilişkin çalışmalar açısından da önemli bir yer tutmaktadır. Yaklaşık bir buçuk asır önce Janet (1889) yaptığı çalışmalarda, travmatik tortular barındıran anıların, olağan bilinç dışında normal olmayan bir durumda zihne tutunduğunu aktarmaktadır. Ona göre, travmatik olaylar neticesinde hissedilen güçlü duygusal reaksiyondan ötürü bellek, veri ve duygu bağlantısında kopukluklar meydana gelmektedir. Ondan yarım asır sonra Abram Kardiner (1947) de benzer biçimde, travmatik durumla birlikte saldırgan dürtülerin ilgisiz ve düzensiz bir hal alarak algılar da hatalar meydana getirdiğini ve bu durum neticesinde koordine edici muhakeme ve ayırt etme işlevlerini yerine getiremeyen bilincin tümüyle travmatik tortularla istila edildiğini belirtmektedir. Ek olarak çalışmalarında, saldırgan dürtülerin duyu organlarını işlevsiz hale getirmenin yanı sıra, özerk sinir sisteminin organizmanın geri kalanındaki işlevlerinde de tutukluklara yol açabileceğini dile getirmektedir (Kardiner ve Spiegel, 1947).

Travmatize kişi/ kişiler, sinir sistemlerini mevcut zaman diliminden kopmuş gibi hissedebilmekte ve ona göre davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu kişiler, tehlikenin üzerinden uzun süre geçmesine rağmen, maruz kaldıkları olayı şimdiki zamanda devamlı yineleniyormuş gibi tekrar, belki de defalarca yaşamaktadırlar. Travmatik tortular, gündelik hayatlarını, sürekli kesintiye uğrattığı için yaşantılarını normal seyrinde devam ettirmekte güçlük çekmektedirler. Bir nevi, bu kişiler için zaman - travma anında- sabitlenmektedir (Herman, 1992). Travmatik anılar, parçalar halinde irade dışında ortaya çıkmakta ve kendilerini ıstırap çeken kişi/kişilere dayatmaktadırlar. Maruz kalınan bu durum, kişi/kişilerin sosyal, biyolojik ve psikolojik dengelerini altüst edebilmekte ve yaşanan olayın anısı diğer deneyimlerin tümüne hükmederek -şu anı- da olumsuz şekilde etkileyebilmektedir (Levine, 2017).

Travmatik an, normal dışı bir bellek formunda kodlanarak bilinçliliği kesintiye uğratmaktadır. Bu da travmatize kişilerde, uyanıklık esnasında maziye dönüş şeklinde, uyku sırasında ise kabuslar biçiminde kendini göstermektedir. Görünüşte önemsiz olan anımsatıcı veriler, çoğu zaman orijinal olayın hissi gücüyle geri dönen **o anları** tüm canlılığı ile yeniden yaşatabilmektedir. Bundan dolayı güvenli ortamlar bile travmatize kişilerin nazarında tehlike arz edebilmektedir (Herman,1992). Netice itibariyle travmaya maruz kalan kişileri algıda seçicilik nedeniyle dikkatlerini geçmiş travmatik anılarına perçinleyen öğelere yönelttiklerinde, *geçmişin zulmü* onları **yaşanan anda** hapsederek **şu anın** taleplerini yerine getirmelerini engellemektedir (Levine, 2017).

Tutarlı anlatılara dönüştürülmesi muhtemel olan anılar ile tam bir tezatlık içindeki travmatik anılar, sözel bir bağlam ve anlatının aksine, dinamik **duyular ve imgeler** biçiminde zihne kodlanmaktadır (Brett ve Ostroff, 1985). Noksan ve hazmedilemez hisler uyandıran bu duyu ve imgelerin, işitsel öğelerin, kokuların, tatların *batan kıyımları* yaşanan zamanda parça parça tezahür etmetedir (van der Kolk, 2014). Toplumsal afetler, Hiroşima ve savaş mağdurları ile çalışan Lifton (1980) travmatik anıları, *silinmez bir imge* yahut *ölüm damgası* olarak nitelendirmektedir. Travmatik deneyim özelinde kristalize olan bir grup imge, parçalanmış duyumsama ve bağlamsız imgeler üzerinde odak yaratarak travmatik anının şu anda yaşandığına dair güçlü bir gerçeklik katmaktadır. İmgelerin bellek üzerindeki etkisiyle alakalı çalışmalar yapan Sontag (1999) ise, ölüm, savaş gibi travmatik olaylara ilişkin görüntülerin bir süre sonra maruz kalan kişi için olayın anısıyla özdeşleştiğini ve olayın yerine geçtiğini belirtmektedir.

Van der Kolk (1988) ise, sempatik sinir sisteminin uyarılmasıyla birlikte belleğin dilsel kodlamanın inaktif hale gelerek, merkezi sinir sisteminin belleğin duysal ve görsel biçimlerine döndüğünü belirtmektedir. Bu durum, travmatik deneyimi anımsatan duysal bir veriyle karşılaşıldığında, deneyimin travmatize kişi açısından yinelenmesi ile de sonuçlanabilir (Gündüz ve Aker, 2015). Örnek olarak, trafik kazası atlaşmış bir kişinin benzin istasyonunda aracının deposunu doldururken duyumsadığı benzin kokusu nedeniyle nabzının hızlanması ve korkar vaziyette oradan uzaklaşmaya çabalaması, verilebilir.

Davetsiz, tutarsız müdahaleler yahut fiziksel belirtiler şeklinde tekrar deneyimlenen ve *yeniden oynanan* bu düzensiz parçalar, bir anlatı düzeninde anımsanmamaktadırlar. Mağdurlar bu geri- dönüşlerden kurtulmayı deneseler bile fiziksel çevrelerinde varolan **geçmişle bağ kuran mekanlar** aracılığıyla daha fazla musallat olmakta (Levine, 2017) ve bu da **yerde/anda** yaşamlarına ciddi manada engel oluşturmaktadır.

3.2.2 Bellekteki verilerin mekansal karşılıkları

Bellek, travmaları yadsıma, bastırma ve unutma duyguları arasında kendisine yaşamak için rasyonel bir zemin, bir sığınak aramaktadır (Susam, 2015). Bazen ise, belleğin kendisi travmatik deneyimler yaşamış kişi ve toplumlar için bir sığınak olmaktadır.

Bu bağlamda, görsel belleği oluşturmakla kalmayıp bireysel ve toplumsal belleğin uyanışı ve yorumlanışında etkin bir rol üstlenen belleğin mekansal karşılıkları; tarihin imgesi olarak belli bir döneme ait toplumsal olayların, yaşanmışlıkların izlerini taşımaktadır (Halbwachs, 2018). Çoğu travmatik değişimlerden kaynaklan tarihsel olaylar, genellikle kargaşa yaratan ve zaman zaman felaket olarak da adlandırılan büyük bir olayın, toplumu kuşaklar boyunca etkileyecek nitelikte bir dizi olayı tetiklemesiyle toplumsal belleği ortaya koymaktadır (Boyer ve Wertsch, 2015).

Bir toplumun belleği, o toplumu var eden tarihi değerleri ve inanç sistemleri aracılığıyla, toplumun ayin ve kurumlarında biçimlenmektedir (Susam, 2015). Toplumsal bellek ile imgelerin ilişkisi söz konusu olduğunda ise Nora (2006)'nın tabiriyle "bellek mekanları" devreye girmektedir. Bellek mekanların, özel toplumsal işlevleri bulunmaktadır. Bu bağlamda bellek, özellikle -kolektif bir geçmişin somut temsillerini sunan- anıt, müze, harabe gibi mekanların sınırlarında ortaya çıkmakta ya da bireylerin iradelerine, tarihsel tecrübelerine bağlı olarak şekillenen anma

törenlerine, övgü söylevlerine, sözlüklere, amblemlere yani toplum için çarpıcı olan simgelere tutunmaktadır (Nora, 2006; Winter, 2015).

Bellek mekanlarındaki anmaların, toplum tarafından paylaşılan bir düşünce ya da deneyimden doğan eylem olduğuna dikkat çeken Winter (2015)'a göre, hatırlanan anın toplum için önemli olmasıyla birlikte hatırlama deneyimine ahlaki bir de mesaj da eşlik etmektedir. Belleğin mekansal karşılıkları, toplum için kıymetli olan bu mesajı maddi bir hale getirmektedir. Tarihi korumak ve mesajları hatırlamayı sürekli kılmak adına bu mekanlar, toplum için önem teşkil etmektedir. Anıt dikmek ya da yaşananı müzeleştirmek, tarihin yazılışını izleme ve onu şekillendirme yöntemleri arasında (Boyer ve Wertsch, 2015), mimarlığın ilgi ve eylem alanı olmaktadır.

Şekil 3.2 : Terörün topografyası (Url-2).

Berlin'deki "Terörün Topografyası" (Topographie des Terrors) isimli yapıt; hatırlama ve tekerrür duygusunu aynı anda yaşatan, hem açık hava sergisi hem de müze hüviyetinde olan bellek mekanlardandır (Eren, 2015). Bu yapı, Berlin'de, 1933'ten 1945'e kadar uzanan Nazi rejimi sırasında Sicherheitspolizei, Einsatzgruppen ve

Gestapo'nun genel merkezi olan binaların bulunduğu yerde bulunmaktadır. Gestapo ve SS karargahını barındıran binalar, 1945'in başlarında, müttefik saldırısı neticesinde büyük ölçüde hasar görmüş ve geriye kalan harabeler savaştan sonra yıkılmıştır. Bu nedenle, Prinz-Albrecht-Strasse boyunca uzanan Amerikan ve Sovyet işgal bölgeleri arasındaki sınır kısa sürede güçlendirilmiş ve Berlin Duvarı caddenin güney tarafından uzatılmıştır (Şekil 3.2). Savaşın ardından sonra buradaki duvar yıkılmamış ve 1961'den 1989'a kadar Niederkirchnerstrasse olarak yeniden adlandırılmıştır. Birçok siyasi mahkumun işkence gördüğü ve idam edildiği Gestapo karargahının mahzeni de bu alan içinde bulunmaktadır (Url-3). Daha sonraları açık havada bir sergi ve müzeye dönüştürülen -harcı travmatik olaylarla karılmış- bu bellek mekanda, Nazi baskı tarihini detaylandıran unsurlar bugün hala korunmakta ve izlenmeye sunulmaktadır.

Nora (2006), dolaylı olarak siyasal erkin hüküm sürdüğü bu mekanların korunma sebebinin, belleğin kendini korumayışından kaynaklandığını belirtmektedir. Arşivlerin kurulması, yıl dönümlerinin sürdürülmesi, ayinlerin ve cenaze törenlerinin düzenlenmesi belleği korumak adına gerçekleştirilen etkinliklerdir. Ancak zamanın geçmesiyle birlikte, bazı olaylar kültürlerin (toplumun) belleğinde olan yerlerini korurken, bazıları ise gizemli bir şekilde silinmekte ya da hiçbir şekilde hatırlanmak istenmemektedir (Boyer ve Wertsch, 2015). Bahsi geçen olayları simgeleyen, hiçbir anıt dikilmemekte, hiçbir müze inşa edilmemekte ve adı hiçbir binaya, sokağa veya caddeye verilmemektedir.

Bellek mekanları, dallarının evvelden kestirilemez biçimde uzaması ve anlamların depresmesiyle alakalı olarak sürekli dönüşüme açık şekilde yaşamakta (Nora, 2006), deneyimleyen kişi ya da gruplar için tasarım amacının dışına taşmaktadır. Taciz, şiddet, kıyım, yıkım, yok edilme ve savaş anılarıyla yüklü travmalara sahip birey ya da toplumların oluşturduğu belleğin taşıyıcısı ve birleştiricisi olan bellek mekanları, bu anlamda diğer anma mekanlarından farklılaşmaktadır.

3.2.3 Travma izlerini taşıyan mekanlar

Sınırları dahilinde gerçekleşen travmatik olaylar neticesinde, zamanla kendi anlamını-değerini yitiren ve bazen de tasarım-işlev amacından uzaklaşan mekan; yaşanan olayların birey, toplum ve kentte bıraktığı izlerle birlikte anılmaya başlamaktadır. Geçmişte gerçekleşen ve tarihi süreç içerisinde gelişen bireysel ve toplumsal olayların izlerine, anda varlığını koruyan mekanlarda rastlanmaktadır (Halbwachs, 2018).

Mekansal ögeler arasına sızan izler/tetikleyiciler, çağrışım yaparak bellek ile bağlantı kurmakta ve geçmişe ait travmatik deneyimlerin bir anda -yeniden- ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mekanın algılanışına ve anlamlandırılmasına yön veren bu izler aracılığıyla mekan ile kullanıcı arasında özel bir bağ/ değer oluşmaktadır (Prestwood, 2010). Bir zaman sonra ise, geçmişe dair tanıklık işlevini üstlenerek, sadece bireyin, toplumun ve kentin belleğinde tutunan/yaşayan travmatik anılardan ibaret olmaktadır. Patrizia Violi (2012)'ye göre travma mekan; diğer anma mekanların aksine, deneyimleyenin belleğinde o yerde gerçekleşen şiddetin ve dehşetin maddi birer tanıklığı olarak konumlanmaktadır. Bu mekan, deneyimleyen için, geçmişin hangi izlerini ne şekilde koruyacağına dair bir seçime işaret etmektedir. Masum yahut nötr olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığı her bir seçim, belirli imgeler ve duyuşsal veriler aracılığıyla deneyimleyene yerde/mekandaki varlığını hissettirmektedir (Violi, 2012).

Yere/mekana tutunan travmatik bir anının hayaleti, kişinin duygu ve davranışlarını, kendini fark ettirmeksizin, etkileyebilmekte aynı zamanda anıya ilişkin kişi için oldukça dramatik unsurlar içerebilmektedir. Belirli bir duygunun harekete geçmesiyle birlikte, içinde bulunulan ortamla ilgili kavrayış güçlü bir biçimde şekillenmektedir (Forgas, 2002). Bu konuyla ilintili araştırma yapanlar, bilinçli bir şekilde anımsanmayan belirli olaylara dair -örtük bellekle ilgili- vakaların olduğundan bahsetmektedir. Örneğin Christianson ve Nilson (1989)'un ele aldığı bir vakada, tuğlalarla döşeli bir patikada tecavüze uğrayan bir kadın, tuğla ve patika sözcüklerinin devamlı olara hatrına gelip durduğunu ve bunun nedenini bir türlü anlayamadığını belirtmektedir. Olayın gerçekleştiği yere götürüldüğünde şiddetli bir biçimde üzüldüğü görülen kadının, duygusal reaksiyon vermesine rağmen orada yaşananları hatırlamadığı aktarılmaktadır.

Şekil 3.3 : Hyatt Regency Otel'i'nin binaları arasında yer alan köprü (Url-4).

Wilkinson (1983) bu konuyla ilgili yaptığı bir çalışmada, 1981 yılında Kansas City'de bulunan Hyatt Regency Otel'i'nin binaları arasında yer alan köprü'nün çöküşüne tanık olan topluluğun anılarını değerlendirmektedir (Şekil 3.3). Bu kişilerin yaklaşık olarak %90'ı yaşanan felaketin sürekli olarak zihinlerinde canlandığını dile getirmekte ve bu durumun topluluğun beşte birinin gündelik yaşamlarının büyük bir bölümünü sekteye uğratabilecek kadar kuvvetli bir biçimde, istemsizce gerçekleştiği aktarılmaktadır. Şahitlerin neredeyse yarısı, yaşanan olayın onları etkilememesi için çöküşü anımsatıcı durumlardan kaçınma davranışı sergilediklerini ve gösterdikleri çabalara rağmen bu olayın onlar üzerinde ortaya çıkardığı derin etkilerin, hatırlanmasını engelleyemediklerini belirtmektedirler. Wilkinson (1983) bu durumun, tanıkların hissettikleri depresif duygular ve zihinlerinin karışık oluşu nedeniyle, devam eden yaşamlarındaki olayları belleklerine doğru bir biçimde kodlayamadıklarından kaynaklandığını düşünmektedir.

Benzer durumlara, Sivas'ta 2 Temmuz 1993'te düzenlenen Pir Sultan Abdal Şenlikleri esnasında patlak veren gerici saldırılar neticesinde Madımak Otel'i'nin yakılmasına tanık olanların (Çavdar, 2017) ve 2016 yılının 10 Ekim sabahı Ankara Tren Garı'nda gerçekleştirilen bombalı terör saldırıları (Şekil 3.4) mağdurlarının, yaşanan bu vahim olaylara ilişkin deneyimlerini ve olayların gerçekleştiği mekanlara dair düşüncelerini aktardıkları çalışmalarda (Cihangiroğlu, 2019) da rastlanmaktadır.

Şekil 3.4 : Sivas Madımak Otel (Url-5) ve Ankara Tren Garı (Url-6).

Araştırmacıların, mağdurlarla gerçekleştirdikleri görüşmelerden doğrudan alıntılardıklarına bakıldığında, yere ve mekana ilişkin yaşanan olumsuz anı ve duyguların mağdurdan bağımsız olarak kendini hatırlattığı ve zaman içinde tekrerrür ederek mağdurların belleklerindeki konumunu sabitlediği görülmektedir.

Bazı araştırmacılar, duygusal yönden zayıf olan ve bundan ötürü bozulmaya maruz kalan anıların aksine, duygu yoğunluğu fazla olan travmatik anıların -en ince ayrıntılarıyla- detaylı bir şekilde korunduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, bahsi geçen anılar, olayın geçtiği yer (algısal imgeleme, özgün sahnenin görüntüleri ve sesleri) ve zamanla ilgili daha bağlamsal bilgiler içermekte ve duyguların da katılımıyla birlikte o an yeniden yaşanıyor gibi hissettirmektedirler (Roediger, Rajaram ve Wheeler, 1993; Johnson, Lindsay ve Hashtroudi, 1993) Fakat, duygusal yoğunluğu güçlü olan anıların da bozulabileceği, konuya ilişkin yapılan bazı çalışmalarda ve verilen örneklerde görülmektedir. Bu durum, anıların esas itibari ile birbirinden farklı olabileceğini göstermektedir (van der Kolk, 1994).

Bartlett (1932)'ten bu yana psikologlar, anıların deneyimler neticesinde elde edilen verilerin pasif ve basit bir şekilde depolanmasından ibaret olmadığını, aksine yapılandırıldığı düşünmektedirler. Boyer (2013) zihinsel temsillerin, duyu organlarını

etkileyen fiziksel uyaranların doğrudan sonuçları olmadığı; kişilerin çevrelerini saran nesnelere dair algıları çerçevesinde bu uyaranları yeniden yorumlamalarıyla ortaya çıktığını belirtmektedir (Boyer ve Werthsch, 2013). Kişiler yaşadıkları travmaya ilişkin duygusal anıyı, ileriki süreçlerde yaşadıkları duygusal anıların süzgecinden geçirdikten sonra hatırlamaktadırlar.

Gazilerin yaşadıkları savaş anılarına dair geçmişe dönüşleri de bu yönden bahsedilen duygusal filtrelemeye benzer biçimde örnek olabilmektedir. Gazilerin geçmişe dönüşleri o kadar gerçekçi olabilir ki, sanki bu olayı tekrardan yaşıyorlarmış gibi hissedebilmektedirler. Bu deneyim içerisinde gerçekten yaşanılan veya yaşanılmasından korkulan hayali durumları içermektedir. John MacCurdy, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış askerler ile yaptığı bir çalışmada, askerlerin savaş ile ilgili geçmişe dönüşlerinde yaşadıkları yoğun anıların sıklıkla gerçek yaşanmışlıklarını değil de, en büyük korkularını barındırdığını gözlemlemektedir (Schacter, 2010).

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, travmatik olayın yaşandığı sırada, çevreye karşı aşırı uyanık olma durumu, yaralanma veya ölümden kaçınmak adına fayda sağlayabilecekken; aşırı uyanıklık ve yıkıcı hafıza (travmatik bir anıya sahip olma) durumu ise, özellikle travmaya yatkın kişilerin peşini yıllarca bırakmayabilmektedir (Brainline, 2012; Surjan vd., 2016). Bunlarla birlikte, travmatik deneyimler barındıran bir geçmişe sahip olan kişiler, olmayanlara göre daha temkinli olmakta ve etraflarındaki mimari detaylar da dahil olmak üzere her ayrıntıya, her sese ve harekete odaklanmaktadırlar (Cyrulnik, 2012).

Son olarak, imgelere, nesnelere, mekanlara ve bazen kelimelere gizlenerek kurbanlarının peşlerini bırakmayan anılar; afet, yıkım, kıyım, savaş ve katliam söz konusu olduğunda kitleleri de etkisi altına alabilmektedir. Doğal afetler veya insanın kasıtlı olarak neden olduğu felaketler gibi toplumsal travmalar, sarsıcı değişimlerin toplumsal dinamiklerini değerlendirmek adına örnek niteliğindedir (Boyer ve Wertsch, 2015). Bu tür olaylara maruz kalan kitle, travmayı yaşayanlar olarak, bir bellek grubu inşa etmekte ve belleğin taşıyıcı-birleştirici rolünü üstlenmektedirler. Böylelikle, travmatik deneyimin gerçekleştiği mekanı ve benzer duygusal/ duygusal örüntüleri taşıyan yerleri zihinsel boyutta irdelemektedirler.

3.2.3.1 Doğal afetler ve felaketler neticesinde oluşan travmanın izlerini taşıyan mekanlar

Afetler, dünya üzerinde birçok yıkıma ve kayba neden olmaktadır. Son zamanlarda afet sayısında meydana gelen artış, milyonlarca kişinin etkilenmesine yol açmaktadır. Türkiye topraklarının büyük bir kısmı deprem kuşağı üzerinde yer almakta ve bu durum olası bir deprem riskini arttırmaktadır (Yavuz, 2004).

Depremlerin neden olduğu kayıplar, yıkımlar ve müdahale çalışmalarının gerçekleştirildiği zaman dilimi gibi etmenler de travmatik rahatsızlıkların yaygınlığını ve seyrini değiştirebilmektedir (Başoğlu vd, 2002). Birinci veya diğer derecelerden yakınların kaybı, hasar almış yapıların uzun süre aynı şekilde görünür biçimde kalması, ekonomik yetersizlikler, yoksulluk ve yönetsel eksiklikler neticesinde toplumsal bağların zarar görmesi gibi birçok etmen, mental rahatsızlıkların artmasına ve sürmesine neden olabilmektedir (Sattler vd., 2002; Watanabe vd, 2004). Fizyolojik ve/veya mental açıdan zarar gören afetzedeler, bu felaket deneyimini hatırlatacak her türlü şeyden kendilerini uzak tutmaya çalışmaktadır. Fakat, ilk günkü canlılığını koruyan bu travmatik anılar, onların peşini bırakmamakta, buldukları her fırsatta yeniden dirilerek kendini hatırlatmaktadır (Boyer, Wertsch, 2015).

Travmatik deneyimlerin zihinlerdeki sabitliği, anının günün koşullarına göre evrilmesine imkan tanıdığı halde unutulmasını güçleştirmektedir. Duygusal açıdan travmatik anıların, mağdurun aklından çıkmadığının belirgin kanıtlarına, Türkiye’de, 17 Ağustos 1999’da meydana gelen Marmara Depremi’nden sağ olarak kurtulanlar ile gerçekleştirilen bazı röportajlarda (17 Ağustos Depremi’nin 20. Yılında Gölcük-Değirmendere’de Yaşam ve 17 Ağustos depreminin 20. yılı: 'O an' neler yaşandı? (Yazan ve Köker, 2019), belgesellerde (Adı Neydi? - 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Belgeseli (Aytaç, 2007)) ve psikoloji ve sosyoloji alanlarında yapılan çalışmalarda da rastlanabilmektedir (Başoğlu vd, 2002; Şalcıoğlu vd, 2003; Tural vd, 2004a; Aker, 2006).

Marmara Bölgesi, 17 Ağustos 1999 günü sabaha karşı 03.01’de yakın geçmişin en uzun 45 saniyesini yaşamıştır. Merkez üssü Kocaeli-Gölcük olan ve 7.4 şiddetinde meydana gelen -Türkiye’nin yaşamış olduğu en büyük afetlerden birisi olarak görülen- bu deprem; Adapazarı, Bursa, Yalova, İstanbul ve Kocaeli’de büyük bir yıkım yaşanmasına neden olmuş ve 18 binin üstünde can kaybı yaşanmış, 24 bine yakın

kişinin ise yaralanmasıyla sonuçlanmıştır (BBC, 2019). Yaşanan 45 saniyenin izi, fay hattının geçtiği yerlerde, yıllara direnmiş ve bu 45 saniyelik hükmediş, yerkürenin astarının delmesiyle birlikte yapıları fiziksel çevreyi tamamıyla değiştirmiştir.

Depremde yaklaşık olarak 365 bine yakın bina hasar görmüştür (Devlet Planlama Teşkilatı 1999). Binaların birçoğu devrilmiş ve yaşanan hadise neticesinde can havliyle kendini dışarı atan afetzedelerin ev olarak nitelendirdikleri o yerin bilindik çehresi, onların belleklerindeki biçimini yitirmiş ve o yer onlar için tanınmaz hale gelmiştir.

“Deprem anı ve deprem sonrası burada gömülü kaldık. O kadar sırtımızı döndük ki denize, denizi sanki biz bir tellalı gibi gördük.” Zeki Tosun, Emekli Gazeteci

“İnsanlar da böyle büyük bir felaketin arkasından mutlaka bir sorumlu arıyorlar. Hani bir kızacak, bir öfkelenecek, belki de küsecek birini arıyor insanlar. Onda da denizi seçtik.” (Ufuk Koçak, Depremzede)

Şekil 3.5 : Marmara Depremi (Gölcük, Değirmendere (Url-7)).

Yerin ve denizin yapıları fiziksel çevreyi bir anda içine çekmesinin, birçok kişiyi evinden etmesiyle birlikte, Gölcük-Değirmendere halkının, yerle ve denizle olan ilişkisini de farklı bir hale getirmiştir (Şekil 3.5). Bütün bu olanların sorumlusunu arayan afetzedelerin kimi, denizi bir tellal olarak görürken kimi de mezar olarak nitelendirmiştir (Yazan ve Köker, 2019).

Belgesel ve röportajların ardından, depremin yaşandığı Kocaeli ve hissedildiği çevre illerde yapılmaya başlanan yeniden yapılandırma süreçleri ile birlikte benzer zamanlarda başlatılan epidemiyolojik bazı araştırma ve çalışmalar travmatik bellek ve mekan bağlamında incelenmiştir (Başoğlu vd, 2002; Şalcıoğlu vd, 2003; Tural vd, 2004a; Aker, 2006). Bu çalışmalarda; hem toplum tabanlı, hem de risk bakımından

yüksek görülen toplumlar ile çalışıldığı ve önceliğin prefabrik konutlar ve çadır kentlerde yaşayanlara verildiği görülmektedir. Ayrıca yöntem bakımından farklılıklar barından bu çalışmalar, yaşanan olayın kişilerde ortaya çıkardığı ruhsal problemlerin, yaygınlık ve kalıcılığı bakımından benzer sonuçlar elde edildiğine işaret etmektedir.

3.2.3.2 Kasıtlı olarak gelişen terör, çatışma ve savaştan kaynaklanan travmanın izlerini taşıyan mekanlar

İnsanca yaşama hakkına kasti bir saldırı olan şiddet, tüm insanlık için en büyük korku ve endişe kaynağı olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Şiddetin ardında barındırdığı çok sayıda etmen, anlaşılmasını ve izahını güçleştirmektedir. Kasti saldırı olan **terör, çatışma ve savaş** şiddetin çok vahşi biçimleridir ve meydana geldikleri çevrede ciddi toplumsal travmalara neden olabilmektedir (Kaymak, 2018).

Dünyada ve Türkiye’de siyasal zorlama şekilleri, zorbalıklar, şiddet ve savaş gibi kişilerde travma yaratacak olaylar gün geçtikçe artmaktadır (Özdoğan, 2020). Bu tür olaylar, hem kişisel hem de toplumsal açıdan kişilerdeki güvenlik duygusunu olumsuz yönde etkilemektedir. Yaşanılan bu olaylar neticesinde, olaya direkt veya dolaylı bir biçimde tanık olanlar psikososyal açıdan olumsuz şekilde etkilenmektedir (Norris vd., 2002a,b; Somer vd., 2008). Yapılan bazı araştırmalarda, sürekli olarak bu tür eylemlere maruz kalan kişi ve toplumlarda, travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) dair belirtiler ile birlikte daha farklı psikolojik sorunların da yaygın bir biçimde görüldüğü belirtilmektedir (Bleich, Gelkopf ve Solomon, 2003; Shalev ve Freedman 2005; Chipman vd., 2011).

Yaşam içerisinde yaşanan bu tür travmatik olaylarla – dünya genelinde; Vietnamdaki askerlerin savaş deneyimleri (Krystal vd., 1995) ve 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Dünya Ticaret Merkezi’ne (İkiz Kuleler) yapılan uçaklı terör saldırısı (Kalkanlı, 2019), Türkiye özelinde ise; Sivas’ta 1993 yılında düzenlenen Pir Sultan Abdal Şenlikleri esnasında patlak veren gerici saldırılar neticesinde Madımak Oteli’nin yakılması (Gürleyen, 2019), Türkiye’de 2016 yılında; Suruç, Ankara Tren Garı, İstiklal Caddesi, İstanbul Atatürk Havaalanı, Vodafone Arena Stadyumu Maçka Parkı, 2017 yılında ise Reina gece klübü gibi mekanlarda gerçekleştirilen bombalı veya silahlı terör saldırıları ve 2016 yılında eski adı ile Boğaziçi köprüsünde başlatılan askeri darbe teşebbüsünün (Şar, 2017)- de aralarında yer aldığı ilintili başka çalışmalarda da benzer durumlara rastlanmaktadır. Yaşanılan olumsuz anı ve duygular

kişinin kontrolünde olmaksızın hatrına gelmekte ve bu da travmatik deneyim neticesinde gerçekleşen, en dikkat çeken belirti olarak görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum beraberinde olumsuz duygu sorunları ve bellek problemlerini getirmektedir. Kasti olarak gelişen travma ile ilgili yapılan bazı araştırmalar, travmanın daha ileriki zamanlarda anımsama durumları bakımından etkisini azalttığını, ancak bu problemin bütünüyle son bulmadığını göstermektedir.

- Terör eylemlerinden kaynaklanan travmanın izlerini taşıyan mekanlar,

İnsanlık için önemli tehdit türlerinden birisi olarak görülen bombalı terör eylemleri, travma yaratan en yıkıcı olaylardan birisi olarak görülmektedir (Everly ve Mitchell 2001; Greenberg vd., 2009, Freh vd., 2013). Son 7 yıl göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'deki iç ve dış politikalar ile bağlantılı olarak metropolleler ve şehir merkezlerinde direkt sivillere yönelik bombalı terör eylemlerinde artış görülmektedir (Özdoğan, 2020). Bilhassa, 2015-17 yılları arasında süregelen olarak meydana gelen saldırılar, toplum üzerinde olumsuz bir etki yaratmakta ve demoralize olan toplumun güvenlik duygusunu kırılğan bir hale getirmektedir (Malik vd., 2010).

Bombalı veya farklı yöntemler ile gerçekleştirilen terör eylemleri, toplumun çoğunluğunda kaos ve korkuya sebep olmayı, kişilerdeki duygu, düşünce ve davranış biçimlerini dönüştürmeyi hedefleyerek gerçekleştirilmektedir (Weinberg vd., 2012). Kontrol edilemeyen ve kimse tarafından beklenilmeyen bu saldırılar; durak, park, gece kulübü, stadyum gibi genelde sivil nüfusun yüksek olduğu yer ve mekanlarda gerçekleştirilmektedir (Canetti-Nisim vd., 2009). Fiziksel hasar ve ölüm oranı yüksek olan bu şiddetli saldırılar, çoğunlukla ateşli silah veya patlayıcı ile gerçekleştirilmekte ve toplum üzerinde derin psikolojik etkiler bırakmaktadır (Everly ve Mitchell 2001; Freh, Dallos vd., 2012; Hussain ve Sarma, 2016). Bunların yanı sıra, terörün hüküm sürdüğü yerlerde travmatik izlerle karşılaşılması kaçınılmaz olmaktadır.

Nusaybin'de gerçekleşen *Hendek Olayları* hakkında Aytaç ve Sarın (2021)'ın yapmış oldukları çalışmada, terör eylemlerinden kaynaklanan travmanın izlerine rastlanabilmektedir. Temmuz 2015'ten itibaren, Nusaybin'i işgal eden ve çözüm sürecinde üstlendiği sorumlulukları yerine getirmeyen terör örgütü, eylemlerini kısa bir süre içinde kırsaldan şehirlere taşımış ve kendince özerk bölgesini oluşturarak,

kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Tüm bunları yaparken orada yaşayan halkın can ve mal güvenliğini ise tehlikeye atmıştır.

Şekil 3.6 : Nusaybin Hendek Olayları (Url-8 ve Url-9).

Örgütün, halkın yaşam alanlarında hendekler kazarak barikatlar kurması, konutları mühimmat yığınağı olarak kullanması ve böylece kendi özyönetim ilan etmesiyle birlikte, bölgede yaşayan halk bir anda savaş cephesine evrilen evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (Şekil 3.6). Olay neticesinde yaşanan bu zorunlu göç durumu, yerel halkın can güvenliği yeniden sağlamış olsa dahi, halk arasında türlü mental problemlerin baş göstermesine zemin hazırlamıştır. Sadece yere değil, mağdurların belleklerine de kazılan hendeklerin, daha sonraları ne kadar üstü kapatılmaya çalışılsa da; yaşayanda, yaşanan travmatik olayı hatırlatacak izler bırakmıştır (Aytaç ve Sarın, 2021).

- Savaş ve çatışmadan kaynaklanan travmanın izlerini taşıyan mekanlar,

Savaş, hayatın özel yönlerine müdahale edebilen, bir şehrin tüm sakinlerini ilgilendirdiği ve şu ya da bu şekilde dokunduğu kamusal bir olay olarak tanımlanabilmektedir (Chandramouli, 2020). Geçen yüzyılda üç defa kamusal bilince

sunulan ve üç farklı araştırma hattının sentezi üzerine bina edilmiş olan psikolojik travmanın dayanaklarından birinin, “bomba şoku” ya da “muharebe nevrozu” olduğu bilinmektedir (Herman, 1992).

Savaşın uzun süreli psikolojik etkilerinin geniş kapsamlı ve sistematik araştırılmasına -Vietnam Savaşı- sonrasına dek girililmemiştir. İtibar edilmeyen bu savaşta mağlup olmanın ulusal deneyimi ve savaş karşıtı hareketin ahlaki meşruiyeti, psikolojik travmanın savaşın kaçınılmaz ve kalıcı mirası olarak kabul edilmesini mümkün kılmıştır. Böylelikle ilk defa 1980’de, psikolojik travma sendromu, gerçek bir tanı haline gelerek; Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından *"travma sonrası stres bozukluğu"* adı altında resmi mental bozukluklar kitabına alınmıştır (Herman, 1992).

Anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere savaş, travmanın direkt bir uzantısıdır ve mekanı var eden toplumla doğrudan alakalıdır. Kasıtlı olarak gerçekleştirilen bu travmatik olay, toplumu oluşturan bireylerde güven kaybı ve korku gibi olumsuz duyguların hissedilmesine yol açarak TSSB başta olmak üzere anksiyete, depresyon ve madde kullanımı gibi ciddi mental bozukluklara neden olabilmektedir (Bremner vd., 1996; Krystal vd., 1995; Ikin vd., 2007; Güloğlu ve Kararımak, 2013). 1964-1975 yılları arasında meydana gelen ve TSSB’nin var oluşunda etkin rol oynayan Vietnam Savaşında görev alan Vietnamlı askerle alakalı yapılmış çalışmalara bakıldığında, askerlerin %15’inde savaş sırasında, büyük bir çoğunluşturan %62’sinde ise savaşın ardından geçen iki yıl içinde TSSB saptandığı görülmektedir (Bremner vd., 1996). Savaştan yirmi yıl sonra dahi, askerlerde TSSB gelişme oranının %19.5 olduğu belirtilmektedir (Thanh, 2006). Ayrıca görüşme yapılan askerler, savaşı ve savaşılan ortamı anımsatıcı durumlardan kaçındıklarını ve tüm çabalarına rağmen olaya dair derin duygu yüklü etkilerin hatırlanmasına engel olamadıklarını belirtmişlerdir (Krystal vd., 1995).

Savaşlar ve çatışmalar, ölümlere, (fiziksel-toplumsal) kayıplara neden olarak yeni bir düzene uymayı gerektirmekte ve eski düşünce kalıplarına tutunanları sarsabilmektedir (Finn, 2013). Yerel alışkanlıkların baskın olduğu durumlar, kentleri dönüştürme girişimlerine en büyük direncin gösterildiği durumlar olarak görülmektedirler. Fakat yağmalacıların istilaları, savaş ve askeri işgaller neticesinde yerle bir olan evler, viranelere dönüşüken, kentler ise harabeye evrilebilmektedir (Halbwachs, 2018). Önceleri zengin kesimin yaşadığı sokaklar, binalar artık yoksul kesimlerce istila

edilmektedir. Bunun sonucunda da bu yerlerin görünümüleri değişmektedir. Kentlerde yeni yıkımlar ve inşalar olmaktadır. Geçitler, sokaklar, evler ve diğer yapılar bütünüyle ortadan kaldırılabilen veya bu yapıların yerleri değiştirilebilmektedir (Halbwachs, 2018). Bütün bunlar neticesinde savaçın bir cephesi durumuna gelen köyler ve kentler, mimari, ekonomik ve sosyal yaşam açısından, ev sahibi olan toplum için, tanınmaz hale gelmektedir (Hanna, 2016).

Algısal meselelerde, yarı yıkılmış evler gibi beyin tarafından kolayca ayırt edilebilen konfigürasyonlara atıfta bulunmayan şekiller, çaba gerektirmekte ve bu da kişilerin belleklerine işlediği anıları etkileyen TSSB gibi rahatsızlıklara yol açabilmektedir (Cyrulnik, 2012; Finn, 2013). Bazı ciddi vakalarda ise, psikiyatrik eştanılar ortaya çıkabilmektedir (McLaughlin vd., 2015). Bunlarla birlikte, travmatize olmuş kişiler, gerçekliğe olduğu gibi güvenmek yerine, anılarına dayanarak gelecekte tehlikeli olayları tahmin etmeye başlamakta ve bu durum aşırı uyarılma ile sonuçlanmaktadır (Kessler vd., 2017). Bu kişiler, özellikle tanık oldukları tehlike sahnelerine benzeyen, yapılı çevrenin altında yatan tehlike hissine sahiptirler. Onları her an tetikte tutan bu hisle, zemine ve gökyüzüne veya mermilerin geçebileceği bir açıklığa karşı dahi dikkatli olabilmektedirler (Finn, 2013). Bununla birlikte, zorunlu olarak dilden, evden, yurttan kopuşun yarattığı travma, buna maruz kalan toplumların türlü negatif duygularla donanmasına neden olabilmektedir.

Bu bölümde değinilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, travmatik olayın yasandığı yer ve mekan, olay enasında orada bulunanlar için travma mekanının kendisi olmakta, ayrıca olaylara maruz kalanların büyük bir çoğunluğu bugün hala o yer ve mekanlarla ilişki kurmaktadır. Bu çalışmada da, travmanın başladığı yer ve mekandan zorunlu olarak uzaklaştırılan ya da zorla göç ettirilen Suriyelilerin, savaç ve göç sürecine ilişkin deneyimlerine projeksiyon tutulmaktadır. Çalışmanın özgün kısmını oluşturan ilerleyen bölümlerde, Suriyeli sığınmacıların peşleri sıra sürüklenen travmatik izler ve duyguların, sığındıkları ülkedeki yapılı fiziksel çevrede bulunan tezahürleri sorgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikli olarak, sığınılan ülkenin bu zorunlu göçmen grubu üzerindeki etkilerine değinilmekte fayda görülmektedir.

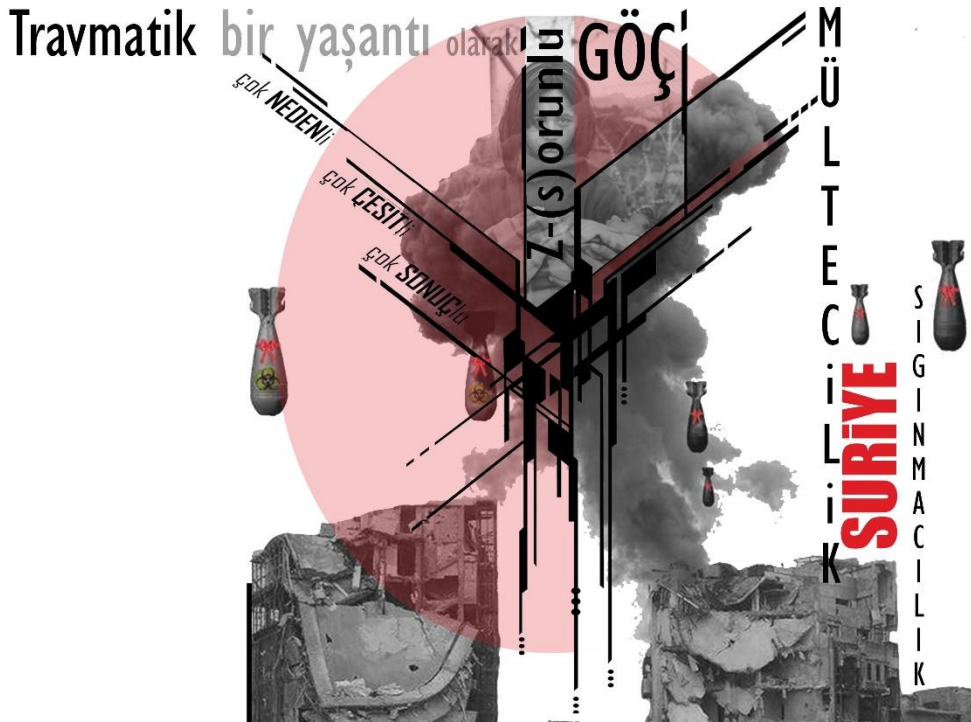
4. TRAVMATİK BİR YAŞANTI OLARAK ZORUNLU GÖÇ/MÜLTECİLİK

İnsan hareketliliğindeki artıştan kaynaklanan büyük demografik dönüşümler ve bunların çok türlü politik, ekonomik ve toplumsal sonuçları özellikle son dönemlerde çeşitli bilim dallarında ampirik ve kuramsal ilgiyi göç olgusuna yöneltmiş ve neticesinde göçün neden olduğu değişimleri ve sonuçları anlamaya yönelik çalışma alanları genişlemiştir (Barrero ve Yalaz, 2019). Özellikle son dönemlerde göçün *kriz* olarak nitelendirilmesi, farklı tartışmalara ortam hazırlamış ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların çeşitlenmesine, yer yer grift hale gelmesine neden olmaktadır (Buz ve Çevik, 2020).

Bilhassa sosyal bilimler alanında, göç sonucunda farklı bir topluma giren nüfus kümelerinin girdiği yeni ortamla bütünleşmesi, göç çalışmalarını geniş yelpazeli disiplinlerarası çalışmalara yöneltmektedir (Abadan-Unat, 2002). “*İnsan hareketliliğini, yerler arasında gerçekleşen, mekânları bir uçtan öbürüne kateden ve zamana yayılmış bir olgu olarak ele alan göç* (King, 2019)” mekansallıkla da kaçınılmaz olarak bağlamlıdır. Bu olgu sadece göç alan, göç veren, transit ülkeleri değil, aynı zamanda kenti/kentliyi ve mimariyi de dönüştürmektedir. Fakat, güncel göç araştırmaları daha çok sosyal ve sağlık bilimleri alanında sınırlı kalmakta, mimari ile ilintili sonuçlarına sistemli bir alaka gösterilmemektedir. Oysa hem göçe neden olan etmenler, hem de göçün sonuçları coğrafi, siyasi, sosyoloji, psikoloji ve mimari alanların içinde saklıdır ve bu durum göçün salt bir disiplin tarafından değerlendirmesini zorlaştırmaktadır (Borkert, 2019).

Göç olgusu özü itibari ile mekan ve toplumsal ilişkiler arasındaki diyalektik ilişki üzerinden temellenerek, farklı disiplinlerin bütüncül bakış açısıyla neticelenen bir dönüşümü ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın omurgasını oluşturan travmatik bellek ve mekan mefhumları göç, mültecilik/sığınmacılık olguları ile ilişkilendirilerek; sosyolojik, psikolojik ve mimari bakış açısı ile inter-disipliner bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında, göçün kompleks ve çok yönlü niteliklere bürünebilen sonuçlarının tamamını özetlemekten ziyade, son dönemlerde göç ile

alakalı sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda gözlemlenen, fakat bugüne kadar mimarlık yazınında sık gündeme gelmeyen göçün bazı boyutları etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda göç hareketliliğinin, tek yönlü olmayıp, kaynağıyla etkileşim halinde olan iki uçlu bir süreç olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu etkileşimin göçün amacı, yapılış şekli ve sonuçları mekansal düzlemdeki niteliğini de etkilemektedir (Erder, 2015). Bu nedenle, çalışmanın asıl odağı olan kentsel mekan üzerine tutunan savaş ve zorunlu göçün travmatik tortularını günyüzüne çıkarmadan önce, göç çeşitleri ve beşer üzerindeki etkilerine değinmekte fayda görülmektedir.

Şekil 4.1 : Travmatik bir yaşantı olarak zorunlu göç ve mültecilik.

Çalışmanın bu bölümünde, göç ve göç çeşitleri ile ilintili olarak göç eden kişileri tanımlayan göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramları yasal statüler ile bağlantılı olarak irdelenmekte ve göçün bu kişiler üzerindeki etkilerine değinilmektedir. Çalışmada bilhassa, zorunlu olarak yer değiştiren ya da zorla göç ettirilen Suriyeli sığınmacıların durumuna projeksiyon tutulmaktadır (Şekil 4.1).

4.1 Göç Tanımı ve Türleri

Küresel düzeyde artan göç hareketliliği ile ilintili olarak, göçe ilişkin kavramlara yüklenen anlamlar farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar, göçün ve göçmenin politik ve ideolojik konumlanışları ile direkt bağlantılıdır. Bunlara ek olarak, literatürde göç

olgusu ile ilintili birçok kavram birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu durum kavramsal kargaşaya yol açmakta ve ilgili tanımların sınırlarını belirsizleştirmektedir (Buz ve Çevik, 2020). Günümüzde var olan global düzeydeki göç hareketliliğini anlamlandırmak, göç olgusunu çeşitli kavramlar ile bir arada düşünmeyi gerektirmektedir. Göçün; nedeni, yöntemi, ilerleme süreci ve sonucu bakımından uluslararası literatürde kabul görmüş farklı türleri mevcuttur. Göçün seçiciliğinde, hem göçün kaynaklandığı yerin, hem de göç edilen yerin niteliğinin etkili olduğunu birçok araştırma sonuçları göstermektedir. Bütün bunların yanı sıra göç etme kararının verilmesi açısından da farklı göç türleri meydana gelmektedir (Tekeli ve Erder, 1978).

4.1.1 Göçün tanımı

Göç mefhumu, Uluslararası Göç Örgütü tarafından “bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri” olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009).

Marshall (akt. Çağlayan, 2011)’a göre göç, bireylerin ya da grupların siyasal veya sembolik sınırların ötesine geçerek farklı yerleşim bölgelerine ve toplumlara doğru kalıcı hareketleri içermekte iken; Yalçın (2004)’a göre ise göçün tanımı; politik, ekonomik, ekolojik yahut kişisel nedenlerle, bir yerden farklı bir yere kısa, orta ve uzun vadeli yapılan geriye dönüş ya da sürekli yerleşim amacı güden toplumsal, kültürel ve coğrafik bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004). Sosyal bilimciler de göçün bir yer değiştirme hareketi olduğunu göz önünde bulundurarak tanımını, nedenleri üzerine inşa etmektedirler. Bu sebepten, farklı alanlarda yaptıkları çalışmalarında, temekkün edilen bölgeden ayrılmanın altında yatan nedenler ve varılan yerlerde yaşanan kültürel, toplumsal ve ekonomik dönüşümler den ötürü göçü bir süreç olarak ele almaktadırlar. Sosyal Bilimler Sözlüğünde, evveli, gelişim süreci ve neticeleri bağlamında kompleks bir yer değiştirme hareketi olan göç (Buz ve Çevik, 2020), “bir yerleşim biriminden, gruptan yahut belli bir siyasal sınırı olan toprak parçasından başka birine doğru, kısmen/sürekli birey veya kitle hareketi” olarak tarif edilmektedir (Demir ve Acar, 1992).

Farklı bilim dallarında göç ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise göç mefhumunun tanımının, göçün amacı ve sonucu doğrultusunda ortaklaştığı ya da farklılaştığı görülmektedir. Karşılıklı etkileşim süreçleri dahilinde ele alındığında göç;

terk edilen mekanın/yerin değişimine neden olurken gidilen mekanı/yeri de değişim ve dönüşümlere açık hale getirmektedir. Yani bu değişim ve dönüşüm mekanda/yerde tek taraflı işlememektedir. Varılan mekan/yer yeni gelenler ile başkalaşırken, gelenlerin de önceki yerleşiklerden etkilenecek değişim ve dönüşüm geçirdiklerini söylemek mümkündür (Buz ve Çevik, 2020).

Genel anlamda göç; mekan üzerinde gerçekleşen, çıkış ve varış noktalarını etkileyip değiştiren insan hareketliliğini ifade ettiğinden ötürü, temelde mekansal ve coğrafidir, hem kökende hem de varış yerindeki toplumsal yapılar üzerinde etkili olduğu için demografiktir, ekonomik dengesizliklere neden olduğu ölçüde ekonomiktir, devletlerin göçmen ve mültecilerin/sığınmacıların giriş-çıkışlarını denetleme ihtiyacı hissettikleri noktalarda politik, göç edenlerin temekkün edilen bölgeden ayrılma motivasyonlarının ve varış noktasındaki topluma adaptasyon aşamasının incelenmesi zorunluluğu nedeniyle de psikoloji ve sosyoloji ile ilintili bir olgudur. Çünkü sosyo-kültürel sistemler ve fiziksel/çevresel yapı, hem çıkış hem de varış noktalarında, bu kitlesel hareketlilik neticesinde etkilendiği gibi göç edeni de etkilemektedir (Körükmez ve Südaş, 2015). Göç eden kişilerin doğup büyüdüğü, kendini güvende hissettiği, hatıralarıyla örüntülü memleketinden ayrılarak bilinmedik fiziksel çevre, farklı yaşam tarzları ve yeni kültür yapıları içine adım atması her göçü kendine özgü ve biricik kılmaktadır (Özensel, 2012).

Herhangi bir yerle ilgili olarak kişilerin orada kalmasını veya başkalarının oraya gelmesini sağlayacak farklı faktörler bulunduğu gibi, bunun aksine kişileri oradan uzaklaştıracak veya başkalarının da o yere gelme motivasyonunu düşürecek birçok faktör bulunmaktadır (Lee, 1966). Lee tarafından kalıcı, ya da yarı kalıcı bir ikamet değişikliği olarak tariflenen göç, kişilerin yer değiştirmesine neden olan itme ve çekme faktörleriyle belirlenmektedir. Günümüzdeki göçler küreselleşmeden ötürü çok daha kompleks ve kapsamlı nedenlere dayanmaktadır. Geline bu nokta itme-çekme faktörlerinin neler olduğu ve kişilerin bunlardan ne şekilde etkilendiğinin belirlenmesi güçleştirmektedir (Çağlayan, 2016). Kişilerin psikolojik tutumların da göçü etkileyebileceğini savunan Petersen (1958) ise, Lee'nin göçe ilişkin kuramını gözden geçirerek göç etmeye neden olan koşulların salt itme-çekme kavramları ile açıklanamayacağını, bunların beraberinde çevresel, kişisel, ulusal ve de uluslararası bazı koşulların kişilerin göç motivasyonlarını etkileyeceğini ifade etmektedir. Lee tarafından yapılmış olan sınıflandırmaya ilkel, serbest ve kitlesel, zorunlu ve

yöneltmiş göçüde dahil ederek sınıflandırmayı daha ayrıntılı hale getirmektedir (Petersen, 1958).

Kendisini biçimlendiren karmaşık ögelerle, kendisinin sebep olduğu bir o kadar karmaşık öge dikkate alınmaksızın yapılan tanımlamalar "göç" kavramı için yüzeysel kalacaktır. Mevzubahis ögeler sürekli değişir, bu nedenle bir göç, bir diğerinden farklı; fakat her göçün, hemen evvelindeki ya da ardındakine olmasa bile, bir başka yerde ve zaman aralığında meydana gelen göçle benzer olduğu da doğrudur. Kısacası, mekânda ve zamanda gelişi güzel bir biçimde dağılmış olsalar da her birinde birbirleriyle ilintili yinelenen biçimler ve bölümler söz konusudur. Zamanda ve mekanda tekrarı, dönüşleri ve farkı olmayan hiçbir göç türü yoktur. Bunun yanısıra göçün özdeş soyut tekrarı da yoktur. Bu çalışma kapsamında zorunlu göç türüne yol açan ve zorunlu göçün neden olduğu ögeleri hesaba katarak süreci tariflemek çalışma bütününde meydana gelmesi olası kopuklukların önüne geçecektir.

4.1.2 Göçün türleri

Tarihsel süreçte göç olgusu; nedenleri, dinamiği ve biçimi değişerek yaşamının bir parçası olarak hala varlığını sürdürmektedir (Kofman, 2000). Günümüzde de iklim değişiklikleri, salgın hastalıklar, doğal afetler, siyasi gelişmeler, iç çatışmalar, sivil ve sosyal karışıklıklar gibi pek çok neden insanları göçe yöneltmektedir (Eroglu, 2020). Bu çerçevede bakıldığında özellikle son yıllarda göçün çeşitlendiği ve birçok alt başlığa ayrıldığı fark edilmektedir (Altıntaş, 2014).

Erder (2015), göç kararı ve göçün seçiciliği bakımından, üç farklı göç türünden söz etmektedir. Bunlardan ilki; *bireysel-akılcı göç*tür. Bu göç türünde kişiler, göç ve göç edecekleri yerlere ilişkin kararlarını bireysel ve akılcı olarak vermektedirler. Daha çok göçe kaynaklık eden bölgedeki neredeyse her toplumsal katmandan kişinin göç etmesi anlamına gelen "*kitlesel göç*" ise ikinci göç türüdür. Bazı bölgelerde türlü nedenlerle meydana gelen siyasal, toplumsal veya ekonomik erozyon orada yaşayan tüm katmanların dahil olduğu bir göç hareketliliğinin başlamasına neden olabilir. Bu göç türü, bireyin kendi iradesi dışındaki zorlamalar neticesinde göç kararını vermesi anlamına gelen ve "*zorunlu göç*" olarak da tabir edilen göç türüyle de örtüşebilmektedir. Zorunlu göçte, ekonomik amaç güden "kırsal itim - kentsel çekim" kavramsallaştırılmasıyla açıklanabilecek gönüllü göç dalgalarından farklı olarak göçmenlerin köken ülkeleriyle ilişkileri kesintiye uğramaktadır. Üçüncü ve son göç

türü ise “*zincirleme göç*”tür. Bu göç sürecinde göç eden kişiler, göç kararlarını bireysel olarak değil daha çok üyesi oldukları grupların üyesi olarak verirler (Erder, 2015). Kitlesele ve zincirleme göç, kentlerde daha çok güvene ve dayanışmaya dayalı olarak kişilerin kendilerini kökenleriyle tanımladıkları veya farklı toplumsal katmanlardan kişileri kapsayıcı nitelikte olan ilişkilerin kurulmasına uygun bir ortam yaratmaktadır (Güneş, 1990 ve Ayata, 1991).

Çevik (2020) ise genel anlamda bir hareketliliği tanımlayan göç mefhumunu; *nasıl, nereye, kim tarafından yapıldığı ve hangi sonuçları doğurduğu* ile ilintili olarak sınıflandırmaktadır. Nedensellik, göçün itici gücüdür ve **Nasıl?** gerçekleşeceğine işaret etmektedir. *İlkel (primitive) göç*, doğal koşulların itici güç konumunda olduğu kişi yahut kitlelerin kıtlık, kuraklık ve diğer doğa koşullarıyla baş edemediklerinde bulundukları yerlerden ayrılarak, koşulların daha elverişli olduğu yerlere doğru yaptıkları göç çeşididir. Bir diğer göç çeşidi olan *Zorla ve sürgün edici (forced and impelled) göç* ise; siyasi ve bölgesel iktidar unsurlarının koymuş olduğu kurallar doğrultusunda kişi ya da kitleleri bulundukları bölgelerden, -kısmen- şiddet içeren baskı unsurlarıyla ayrılmaya zorlamaları neticesinde gerçekleşmektedir (Petersen, 1970). Siyasi ve iktisadi nedenlerle belli grupların, bir ülkeden diğer ülkeye gönderilmesi ise *Zorunlu (compulsory) göç* olarak nitelendirilmektedir. Zorunlu göçler; ekolojik zorlukların ilkel göçlere zorlaması gibi bir sosyal kurumun veya devletin bazı fonksiyonlar vasıtasıyla kişileri göçe mecbur bırakması durumudur (Erdoğan, 2020). Zorla ve sürgün edici göç ile zorunlu göç, şiddet kullanımı bağlamında ayrılmaktadır. Şiddet unsurları zorunlu göçte, diğerinde olduğu kadar yaygın kullanılmamakta ve bu göç çeşidinde nedensellik daha çok farklı etnik yahut dinsel özellikler gibi dolaylı zorunluluklara bağlamaktadır (Buz ve Çevik, 2020).

Artık kaynak ve yön çift kutupluluğu ile sınırlı olmayan göç güzergahlarının çeşitliliği, göç için yeni sahalar ve hareketli rotalar açmaktadır (Marcus, 1995). Farklı geçirgenlikler gösteren sınırlar, iç içe geçmiş karmaşık sınır rejimine sahip olan uluslar, göç edenlerin genellikle öngörülemez ve çoklu mekânsal güzergahlar izlemelerine neden olmaktadır (King, 2019). Göçün nasıl gerçekleştiği yapılış biçimine, çeşitliliğine vurgu yaparken, “**Nereye?**” yapıldığı ise farklı göç türlerini ortaya çıkarmaktadır.

Bu türleri farklı biçimlerde kategorize etmek mümkün olmakla birlikte en basit şekilde göç hareketliliği bir ülkenin sınırları dahilinde gerçekleşiyor ise iç göç; sınırı aşıyorsa dış göç olarak ele almak mümkündür (Özpolat, 2018). Dış göç, ülkeler arasında tanımlanmış olan siyasi ve coğrafi sınırları, belirli sebepler doğrultusunda aşma durumudur (Arpacı, 2017 BM). Küreselleşmeden evvel Avrupa ülkeleri için dış göç; istenen nitelikte ve sayıda kişinin göç etmesiyle sağlanan, ulusal, siyasal ve ekonomik çıkarların ışığında denetlenebilir “seçici nüfus hareketleri” iken; son dönemlerde ise “denetimsiz nüfus hareketi” şeklini almaktadır (Erder, 2015). Göçün, sınırlar üzerinden tarifi ile bağlantılı olarak kullanımı yaygınlaşan diğer bir kavram ise *ulusötesi göçtür (transnational migration)*. Özkul (2016)'a göre ulusötesi göç mefhumu, günümüzde yaşanan göçler çağı içerisindeki ikilemin neticesinde göç yazınında kendine yeni bir araştırma alanı yaratmıştır.

Dünya üzerinde farklı nedenlerle temel insan haklarının eşit olmayış, insanları daha iyi bir yaşam arayışına yöneltmek göç etmeye mecbur kılmaktadır (Özgöker ve Doğan, 2019). Kişi, kendisi ve yakınlarının barınma, sağlık, temiz su ve gıda temini, eğitim gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmek için yaşadığı yeri terk edebilmekte ya da çeşitli koşullar onu buna zorlayabilmektedir (İKV, 2016). Yaşama hakları, özgürlükleri ve güvenlikleri için yaşadıkları ülkelerinden ayrılarak göç hareketlerinin bir parçası olarak seyahat eden kişiler, hareketliliği gerçekleştirme biçimlerine ve ihtiyaçlarına yönelik olarak çeşitli kavramsal tanımlamalara dahil olmaktadır (UNHRC, 2020). Bu hareketliliği gerçekleştiren, çeşitli özelliklere sahip kişi, grup yahut toplulukların yasal olarak hangi sıfatlar ile nitelendirildikleri, göçün gerçekleştirilme yöntemine göre *göçmen, sığınmacı, mülteci, vatansız kişi, insan ticareti mağdurları, refakatsiz küçükler ve düzensiz durumdaki göçmenler* olarak farklılaşmaktadır (Buz ve Çevik, 2020). Çalışmanın kavramsal bir zemine oturması ve kendi içinde özelleşmesi açısından göçün “*Kim tarafından?*”, ne şekilde yapıldığı ve yapan kişinin nasıl nitelendirildiğini anlamak gerekmektedir.

Düzenli ve düzensiz göç bu bakımdan öne çıkan diğer iki göç türüdür. Düzenli göç (*orderly / regular migration*); menşe ülkeden çıkışı, hedef ülkeye transit geçişi, girişi ve seyahati düzenleyen kanun, yönetmelik gibi yasal kanalları kullanarak kişilerin olağan ikamet yerlerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri ile gerçekleşmektedir (İOM, 2009). Öngörülebilirlik açısından herhangi bir hazırlık süreci olmayan düzensiz göç (*irregular migration*) ise, gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici

normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikleri kapsamaktadır. Bu göç türü hedef ülkelerce, göç düzenlemelerine tabi olan izin ve belgelere sahip olmaksızın bir ülkeye giriş yapmak, çalışmak veya bir ülkede kalmak anlamına gelirken; kaynak ülke açısından ise, kişinin geçerli bir seyahat belgesi olmaksızın ülkeden ayrılmak için gerekli idari koşulları yerine getirmemesi veya uluslararası bir sınırı geçmesi gibi durumlarda düzensizlik meydana gelmektedir (İOM, 2009). Bu göç türü, günümüzde küreselleşmenin neden olduğu siyasal ve ekonomik sarsıntıların kaçınılmaz sonuçlarından (Erder, 2015).

Uluslararası göçe ilişkin çalışmalar yapan akademik çevrelerin ve siyasal aktörlerin gündemine hızla giren bu olgu, yasal uygulamalarla ilgilenen yöneticilerce, mevcut kurum/kurallara uygun olmadığı gerekçesiyle “*yasadışı göç*” olarak da nitelendirilmektedir. Kanunla bağlantılı olarak göçün yasal ve yasadışı türleri de bulunmaktadır (Özgöker ve Doğan., 2019). *Yasal göç*, kişilerin kaynak ülkeden herhangi bir amaç doğrultusunda dışarı çıkarak, hayatta kalabilmek için hedef ülkelerde yaptıkları yasal hareketleri ifade eder iken; *yasadışı göç ise*, yasal kanallardan hedef ülkeye gelmek yerine giriş-çıkışı için gerekli şartları yerine getirmeksizin sınırı geçmek anlamına gelmektedir (Asar, 2004).

Göç hareketlerinin neden ve nasıl yapılma biçimlerinin farklılaşması harekete katılanların kavramsal tanımlarını da çeşitlendirmektedir. Uluslararası ölçekte ve evrensel nitelikte kabul görmüş bir ‘göçmen’ tanımı bulunmamakta, bu terim genellikle kişinin -zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmadan- kendi özgür iradesiyle ve kişisel uygunluk nedeniyle aldığı göç etme kararlarını kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler ise göçmeni; nedenleri, güzergahları, gönüllü olup olmaması, düzenli/düzensiz olması fark etmeksizin köken ülke dışında bir yıldan fazla süreyle ikamet eden kişi olarak nitelendirmektedir (IOM, 2009). Günümüzde bu kavram; ülke sınırları, kimlik çatışmaları, uluslararası anlaşmalar ve azınlıklar gibi olgulardan kaynaklı olarak kaynak ülkeden hedef ülkeye yerleşmiş kişiyi çağrıştırmaktadır (Özgöker ve Doğan, 2019).

Göç hareketliliğinin düzenli ya da düzensiz olarak yapılmasıyla ilintili olarak da göçü gerçekleştiren kişilerin yasal statüleri farklılaşmaktadır (Çevik, 2020). Bu çerçevede değerlendirildiğinde düzensiz göçmenler, ulusal kurumlar açısından *yasadışı yabancılar* anlamına gelirken; aynı olgu göçmen açısından değerlendirildiğinde ise,

hayata tutunabilmek için yaşadıkları yeri terk etmekten başka çaresi olmayan, fakat hedef ülkede, göçmen veya yabancı hukukundan yararlanamadığından ötürü hiçbir hakkı olmayan *korunmasız insanlar* anlamı taşımaktadır. Sürekli ve kalıcı olmaktan ziyade kısa süreli kalışları amaçlayan ve birbirinden farklı nitelikler sahip olan bu nüfus hareketlerine katılan grupların hedef ülkelerde ve göç esnasında yaşadıkları deneyimler de onlarda derin ve kalıcı izler bırakabilmektedir (Erder, 2015). Bunlara ek olarak, küresel düzlemde bozulan siyasal dengeleri tekrar kurma mücadelesi, bölgesel çatışmalara ve siyasal güç savaşlarına neden olmaktadır. Baskı, çatışma ve güç savaşlarının yaygınlaştığı bu bölgelerde yaşayanlar “mülteci” veya “sığınmacı” olarak ülkelerini terk etmeye zorlanmaktadır. Bu durum göç olgusunu değiştirerek “mültecilik/sığınmacılık” kavramlarının oluşmasına ortam hazırlamaktadır (IOM, 2009).

Görüldüğü üzere, küresel düzeyde artan göç hareketliliği oluş sürecinde ve sonrasında birçok köklü değişime neden olmakta ve çeşitli kavramları ardı sıra getirmektedir. Türkiye özelinde yasal prosedürler bakımından, göçmen statülerine dair tanımlar iç politika ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerle bağlantılı olarak farklılaşmaktadır. Türkiye’de bulunan göçmenlere yönelik coğrafi kısıtlama uygulaması, mültecilik ve sığınmacılık kavramlarını ülkenin yasal prosedürler bakımından -kendi özelinde- değerlendirmeyi gerektirmektedir (Buz ve Çevik, 2020). Savaş ve göçün neden olduğu travma ile bellek mekanı konu alan bu çalışma kapsamında, zorunlu göçün neden olduğu sonuçlar bağlamında “mültecilik/sığınmacılık” gibi bazı kavramlar kendi özünde belirginleşmektedir. Çalışmanın bu kısmında, göç literatüründe genel olarak mülteci ve sığınmacı kavramlarının nasıl ele alındığına kısaca değinildikten sonra, zorunlu göç ile gelen Suriyeli mülteci ve sığınmacılar özelinde Türkiye’deki yasal düzenlemelerin bu kavramları nasıl tanımladığına yer verilmektedir.

4.2 Zorunlu Göç Olgusunun Tanımı ve Türkiye’deki Yansımaları

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri var olan göç hareketliliğinin günümüzde, küreselleşmenin yarattığı güç savaşları, rejim değişiklikleri, politik/etnik şiddet, bölgesel çatışmalar gibi nedenlerden ötürü, kendi ülkeleri içinde veyahut başka ülkelere göç etmek zorunda kalan kişilerin sayısında büyük artışlara neden olduğu

bilinmektedir. Yaşanan bu baskı, zulüm ve sefalet durumu insanları, evlerini terk ederek daha güvenli bölgelere doğru gitmeye mecbur bırakmaktadır (Koyuncu, 2006).

Sosyal bilimciler tarafından “*Zorunlu Göç*” olarak nitelendirilen (Erder, 2015), göç etmeyi hiç düşünmedikleri halde, savaş, afet ya da etkileri benzer şiddette olan ekonomik veya siyasal çalkantılar nedeniyle yaşamlarını tehlikede görenlerin gerçekleştirmiş olduğu bu kitlesel hareketlilik, İkinci Dünya Savaşından beri günümüzde en yoğun zamanını yaşamaktadır (Boyraz, 2015). Bahsi geçen sebepler, dünya üzerindeki milyonlarca insanı yerinden, yurdundan göç etmeye zorlamaktadır (Tekeli, 2008). 2019 yılı sonunda yayınlanan “Küresel Eğilimler Raporuna” göre, dünya çapında şimdiye dek görülmemiş büyüklükte bir nüfusa karşılık gelen 79.5 milyonu aşan sayıda insan; zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda zorla yerinden edilmiştir. Bu nüfusun 29,6 milyonunu (yarısından fazlası 18 yaşının altındadır) mülteciler ve köken ülkesini terk etmeye zorlanan diğer bireyler oluştururken, 4.2 milyonunu sığınma talebinin sonuçlanmasını bekleyenler, geriye kalan 45,7milyonunu ise kendi ülkesi içinde zorunlu göçe tabi tutulan kişiler oluşturmaktadır. Bütün bu verilerin dışında kendilerine uyruk verilmeyen ve sağlık, eğitim, istihdam, hareket özgürlüğü gibi sosyal/ kişisel temel haklara erişemeyen milyonlarca insan olduğu düşünülmektedir (BMMYK, 2019).

Dünyada, özellikle de Türkiye ile sınırı bulunan Orta Doğu ülkelerinde uzun bir süredir iç çatışmaların ve güç savaşlarının neden olduğu zorlukların gölgesinde insanî felaketler ve zorunlu göçler meydana gelmektedir. Bu felaketler, yalnızca tezahür ettikleri bölgelerle sınırlı kalmayarak farklı coğrafyalarda da yankı uyandırmaktadır. İştilen bu yankı ise, sorunlu bölgelerden söz konusu farklı coğrafyalara doğru gerçekleşen kitlesel göç hareketliliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Kına, 2019). Coğrafi ve stratejik konumundan ötürü değerli geçiş güzergahları üzerinde konumlanan Türkiye de, sınırında gerçekleşen söz konusu kitlesel sığınma hareketleri için nihai bir durak niteliğindedir (GİGM, 2021).

Türkiye, doğusunda ve güneyinde bölgesel/uluslararası çatışma ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Asya ve Orta Doğu ülkeleriyle, batısında ise insan hakları standartları ve refah düzeyi yüksek olan Avrupa ülkeleri arasında bir geçiş güzergâhı durumundadır. Son dönemlerde Orta Doğu’daki ve özellikle komşu

lkelerde yaşanan siyasi-ekonomik istikrarsızlıkların varlığı ve çatışma, ülkenin doğu sınırlarının dağlık olması nedeniyle kontrolünün zor olması, sahillerinin coğrafı yapısının yasadışı geçişlere uygunluğu gibi sebeplerden ötürü AB ülkelerine geçmeyi hedefleyenler için cezbedici niteliktedir. Özellikle son dönemlerde artan refah düzeyi, bölgesel ve ekonomik gücü sebebiyle, zorunlu, düzenli ve düzensiz göç hareketleri için tercih edilirliliği artmış durumdadır (GİGM, 2021).

Bu durumun en canlı örneklerinden biri şüphesiz ki Suriye’deki iç çatışmalar sebebiyle ülke dışına verilen glerdir. Adalet, demokrasi ve refah düzeyi yüksek yaşam standartları talebiyle 2010 yılında Arap lkelerinde meydana gelen, uluslararası literatürde “Arap Baharı” olarak adlandırılan durumda, protestolar ve halk isyanları Tunus ve Mısır’dan başlayarak kısa zamanda Bahreyn, Cezayir, Lıbya, Lübnan, Sudan, Ürdün ve Yemen gibi ülkelere sıçramış ve bu coğrafyanın bütününü etkisi altına almıştır. Demokrasi ve hak arayışı zincirinin Suriye’ye ulaşması da yalnızca birkaç ay sürmüş ve 15 Mart 2011’den itibaren Suriye’de de ayaklanmalar görülmeye başlamıştır (Lesch, 2011; Malkara, 2017). Kısa sürede yaygınlaşan ve giderek bir iç savaşa evrilen Suriye krizi, zamanla Arap Baharının kapsadığı diğer bölgelerle kıyaslanamayacak derecede tahrip edici sonuçlar meydana getirmiştir (Danahar, 2015). Yaşanan bu iç karışıklıklar ve çatışmalar, terör örgütlerinin de devreye girmesiyle, ülkeyi kaos ortamına sürüklemiş ve neticesinde binlerce kişi yaralanmış, hayatını kaybetmiş, 6 milyonun üzerinde kişi ise yerini terk etmek zorunda bırakılmıştır (GİGM, 2021). Bu nüfusun yarısından fazlası sınır ötesi ge katılarak komşu ülkelerin nüfus haritalarında önemli demografik değişimler meydana getirmiştir.

Son dönemlerde Avrupa lkeleri aralarındaki ulus ötesi nüfus hareketini kolaylaştırıcı politikaları uygularken, kendi etrafına yasal bir duvar örerek bölge dışından geçişleri zorlaştırmakta, bunun için kısıtlayıcı önlemler almaktadır (Erder, 2015). Özellikle Birleşik Devletlerde meydana gelen 11 Eylül saldırıları yabancılara, özellikle göçmenlere karşı artan korku ve öfke ülkelerin kapılarını göçmenlere kapatmalarına neden olmakta ve bu durum göçmenlerin hedef ülke seçeneklerini sınırlandırmaktadır. Yapılan araştırmalar ve akademik alışmalar, Avrupa ülkelerince sınırları daraltılan Suriyeli g kafilesinin Lübnan gibi komşu ülkelerden ziyada, yaşamak yahut beklemek için demokrasi ve insan haklarının daha gcl ve korunaklı olduğu Türkiye’yi tercih ettiklerini göstermektedir (Akdağ ve Topkaya, 2016).

4.3 Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'de Sığınmacı Olma Halleri

Suriye’de meydana gelen insani krizin büyümesi sonucunda Türkiye’ye yönelik ilk nüfus hareketi, 2011 yılı Nisan ayında yaklaşık 300-400 kadar Suriyelinin, Hatay’ın Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü Sınır Kapısına doğru hareketlenmesiyle oluşmuştur. Gerekli tedbirler alınmasıyla, bu nüfus hareketine dahil olan 252 Suriyeli gıda ve geçici konaklama ihtiyaçları karşılamak üzere sınırdan içeri alınmış ve Hatay’daki bir spor salonuna yerleştirilmiştir (GİGM, 2014). Baskıcı Esad rejiminin kısa sürede devrileceğini öngören Türkiye, politikalarını bu strateji üzerinden düzenleyerek Suriyelilere karşı “Açık Kapı Politikası” izlemiştir. Fakat kısa sürede son bulması beklenen çatışmalar tersine şiddetlenerek bir iç savaşa dönüşmüştür (Karasu, 2018). 2012 yılı sonlarında özellikle Halep civarında yaşanan çatışmaların yoğunlaşması, Türkiye’ye sığınmak zorunda kalanların sayısında artışa neden olmuş ve bu durum Türkiye’deki sığınmacı kamplarının kapasitesini zorlamıştır (Dinçer vd., 2013). Bu esnada ikinci bir göç dalgası, yasal ve yasal olmayan yolları kullanarak Ayn-el Arab’dan gelen Suriyelilerin Türkiye’ye girmesiyle başlamıştır (Karasu, 2018).

Bu sürecin sonunda 30 Mart 2012 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “*Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge*” yürürlüğe konulmuştur. Kitlemel sığınma durumlarında insan haklarına yaraşır temel standartları sağlayarak, sığınanların acil koruma ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla sığınılan ülkeye girişin sağlanması, sığınma talebinde bulunanları zulüm riski olan bölgeye geri göndermeme ilkesi gözetilerek korunması, bu yönergenin kapsamını oluşturmaktadır (GİGM, 2014).

Yakın geçmişte yaşanan bu yoğun kitlemel göçün de etkisiyle Türkiye, 3,7 milyon Suriye vatandaşı ve 370.000’e yakın diğel milletlerden kayıtlı mülteci ve sığınmacı ile dünya genelinde en fazla mülteciye ev sahipliğı yapan ülke olmuştur. Bugün Suriyeli mültecilerin %98’inden fazlası Türkiye genelinde 81 ilde yaşamını idame ettirmektedir (BMMYK, 2020). Suriye krizinin başından bu yana dünya kamuoyunun duyarsız kalmasına karşılık, Suriyeli sığınmacıların en önemli göç rotası üzerinde yer alan Türkiye’de, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün ve BMMYK’nin açıkladığı son rakamlara göre, geçici koruma kapsamında 3.670.717 kayıtlı Suriyeli bulunmaktadır. Bu verilerin illere göre dağılımında ise 524.721 kayıtlı Suriyeli ile İstanbul 1. sırada

iken, 449.184 ile Gaziantep 2. sırada, 435.380 ile Hatay üçüncü sırada yer almaktadır. Kayıt altına alınan Suriyelilerin il nüfuslarına göre oranları incelendiğinde ise yüzde 74.69 ile ilk sırayı Kilis'in, yüzde 26.34 ile ikinci sırayı Hatay'ın ve 20.10 ile üçüncü sırayı Şanlıurfa'nın aldığı görülmektedir (GİGM, 2021). BMMYK (2018), verdiği bir demeçte “Yaklaşık 20 yıl önceki Ruanda soykırımından bu yana bu kadar korkutucu seviyede artan bir mülteci akımıyla karşılaşmadık.” diyerek Suriyeli sığınmacı sorununun vahametini ortaya koymaktadır.

Öte yandan, yaşanan bu kitlesel göç hareketliliğinin kısa sürede geriye dönüşü gerçekleşmediğinden gelenlerin hedef ülkedeki kalıcılığı artmaktadır (Erdoğan, 2015). Erdoğan (2016); bugün savaş bitse bile Suriyeli sığınmacıların %70'inden fazlasının Türkiye'de kalmaya devam edeceğini belirtmektedir (Erdoğan, 2018). Krizin başlarında savaştan “etkilenen” konumunda olan Suriyeliler, 2011'den bugüne kadar geçen süre uzadıkça yerini kalıcılaştırmış ve Türkiye'nin toplumsal denklemi içerisinde önemli bir “etkileyen” durumuna gelmişlerdir (Dilek, 2018).

Türkiye, bölgesel çekincelerinden ötürü başlangıçta “misafir” olarak nitelendirdiği Suriyeli sığınmacıları süreç uzadıkça “mülteci” yerine farklı şekillerde tanımlamaya başlamıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler tarafından 1951 yılında Cenevre'de imzalanan “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”yi aynı yıl coğrafi kısıtlamalarla kabul etmiş olup, bu kapsamda sadece Avrupa'dan gelenlere “mülteci” statüsünü verebilmektedir. Mülteci olarak uluslararası koruma arayan, ancak korumaları henüz resmi olarak tanınmamış kişiler ise “sığınmacı” olarak kabul edilmektedir. Bu iki terimin farklılığı, irticacılar için “*Avrupa'da yaşanan olaylar*” ibaresinin olmasıdır. Geçerli mevzuata göre, Avrupa dışındaki ülkelerden Türkiye'ye sığınanların tüm koşulları sağlasa bile mülteci statüsüne erişemeyeceklerini ve sadece sığınmacı olarak kalabileceklerini söylemek mümkündür (Başak, 2011).

Savaşın başından beri Suriye sınırında “Açık Kapı Politikası” izleyen Türkiye, uluslararası standartlara uygun nitelikte bir ulusal sığınma sistemi oluşturabilmek adına kurumsal ve yasal reformlar gerçekleştirmektedir. Bu sistemin inşası için 2013 yılının Nisan ayında, TBMM tarafından, Türkiye'nin ilk sığınma kanunu olan “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” uygun bulunmuş ve ülke içerisinde geçici koruma sağlanan bireylerin yükümlülükleri, hakları ve bu bireylere ilişkin yasal prosedürleri ortaya koyan “Geçici Koruma Yönetmeliği” 22 Ekim 2014 tarihi itibarıyla

kabul edilerek uygulamaya konulmuştur (UNHRC, 2014). Bunun kabulü ile gelen Suriyeli göçmenler, 2014'ten yılından itibaren –geçici koruma- kapsamında Türkiye’de barınabilmektedirler (AFAD, 2013; GİGM, 2017).

Geçici koruma, kitlesel göç akınlarında acil çözümlere gidebilmek adına düzenlenen ve geliştirilen devletin göç mağdurlarını koruma biçimidir (GİGM, 2014). Mevcut mevzuatımızda -kanuni düzeyde yeri olmayan- geçici koruma rejimi, 2014 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla yayınlan yönetmeliğin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunuun (YUKK) “Geçici Koruma” başlıklı 91 inci maddesinde “*Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.*” şekilde tanımlanmaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014).

Mülteci ve sığınmacı kavramlarının ayrımı hukuki referanslar ekseninde net tanımlamalar ile yapılmasına rağmen, günlük medya ve halk dilinde aynı anlama geliyormuşçasına kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında sığınmacı statüsündeki Suriyeliler, hem yerel çalışmalarda sıklıkla tercih edilmesi, hem de gereken hukuki haklara referans veren evrensel bir tanım olması sebebiyle “sığınmacı” olarak addedilmektedir.

Zorunlu olarak göç ettikleri ülkelerce yasal statüleri tartışmalı olan Suriyeli sığınmacılar, hedef ülkelerde bekleme sürelerinin uzamasıyla birlikte günlük yaşamlarında birçok sorunla mücadele etmektedirler. Barınma, sağlık, eğitim, dil bariyerleri, tanınan hak ve hizmetler hakkındaki bilgi eksikliği, göç öncesinde tanık olunan savaş ve şiddet ortamından kaynaklı travma, Suriyeli sığınmacıların başlıca sorunları arasında yer almaktadır (Karaca ve Doğan, 2014). Öncesinde hiçbir plan/hazırlık yapmaksızın savaştan kaçarak kendi ülke toprakları dışında sığınmacı olmak, kolayca üstesinden gelinebilir bir travma olmamaktadır. AFAD'ın yapmış olduğu araştırmalara göre, Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin büyük bir kısmı halihazırda süren iç savaşta evini yahut bir yakını kaybetmiştir. Çoğu Suriyeli sığınmacı bir şekilde tanık olduğu şiddetin izlerini zihinlerinde/ bedenlerinde taşımakta ve ciddi psikolojik problemler yaşamaktadır (AFAD, 2013).

4.4 Göçe Zorlanan Suriyeli Sığınmacıların Muhtemel Travmatik Yaşantıları

Kişiler dolaylı yahut dolaysız bir şekilde, devlet veya bazı siyasi örgütler/gruplar tarafından gerçekleştirilen askeri ve politik eylemlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmeye ve başka bir bölge ya da ülkeye gitmeye zorlanmaktadır (Papadopoulos, 2007). Kişilerin bireysel veya kitlesel biçimde gerçekleştirdikleri bu coğrafi hareketlilik, genel göç tanımıyla birebir örtüşmese bile, psikolojik bakış açısıyla değerlendirildiğinde bazı hassas gruplar ve kökleri belli bir yer ait olan kişilerin evlerini terk etmeye zorlandığı bir göç durumudur (Kan, 2013).

Günümüzde çeşitli doğal, siyasal, ekonomik veya sosyal faktörlerin kaçınılmaz bir sonucu haline gelen göç, etkileri indirgenmesi gereken küresel ve toplumsal bir sorunu teşkil etmektedir. Daha iyi fiziksel çevre ve yaşam koşullarına erişme arzusundan güç alarak beslenen göç, ne yazık ki çoğu zaman, doğal afetler, kıtlık, ayrımcılık, savaş gibi bireysel irade dışında zorunlu ve dramatik biçimlerde gerçekleşmektedir (Özpolat, 2018). Göçün; siyasi, ekonomik ve ideolojik nedenlerden ötürü yerinden edilmiş, sürgün yaşamış ve köken ülkelerine belki de artık geri dönme şansları bulunmayan kişi ya da gruplar (Grinberg ve Grinberg, 1984) üzerindeki olumsuz etkiler ile tetiklediği toplumsal sıkıntılar bir arada düşünüldüğünde, bireysel boyutu kadar sosyal boyutunun da travmatik olduğu açıktır. Nedeni, nereye, nasıl gerçekleştiğinden bağımsız olarak yapılan bütün zorunlu göçler; yurtsuzluğu, uyruksuzluğu, mazlumiyet ve mağduriyeti ifade eden göçmenler için, ait oldukları kültür ve topraklarından, yaşam öykülerinden, anıları ve umutlarından da kopuş anlamına gelmektedir. Bütün bunlardan ötürü zorunlu göçler, psikolojik ve toplumsal bakımdan travmatik durumlar içermektedir (Özpolat, 2018). Zorunlu sürgün durumu ve yaşamı tehdit eden diğer travmalar, göç etmek zorunda kalan bireyler açısından koparıldıkları yerler için yas tutmalarını ve sığındıkları ülkelere uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Volkan, 2017).

Zorunlu göç, kişiler için işkence benzeri bir duruma varan travmatik bir etkiye de sahip olabilmektedir. Bu etkinin şiddeti, zorunlu göç esnasında kişinin kendisinin veya yakınlarının mental yahut fiziksel bütünlüğüne yönelik bir darbe/tehdit meydana geldiği takdirde artmaktadır. Göçten önce ve göç sürecinde kişiler işkencenin beraberinde, birçok travmatik deneyim de yaşamaktadırlar (Aker vd., 2002). Göçten önce eve ya da köye/şehre yapılan saldırılar neticesinde yaşanan kayıplar, göç

sürecinde ailelerin parçalanması, belirsiz bir sürgünün yarattığı belirsiz gelecek gibi durumlar bunlardan bazılarıdır (Kirmayer, 2007). Bunlar gibi travmatik deneyimlerin artması, göç edenlerin tepkilerinde ve özellikle uyum sistemlerinde bozulmalara neden olmakta (Teodorescu vd., 2012) ve bu durum gelecekte mental rahatsızlıkların sayısının ve travmatik olaylara yatkınlığın artışı etkilemektedir (Aker vd, 2002; Teodorescu vd., 2012). Travmatik olayların tesiri altında olan bu kişiler genelde göç öncesinde yaşadıkları ortamlar ve yakın çevreleriyle ilgili geçmişe yönelik özlem duymaktadırlar. Koparıldıkları evleri, memleketleri ve kesin dönüş içerikli seçici hatıralar ve hayaller ise onları yatıştırılmaktadır (Gündüz 2011). Yaşadıkları ev, mülk ve yakın çevre kaybindan ötürü güvenlik endişesi duyan ve tedirgin olan sığınmacılarda hedef ülkede kalış sürecinin uzamasıyla birlikte çaresizlik ve umutsuzluk da duygusu artmaktadır (Baron, Jensen ve Jong, 2003). Kesin dönüş ilişkisi belirsizlik durumu uzayan süreç stres yaratmakta ve sığınmacılarda özellikle mental problemlere neden olmaktadır (Ehnholt ve Yule 2006).

Özetle, kişilerin bilindik fiziksel çevrelerinden tamamen kopuş riski taşıyan zorunlu göç, yapısı ve nedenleri bağlamında, kişi ve kitlelerin mental sağlığını tehdit etmekte ve travmatik deneyimlere evrilme riski taşımaktadır (Ergin, 2020). Bu durumda göç; çeşitli yasal, ekonomik, kültürel, psikolojik ve barınma sorunlarını peşisıra sürüklemektedir. Göç zorunlu olarak gerçekleştirildiğinde ise, söz konusu sorunlara farklı boyutlar eklenmektedir (Aker vd., 2002).

Fazlaca kayıp ve travmatik deneyimi beraberinde getiren zorunlu göçün kişi ve kitleler üzerindeki etkileri, sürecin üç farklı evresinde, farklı düzeylerde ve değişik şekillerde meydana gelmektedir (Uygun, 2020). Bu çalışma kapsamında bu etkiler, göç öncesi, göç sırasında ve göç sonrası olmak üzere üç ayrı evre üzerinden değerlendirilmektedir. Söz konusu üç evrede meydana gelen olayların her kişi ve kitle üzerinde farklı şekilde etki bırakabileceğinin ve bu etkilerin farklı düzeylerde zuhur edeceğinin (Ergin, 2020) unutulmaması gerekmektedir.

4.4.1 Göç öncesinde yaşanan muhtemel sorunlar

Kirmayer (2011)'e göre, içinde yaşanılan savaş/baskı durumu kaynak ülkelerde siyasi çalkantılara, ekonomi, sağlık, eğitim sistemlerinin çökmesine, sosyal destek ve ağların bozulması neden olmakta ve bu gibi durumlar göç öncesi risk etmenlerini oluşturmaktadır. Kişi/kişilerin hayatlarını tehdit eden bu etmenler, onları yaşamlarını

sürdürebilmek için bilindik çevrelerini terk etmeye mecbur bırakmaktadır. Bilindik, yaşanılan çevreden koparılma ve bilinmedik bir fiziksel/toplumsal çevrede yeniden hayata tutunma düşüncesi göçe maruz kalanları özellikle psikolojik açıdan etkilemektedir.

Göçe zorlanan kişiler, koparıldıkları yerlerde yani çatışma bölgelerinde birçok travmatik olay yaşamakta yahut buna tanıklık etmektedir (Nicholl ve Thompson, 2004). Çatışma bölgelerinde meydana gelen travmatik olaylar; tutukluluk, şiddete/işkenceye maruz kalma, yakın kaybı, cinayete tanık olma, çatışmaya dahil olma, yerinden edilme, evin kaybı (Şekil 4.2) gibi durumları içermektedir (Cheung vd., 2018).

Şekil 4.2 : Suriye’deki savaş ortamı (Url-10).

Kısa bir süre içerisinde herhangi bir plan/hazırlık yapmaksızın, zorunlu gerçekleştirilen göçler kişinin yas ve uyum sürecini de olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak, göç esnasında kişinin ardında bıraktıkları da onun için büyük anlam ifade etmektedir (Ergin, 2020). Geride bırakılanlar kişinin güvende ve iyi hissetmesi, gelişimi ve mental sağlığı açısından ne kadar kıymetliyse yaşadığı kayıplar da bu kadar olumsuz sonuçlara gebe (Antman, 2013).

4.4.2 Yer değiştirme sürecinde yaşanan zorluklar

Bir kişiyi/toplumu şiddetli derecede örseleyip travmaya neden olan durumlar; soykırım amacı güderak yapılan katliamlar, türlü işkenceler, zulümler ve ait olduğu topraktan kopararak göçe zorlamalardır. Çünkü bu gibi durumlarda, kişiyi/toplumu bastırma ve sindirme yöntemlerinde güç eşitsizliği söz konusudur (Çınar, 2018). Kişinin/toplumun temel varlığına yönelik saldırı gerçekteştiğinde, panikleyerek ne yapacağını bilememesi, fiziksel ve mental bakımdan tutukluluk yaşaması, bariz güç eşitsizliğinden ötürü saldırıya/saldırana karşı koyamaması kişinin/toplumun benliğinde dramatik bir etki yaratmakta ve travmatize olmasına neden olmaktadır (Lofti, 2017).

Göçe zorlanan kişilerin, göç sürecinde yaşadıkları olumsuzluk ve sıkıntılar, göç güzergahında karşılaştıkları güvenlik ve barınmaya ilişkin sorunlar, göçün süresinin uzaması, bu süreçte zorlu yaşam şartlarına ve şiddete maruz kalma durumu, aile kurumunun bozulması ve toplumsal ilişkiler ağında meydana gelen aksaklıklar, göçün neticesine ilişkin belirsizlikler, hedef ülkeye giriş-çıkış yaparken yaşanan zorluklar travmatik deneyimlerini artırmakta ve var olan travmalarının ağırlaşmasına neden olabilmektedir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013; Kızmaz, 2018).

Göçe zorlananlar, özellikle çatışma ve savaş alanından kaçararak güvenli bir bölgeye/ülkeye ulaşmak için kullandıkları güzergahlarda fiziksel ve mental açıdan birçok tehditle karşılaşmakta ve oldukça sıkıntılı durumlar yaşamaktadırlar (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). Uzun sürede ve zor şartlar altında yolculuk yapan göçmenlerden can güvenlikleri en fazla risk altında olanları da insan tacirlerine para ödeyen ve güvenli olmayan şişme botları kullanarak yola çıkanlar oluşturmaktadır (Alvares-Castillo ve Zwi, 2003). Geleceklerini, umutlarını bir can simidine bağlayan bu kişiler, ne yazık ki bu yersiz güvenlerinin bedelini çoğu zaman canlarıyla ödemektedirler. Bunlarla birlikte, yetersiz/ sağlıksız beslenme ve barınma koşulları, olumsuz koşullar nedeniyle göç sırasında tezahür eden hastalıklar ve sebep oldukları can kayıpları, özellikle kadınlar ve çocukların maruz kaldığı tacizler, cinsel sömürü ve insan ticaretleri yer değiştirme sürecinde yaşanan zorluklar arasında yer almaktadır (msf.org, 2010). Göç sürecinde meydana gelebilecek tüm bu olumsuzluklar, göçün bu evresinin kişi/toplum üzerindeki mental etkilerini belirlemektedir (Ergin, 2020).

Son olarak, göç sürecinde göçe zorlanan kişiler sadece evlerinden, bilindik çevrelerinden koparılmamakta aynı zamanda yalnızlık, kimliksizlik, sosyal statünün kaybı, işsizlik, kültürel farklılıklar ve dil bariyeri gibi çeşitli stresörle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar (Ergin, 2020). Stresin mental sağlık üzerinde yarattığı olumsuz etki ve stresle başa çıkma mekanizmalarının zayıflaması göçmenler göç sürecinde birçok psikolojik ve fizyolojik kökenli rahatsızlıkla karşılaşmakta ve bu rahatsızlıkları peşisıra hedef ülkelere taşımaktadır (Begley vd., 1999; Somhlaba ve Wait, 2009). Bütün bu bahsedilen durumlar haricinde kişinin/toplumun yaşadığı sığınma deneyimine ilişkin göçün ardından (yerleşme sürecinde) meydana gelen birçok dışsal faktör bulunmaktadır (Kan, 2013).

4.4.3 Hedef ülkedeki ortamın sığınmacılara yaşattığı sorunlar

Uzun soluklu, sancılı bir yer değiştirme süreci ve göç neticesinde hedef ülkelere sığınma durumu, mülteci ve sığınmacının geriye kalan hayatını her açıdan kuşatmakta ve etkisini sonraki nesillere de yansıtmaktadır (Karasu, 2018). Yani göç, toplumsal değişime neden olan kolektif bir eylemdir ve etkileri hem kaynak hem de hedef ülkelerdeki toplumların bütününe tesir etmektedir (Castles ve Miller).

Kitlesel ve zorunlu olarak gerçekleştirilen göç, hem göçe zorlanan kitle hem de hedef ülkedeki toplum için uzun süreli ve sancılı travmatik sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu travma, göç eden kitle açısından kimliksizlik, yasal belirsizlik, siyasal ve sosyal katılımda sınırlılık, yoksulluk, yoksunluk, uyumsuzluk, geleceğe yönelik umutsuzluk, sosyal dışlanma, işsizlik, geçmişe ve yitirilene dair özlem gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Özpolat, 2018). Göç eden bu kişiler kaynak ülkelerinde ve göç rotaları üzerinde sırtlarına yüklenen travmatik tortularla birlikte güvenlik, iskan, istihdam, sağlık, temizlik, göçün tetiklediği yükselen ırkçılık, sosyo-kültürel uyum, eğitim gibi birçok problemi de hedef ülkelere taşımaktadırlar. Bu sorunlar demeti içinde kırılgan göçmen grubu ve hazırlıksız ev sahibi açısından güvenlik riski önemli bir yer teşkil etmektedir (Karasu, 2018).

Göç edenlerin, göç esnasında ve sonrasındaki tedirginlikleri genel olarak fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerini gidermeyle alakalıdır. Sosyal/toplumsal gereksinimlerin hakim olabilmesi fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerinin karşılanması neticesinde gerçekleşebilmektedir. Hedef ülkelerde karşılaştıkları yeni toplumla olan sosyal

münasebetleri ile ilintili duyulabilecek kaygı, sığınmacının kendisi ve yakınları için güvenli bir barınak bulana kadar ötelenmektedir (Adler, 1977).

Kişinin bilindik çevreden uzaklaşmasını verdiği güvenlik endişesi, yani yabancı çevrenin korkusuyla şiddetlenmekte, kişide depresif belirtiler meydana gelmekte, içsel yargımlarla birlikte bildik olana ihanet etme çatışması baş göstermektedir (Pollock, 1989). Yaşanan bu depresif durum ve içsel çatışma, kişide mental rahatlama için fırsat temsil ettiği gibi kişi için mental problemlere neden olabilecek önemli bir risk faktörü olmaktadır (Grinberg ve Grinberg, 1989). Güvenli bir ortam oluşturmak, kırılgan sığınmacının çevresini kuşatan risk faktörlerini indirgediği ve daha iyi hissetmesini sağladığı için ev sahibi ülkelerde öncelikli hazırlık ve tedbirler arasına alınmalıdır (Demirbaş ve Bekaroğlu., 2013).

Göçe ilişkin yapılan çalışmalarda, mülteciler/sığınmacılarda, göç öncesinde maruz kaldıkları travmatik olaylardan ziyade göç sonrasında karşılaştıkları stres etmenlerinin psikolojik sağlıkları üzerinde güçlü olumsuz etkileri olduğu Teodorescu ve arkadaşları (2012) tarafından aktarılmaktadır (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). Göçün ardından Türkiye'ye yerleşen sığınmacılar, kaynak ülkelerindeki problemlerin çözüme kavuşmaması ve hedef ülkede bekleme sürelerinin uzaması birlikte pek çok sorunla karşılaşmakta ve gündelik yaşamlarını destek almaksızın devam ettirmede zorlanmaktadır. Suriyeli sığınmacıların gündelik yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlarla mücadele etmenin yanında topluma uyum sağlamak için de çaba harcamaları gerekmektedir (Kaynak ve Bimay, 2016).

Türkiye'de Geçici Koruma sağlanan Suriyeli sığınmacılar, işsizlik (resmi istihdam), artan yaşam maliyeti, geçim olanaklarına yetersiz erişim, aile ve sosyal destek kaybı, dil engelleri, mevcut haklar ve hizmetler hakkında bilgi eksikliği ve seyahate ilişkin kısıtlayıcı prosedürler gibi birçok engelle karşılaşmaktadır (Türkiye Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) 2019-20).

- Ekonomik sorunlar,
- Yasal sorunlar,
- Kültürel-sosyal sorunlar (kültür çatışması, toplumsal tepkiler, ayrımcılığa maruz kalma, dil ve eğitim)
- Fiziksel çevre ve barınmaya dair sorunlar
- Olumsuz yaşam koşullarından kaynaklanan sağlığa ilişkin sorunlar

4.4.3.1 Fiziksel çevre ve barınmaya dair sorunlar

Kişi zamanla değişir; alışkanlıkları, düşünceleri, yaşam biçimleri ve koşulları hatta dili de değişmektedir. Kişilik duygusunun şekillenmesinde etkin rol oynayan “insansız çevre” (non-human environment), değişime en çok direnenlerdendir. Bilhassa kişi için, yoğun duygusal anlamlar taşıyan çevreler, göç söz konusu olduğunda, bir hasret nesnesi haline bürünmektedir (Grinberg ve Grinberg, 1984).

Ansızın fiziksel ve toplumsal çevrelerini kaybeden zorunlu göç mağdurlarının, asıl kaybettikleri şey ise evleridir ve göç evden ayrılmak demektir (Binay, 2016). Zorunlu göçe yaşayanların, ulaşılabilir sınırlı seçeneklerinin olması dışındaki ortak noktaları, kendileri ve ailelerinin can güvenliğini korumak için evlerini ve onları var eden çevrelerini terk etmek gibi zor kararlar almak durumunda kalmalarıdır (Zwi ve Grove, 2005). Evden ayrılarak yabancı bir yere gitmek ise; ailenin, yakın çevrenin, aşina olunan dilin, ait olunan çevredeki kokuların, yemeklerin şarkıların, kimliğin ve bunu destekleyen sistemlerin, ülkenin yitirilmesi gibi pek çok kaybı içerebilmektedir (Volkan, 2017). Çünkü evde olma hissi beraberinde, “kişinin bir yere, belli bir coğrafyaya, bir dil grubuna ait olduğu, bir ülkesinin var olduğu, bazı seslere, kokulara, lezzetlere alışık olduğu ve belli fiziksel yapılarla çevrelendiği gerçeğini (Papadopoulos, 2002)” barındırmaktadır. Bu yapı zarar gördüğünde, kişi tarifsiz bir boşluk hissetmektedir. Bununla birlikte, kayıpları neticesinde, varlığı hakkında güven eksikliği yaşayabilmekte ve bu durum kişinin “hayatı okuma” algısında bozulmalara neden olabilmektedir (Papadopoulos, 2002).

Evin kapsayıcı ve koruyucu zarfını, yeniden inşa ederek (Papadopoulos, 2002) kayıplarını telafi etmek isteyen sığınmacılar, yabancısı oldukları yeni çevrelerde, etraflarına bakmakta ve -öncelikli olarak- yaşamlarına yönelik bir tehdidin bulunmadığı ve kendilerini güvende hissederek (Buz, 2004) barınabilecekleri bir ev aramaktadırlar. Barınılacak yerin sağlıklı, güvenli ve yeterli fiziksel koşullara sahip olmaması durumunda, kişiler yeni hayatlarına ve içine düştükleri yeni düzene uyum sağlama konusunda güçlük yaşamaktadır. Ülkelerinde var olan savaş ortamı sebebiyle can güvenliği riski, baskı ve ayrımcılık yaşayan ve bu nedenlerden ötürü göç etmek zorunda kalan kişilerin yaşamlarına devam edebilmek için ulaştıkları ülkelerde, bu kişilerin barınma ihtiyaçlarını -ivedilikle- karşılamaya yönelik kamplar (geçici

barınma merkezleri), kabul ve barınma merkezleri kurulmakta ve onlara sığınan bu kişilere hizmet vermeye çalışılmaktadır (GİGM, 2021).

Suriye’de yaşanan kriz sonucunda Türkiye’ye akın edince, sığınmacıların barınmasını sağlamak için de, genellikle çatışma bölgesine yakın sınır illerde, kamplar ve geçici barınma merkezleri kurulmuştur (UNHCR, 2021). Bu insani kriz sonucunda oluşan göç dalgaları nedeniyle, 10 şehirde kurulan 26 geçici barınma merkezleri binlerce Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır (goç.gov, 2021). Sığınmacılar, daha önce de belirtildiği üzere, Suriye-Türkiye sınırına yakın, yoğun çatışmaların olduğu bölgelerden gelmekte ve sınırın diğer tarafında kalan geçici barınma merkezlerine yerleştirilmektedir. Türkiye’deki geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyeli sığınmacıların büyük bir kısmıyla, dönem dönem gerçekleştirilen mental ölçekli çalışmalar, klinik düzeyde depresyon ve TSBB’ye işaret etmektedir (Özer ve Şirin, 2013; Alpak, 2015; Kaya, 2015; Acartürk, Aker vd., 2017; Ersin, 2019). Teşhis konulan sığınmacıların yaklaşık yarısının yaşadıkları olaylar karşı verdikleri tepkiler ise; bellekten atmaya çalıştıkları travmatik anılarının istemsiz olarak akla gelmesi, travmatik olaylara ilişkin güçlü duygular yaşama ve olayı yeniden yaşantılama, düşünmekten kaçınma ve olayla ilgili konuşmama biçimindedir (Özer ve Şirin 2013). Suriye’de hala barış ve güven ortamının sağlanamaması nedeniyle, geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de kalış süreleri uzamış ve bu durum sosyal/toplumsal uyum sağlanmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilik neticesinde kademeli olarak kamplar kapatılarak sığınmacıların, kamp dışında yaşamlarını idame ettirmeleri desteklenmektedir. Eylül 2020 itibarıyla, 5 ilde bulunan toplam 7 geçici barınma merkezinde 59.877 Suriyeli barındırılmaya devam ederken, Kasım 2021’de kalan sayısı sayı, 51 bin 677 kişi olarak açıklanmıştır (GİGM, 2021). Günümüzde, geçici barınma merkezleri dışında 3 milyon 686 bin 355 (%98’inden fazlası) geçici koruma sağlanan Suriyeli, 81 ile dağılmış olarak ev sahibi toplulukla birlikte şehirlerde yaşamaktadır (UNHCR, 2021).

Geçici bir durum olacağı varsayımıyla başlayan ve sürecin uzamasıyla geçicilikten kalıcılığa evrilen yerleşim durumunda bugün varılan noktada Türkiye’nin bütün şehirlerinde, farklı oranlarda Suriyeli sığınmacı barınmaktadır (Kahveci, Salman vd., 2021). Kentlerde barınacak yer bulmakta zorlanan sığınmacılar, bu sorunla bireysel olarak mücadele etmektedir. Krizin uzaması neticesinde sığınmacılar arasında yüksek ekonomik kırılganlık yaşayan kesim için bu mücadele daha da zorlaşmaktadır. Bahsi

geçen sığınmacılar, geçici süreyle kimsenin kalmadığı riskli binalarda, hastanelerde, parklarda, terminallerde ve duraklarda yani sokaklarda barınmaya çalışmakta ya da düşük yaşam standartlarında, hijyenden yoksun, yüksek kiralı ve tanıdıklarıyla paylaştıkları kalabalık hanelerde yaşamak zorunda kalmaktadır (Dinçer vd., 2013; Esen, 2016; Karasu, 2016; Şimşek Karataş, 2020). Ayrıca, bu kadar güçlüğün arasında, kiralık konut piyasasında da yerli halktan farklı muamele gördükleri TÜBİTAK kapsamında yapılan saha çalışmalarıyla kanıtlanmıştır (Kahveci, Salman vd., 2021).

4.4.3.2 Olumsuz yaşam koşullarından kaynaklanan sağlığa ilişkin sorunlar

Göç eden kişi/toplumların çoğu göçten önce, göç sürecinde ve sığınma sonrasında hedef ülkelerde karşılaştıkları çeşitli risk faktörleri nedeniyle fizyolojik ve mental sağlık sorunları yaşayabilmektedir. Göçten evvel, kaos ve çatışmanın cereyan ettiği bölgelerde yaşayan kişilerin fizyolojik sağlıkları tehlike altındadır. Bu şiddet ortamında var olan hareketlilik, orada hayata tutunmaya çalışan kişi/kişilerin beden bütünlüklerine zarar verebilmekte ya da canlarına mal olabilmektedir.

Bunun dışında temiz su, yiyecek temini konusunda yaşanan kısıtlılık ve çöken sağlık sistemi onların sağlık sorunlarına karşı vücut dirençlerini kırabilmektedir. Zayıf ve güçsüz bedenlerine yükledikleri fiziksel hasarlar ve travmatik tortularla sığınacak yer arayan bu kişi/kişilerin göç sürecinde kullandıkları güzergahlarda da olumsuz iklim, beslenme ve barınma koşulları gibi risk faktörleriyle doludur. Heterojen bir gruptan oluşan sığınmacıların bazıları daha kırılgan yapıya sahiptir ve bu durum göç sürecinde olanların bulaşıcı hastalıklara yakalanma risklerini artırmaktadır. Göç sürecinde maruz kaldıkları olumsuz yaşam koşullarına, zorlayıcı yolculuklar ve hedef ülkelerde sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntılar sığınmacıları bu tür hastalıklara olan dirençlerini zayıflatmaktadır (WHO, 2017a). Özellikle sığınmacı kamplarında barınma, beslenme, havalandırma gibi koşulların iyileştirilmemesi hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Güneş, 2020). Göç koşulları sürekli tedavi ve bakım gerektiren kronik rahatsızlıklara sahip sığınmacıları ise, bu süreçte bakımlarının askıya alınmasından ötürü daha savunmasız hale getirmektedir.

Çağdaş sağlık anlayışına göre sağlık; kişinin salt fizyolojik rahatsızlıkları olması durumu değil, bedensel kusursuzluğun yanında sosyal ve mental açıdan da tam bir iyilik hali içinde olmasıdır (WHO, 1978). Bu bütüncül yaklaşım, kişinin sağlık

çerçevesinde çevresiyle bir bütün halinde değerlendirilmesini gerektirmektedir (Güneş, 2020). Zorunlu göç, kişi/kişileri fiziksel, sosyal ve mental yönden kuşattığı için bu göç hareketliliğine katılan bireylerin ruhsal durumlarına ilişkin konular ele alınırken bütüncül yaklaşım gerektirmektedir. Göç sırasında kişi/kişilerin can güvenliklerinin tehdit altında olması, stresli yaşam olayları ve hayatlarında tezahür eden önemli sosyal değişiklikler, kişi/kişilerde çeşitli mental rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Yaşanan bu süreçler, evlerinden zorla koparılan sığınmacılarda mental problemlerin baş göstermesine neden olmaktadır (Ehnholt ve Yule, 2006).

Dünya üzerinde birçok sığınmacı zulüm, işkence, hapis ve hatta ölüm korkusuyla kendi ailesini, evini, bilindik çevresini terk etmek zorunda kalmaktadır (Gill ve Jones, 1998). Görüldüğü üzere sığınmacıların kendi ülkelerinden göç etme nedenleri çokça ağırdır ve bu nedenler göçe zorlanan kişilerde travmatik rahatsızlıkların görülmesine ortam hazırlamaktadır (Önder, 2019). İç savaşın birer cephesi haline gelen evlerini terk ederek farklı coğrafyalara göç eden Suriyeli sığınmacılar, göçün evvelinde, göç sürecinde ve neticesinde meydana gelen fizyolojik sağlık problemlerinin beraberinde maruz kaldıkları travmatik olaylardan ötürü ciddi mental rahatsızlıklar da yaşamaktadır (Bal Özkaptan, 2018).

Yurdundan koparılma durumu ve göç sürecinin yarattığı zorlu hayat şartlarının yanı sıra hedef ülkelerdeki yasal statü belirsizliği ve devamlı hissedilen geri gönderilme korkusu, göç edenlere mücadele etmelerini gerektirecek ek psikolojik problemler yaratmaktadır (Ryan vd., 2008; Gökçan, Açıkyıldız ve Ataman, 2010). Bunun beraberinde, sığınılan ülkelerde hissedilen sosyal rol değişimi, yaşanan yalnızlık hissi ve kültür şoku gibi faktörler bu kişilerde stres ve buna bağlı mental bozukluklara yol açabilmektedir (Tuzcu & Bademli, 2014). 2013 AFAD araştırmalarına göre, çoğu Suriyeli sığınmacı ciddi mental sorunlar yaşamakta ve bir şekilde şahit olduklarının izlerini taşımaktadır (AFAD, 2013).

Bütün bunların dışında, Suriyeli sığınmacılar esenliklerini, sıhhatlerini ve hedef ülkelerdeki sağlık hizmetlerine erişimlerini güçleştiren zorla yerinden edilme durumunun çok farklı olumsuz etkilerine maruz kalmaktadırlar (3RP, 2019-20). Yeterli sayıda ve kapasitede sağlık tesisinin olmayışı, yetersiz/tecrübesiz sağlık personeli, maruz kalınan ayrımcılık, idari ve yasal kısıtlamalar, sığınmacıların ihtiyaçlarını gideremeyen sağlık politikaları, tercüman sayısının yetersizliği (IOM,

2017; WHO, 2017a) gibi etkenler, göç edilen ülkeden kaynaklanan durumlar arasında değerlendirilirken; dil bilmeme, haklara ilişkin bilgi eksikliği, yerel sağlık sistemine yabancı olma, sağlık ve sosyal güvence yoksunluğu, yetersiz sağlık okur yazarlığı, köken kültürel normlar, inanışlar ve maddi imkanların yetersizliği gibi durumlar ise sağlık hizmeti arayan sığınmacıların kendilerinden kaynaklanan engelleri oluşturmaktadır (3RP, 2019-20).

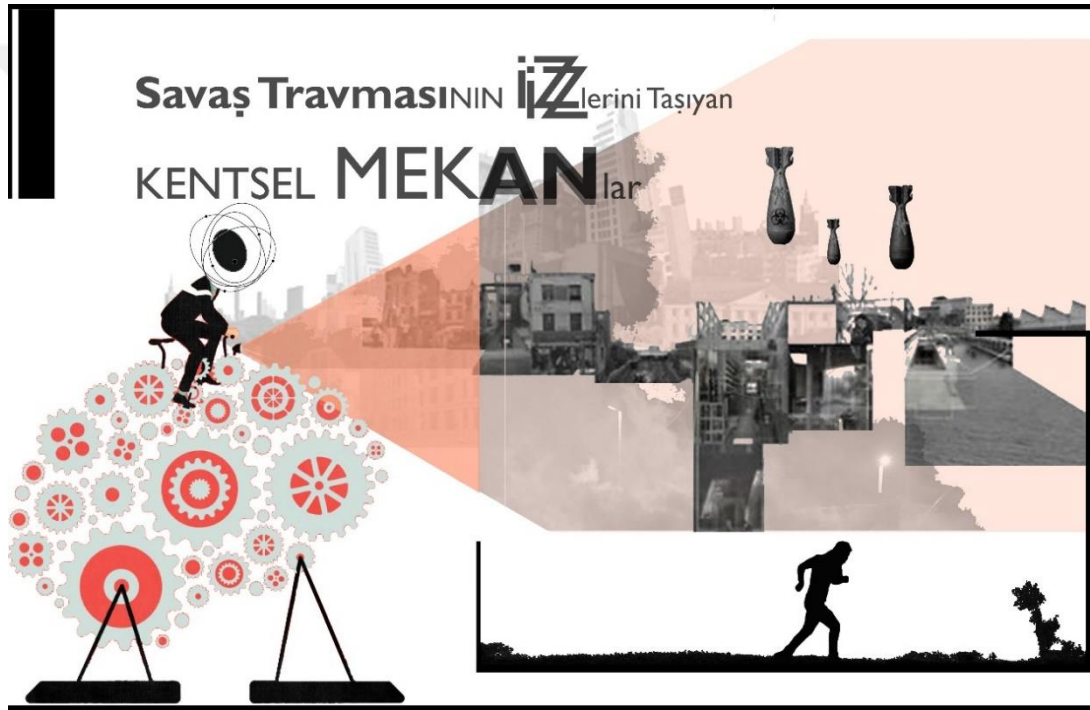
Bu çalışma, kent mültecilerinin görünür olduğu ve çoğunlukla Suriyeli sığınmacılar tarafından doldurulan kentlerden biri olan İstanbul'da gerçekleştirilmekte ve orada barınan kent mültecilerinin deneyimlerine odaklanmaktadır.

5. KENTSEL MEKANDA TRAVMANIN İZİNİN SÜRÜLMESİ

İnsanoğlu, deneyimlerini gerçekleştirdiği, çevresini kuşatan ve benliğini saran ortama (yere ve mekana) anlam vermeden, anlam koymadan yaşayamamakta; edilgin olduğunu kabul etmediği mekanı, değişen gerçeklik yahut öğretilen ortama içkin olarak yorumlamakta ve onun yaşantısına yakından tanık olduğu için anlamlı bulmaktadır (İnam, 1992).

Şekil 5.1 : Savaş ve göç travmasının izlerini taşıyan kentsel mekanlar.

Rossi (2006) mimariyi; kamusal olaylara ve kişisel trajedilere tanıklık eden, insani deneyimlerin gerçekleştiği bir sahne olarak tanımlamaktadır (Şekil 5.1). Kentteki bu sahne yani kentsel mekan, tanıdığı olduğu her deneyime ve o deneyimin kişiye hissettirdiklerine göre, sürekli olarak değişip dönüşerek, her kişi için farklı anlamlar oluşturmaktadır. Nihayetindeyse, toplumu oluşturan kişilerin, ona yükledikleri anlam katmanlarıyla inşa olmaktadır. Mekanın deneyimle olan bu etkileşimi, bellek ve mimarlık ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Canlanmak için bir imgeye tutunmak durumunda olan bellek, kaynağını mekandan almaktadır (Şensoy, 2017). Mekana ilişkin her deneyim, yeni bir bellek katmanının daha ona eklemlenmesine neden

olmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekan salt fiziksel değil, esas olarak deneyimler aracılığıyla bireysel ve toplumsal hikayelere sahne olduğu için, zihinsel ve toplumsal olarak da var olmaktadır.

Bu çalışmada, ülkelerinde varolan savaş ve çatışma ortamından ötürü Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların, geride bıraktıkları fiziksel çevrenin altına gömülen hikayelerine ve göç sürecindeki deneyimlerine ışık tutulmaktadır. Bu amaçla sığınmacıların, Suriye'den duygusal bir miras olarak taşıdıkları bireysel ve kolektif belleklerinde meydana gelen süreklilik ve kırılmaların, göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki mekansal karşılıkları, savaş ve göç sürecindeki yere/mekana ilişkin deneyimleri üzerinden tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çeşitli görüşmeler neticesinde, savaş ve zorunlu göçün Suriyeli sığınmacılar üzerindeki travmatik etkilerinin, çevresel/mekansal karşılıklarının izi, tanıdık olmadıkları yeni bir çevrede -İstanbul'da-, amacı insan deneyimini anlamak (van Manen, 2007) olan *fenomenolojik yaklaşım* aracılığıyla sürülmektedir.

Nitel yaklaşımlar fazlasıyla çeşitli, kompleks ve küçük detaylara odaklanmaktadır (Holloway ve Todres, 2003). Fenomenolojik yaklaşım, araştırmanın konusu haline gelen yer ve mekanları, salt matematiksel bir alan, uzayın bir parçası veya hammaddesi olan homojen bir yapı biçiminde değil; aynı zamanda gündelik deneyimlere sahne olan ve her birey için anlamı farklılaşan bir yaşam alanı olarak ele almaktadır (Seamon ve Mugerauer, 2012). Bundan ötürü, fenomenolojik araştırmalarda, araştırmanın odağındaki fenomeni veya araştırılan gerçeklik ile ilgili deneyimi olan, bu fenomeni yansıtan bireylerden bilgi toplanmaktadır (Wilson, 2015; Creswell, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu nedenle, fenomenolojik araştırmalardaki çalışma grubunun katılımcıları, araştırmanın konusu olan fenomeni deneyimleyen bireyler arasından seçilmektedir (Baker, Wuest ve Stern, 1992).

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi adına, fenomeni deneyimlemiş olan bireyler arasından seçilen ve tezin birinci bölümünde temel demografik bilgileri verilen katılımcıların; savaş, göç ve yerleşme sürecindeki mekansal deneyimlerine ilişkin ifadeleri çalışmanın “Bulgular ve Değerlendirme” başlığı altında yer almaktadır. Bahsi geçen ifadeler arasında, katılımcıların belleklerine kazınan, yere ve mekana dair travmatik izlere odaklanılmakta ve bu izler *tematik veri analizi yöntemi* kullanılarak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmaktadır. Katılımcıların araştırma sürecinde aktif bir

şekilde rol almalarına imkan tanıyan (Braun ve Clarke, 2006) bu veri analiz yöntemine ve gerçekleştirilen araştırmanın izleğine, bir sonraki başlık altında değinilmektedir.

5.1 Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemi ve Araştırmanın İzleği

Tematik analiz; bir dizi bireysel ya da grup görüşmesinin veya türlü metinlerin oluşturduğu veri seti içerisinde, tekrar eden anlam örüntülerini ortaya çıkarmayı amaç edinen bir veri analiz yöntemidir (Attride-Stirling, 2001). Belirli bir araştırma kapsamında toplanan tüm veriler, *veri kütle*si anlamına gelirken; veri seti ise, kütleden çekilen ve belli bir boyutu analiz edilen verilerin tamamını ifade etmektedir (Braun ve Clarke, 2006).

Yorumlayıcı paradigmayla bağdaşmakta olan tematik analiz, verilerdeki örüntüleri belirlemek, ardından analiz etmek ve raporlamak için kullanılmaktadır. Bu yöntem, veri setinin en küçük boyutlarda düzenlenmesini sağlamaktadır (Boyatzis, 1998). Ayrıca, yöntemin sahip olduğu kuramsal özgürlük, elde edilen verilerin ayrıntılı bir şekilde açıklanabilmesine imkan verecek kadar kullanışlı ve esnek bir araştırma aracı sunmaktadır (Braun ve Clarke, 2006). Tematik analizin esneklik özelliği, sonuç ürünü olan temaların, birçok farklı yol kullanılarak belirlenmesine olanak tanımaktadır. Katılımcıların deneyimlerini ve yaşadıklarını anlamlandırmalarını doğrudan aktaran *esasici* (gerçeği yansıtan) bir analiz yöntemi olarak kullanılabileceği gibi; olayların, deneyimlerin ve anlamların, toplumdaki söylemleri ne şekilde etkilediğini inceleyen *oluşturmacı* (gerçekliğin üstündeki örtüyü kaldıran) bir analiz yöntemi olarak da kullanılabilmektedir (Burr, 1995). Bu çalışmada kullanılan veri analiz yönteminin sağladığı esneklik sayesinde, hem anlamsal, hem de örtük temalara ve verinin belirli boyutlarına odaklanılabilmektedir.

Tematik analizin aşamaları ise, Braun ve Clarke (2006) tarafından; araştırmacının veriye aşına olması, ilk kodların oluşturulması, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlaması ve isimlendirilmesi, değerlendirme şeklinde tarif edilmektedir. Bu anlayışa paralel olarak analiz izleği oluşturulan bu çalışmanın veri analiz aşamaları şu şekilde gerçekleştirilmiştir;

Aşama 1) Veriye aşına olma: Analizin başlangıcı olan bu aşamada, katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları, önce

yazılı doküman haline getirilmiştir. Ardından ise, verilerin bütünü oluşturulan bu dokümanlar tekrar tekrar okunarak ilk fikirler ve kodlar üzerine not edilmiştir.

Aşama 2) Kodların oluşturulması: Veri analizinin ikinci aşamasında, toplanan verilerin dikkat çeken özellikleri, tüm veri seti boyunca, sistematik bir şekilde kodlanmaya çalışılmış ve bunun akabinde oluşturulan her bir kodla ilintili olan veriler bir araya getirilmiştir. “İncelenen fenomene ilişkin anlamlı sayılabilecek bilgi yahut ham verilerin özü (Boyatzis, 1998)” anlamına gelen kodlar; verinin anlamsal veya örtü özelliklerini tanımlamaktadır. Bu aşamada kodlanmış olan veriler, analizin daha kapsamlı ve geniş birimi olan temaların bir alt kademesini oluşturmaktadır. Veri odaklı olarak gerçekleştirilen bu kodlamanın ardından oluşturulacak olan temalar, analizin bir sonraki aşamasında, veriden hareketle ortaya çıkarılmıştır.

Aşama 3) Temaların aranması: Önceki aşamalarda belirlenen kodlar, burada yeniden analiz edilerek, farklı kodları kapsayacak daha geniş anlamlı temaların nasıl oluşturabileceği düşünülmüştür. Bu aşamanın sonunda, olası temalar ve alt temalarla ilişkili olacak biçimde kodlanmış tüm verileri kapsayan bir ürün ortaya çıkarılmıştır. Özetle, tema düzeyinde analize odaklanılan bu aşamada, oluşturulan farklı kodlar, verilerle ilişkili olduğu düşünülen potansiyel temaların çatısı altında bir araya getirilmiştir.

Aşama 4) Temaların gözden geçirilmesi: Bu aşamada, daha önce oluşturulmuş olan temaların, kodlanmış veri içeriğiyle ve tüm veri setiyle olan uyumu kontrol edilmiştir. Bunu yaparken, Patton (1990)’un kategorileri değerlendirilme için önerdiği; *iç homojenlik ve dış heterojenlik* (internal homogeneity & external heterogeneity) ölçütlerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen ölçütlere göre, aynı tema altında kodlanan verilerin birbirleriyle uyuşması (aynı şeye işaret etmeleri), belirlenen diğer temalarla arasında ise anlamca belirgin farkların olması gerekmektedir. Böylelikle, geliştirilmeye başlanan temalar ve gelişen temalar üzerinden incelenen fenomene dair çıkarımlar bu aşamada detaylandırılmıştır.

Aşama 5) Temaların tanımlaması ve adlandırılması: Genel olarak tüm temaların -öz olarak- ne anlattığına değinilen bu aşamada, oluşturulan her temanın, veri setinin hangi boyutunu yansıttığı belirlenmektedir (Boyatzis, 1998). Bu bilgi ışığında veri analizinin bu aşamasında öncelikle, netleştirilen temaların her birinin bütününe ait

özellikleri sadeleştirilmeye çalışılmıştır. Ardından ise, her bir tema içerisindeki veriler analiz edilerek, açık bir şekilde tanımlanmış ve adlandırılmıştır.

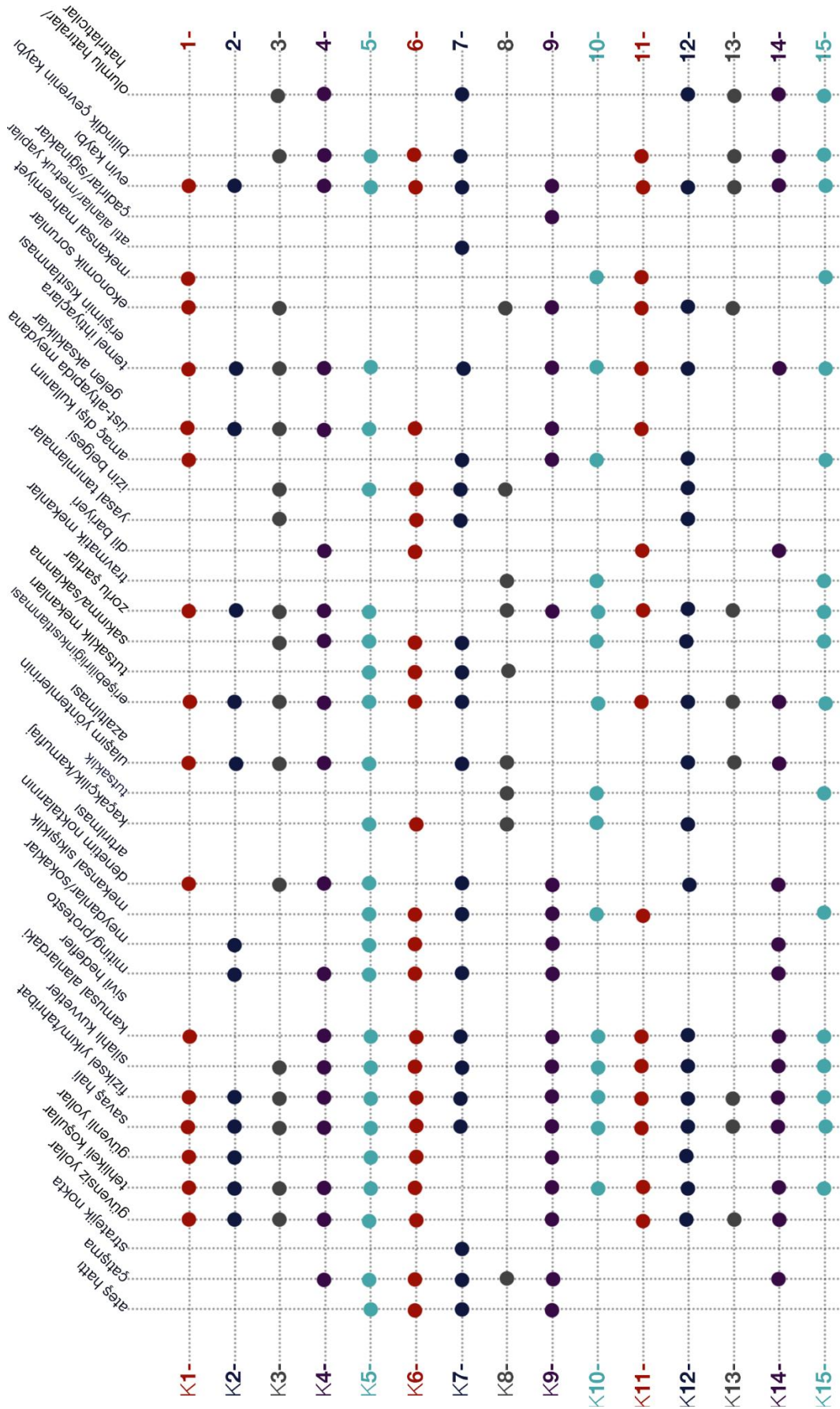
Aşama 6) Değerlendirme: Veri analizinin sonuna geline bu aşamada, kodlanan veri içerikleri, doğrudan aktarılan katılımcılara ait ifadelerle birlikte, son kez analiz edilmiştir. Nihayetinde elde edilen analiz sonuçları, çalışmanın giriş bölümünde değinilen araştırma sorusu ile tekrar ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Veri analizi, eldeki veri setinin bütünü, incelenen verilerden kodlanmış içerikler ve nihayetinde üretilen veriler arasında ileri-geri hareket etmeyi gerektirmektedir (Ely vd., 1997). Araştırmanın izleğinden de anlaşılacağı üzere analiz; bir aşamanın basit bir şekilde tamamlanıp, diğer adıma direkt geçildiği doğrusal bir süreci tarif etmemekte; aksine, zamanla gelişen, tekrarlı bir sürece işaret etmektedir. İçerisinde gelgitler barındıran ve zamanla gelişen bu kompleks sürecin ürünleri, çalışmanın “Bulgular ve Değerlendirme” başlığı altında, en yalın biçimiyle aktarılmaya çalışılmıştır.

5.2 Bulgular ve Değerlendirme

Suriye’deki göç, özüne bakıldığında çok rotalı hareketlilikleri, sınır veya ulus ötesi geçişlerin bir dizisini yansıtmaktadır (King, 2019). Mekansal veya bölgesel olarak iki farklı mevkili göç şeklinin, çıkışı veya kökeni yani doğası, göçün güzergahının uç noktaları hakkında araştırma yapılabilmesine imkan tanımaktadır. Göçler hakkında anlatılan büyük ve küçük ölçekli anlatılar, aslında bu uç noktalar bağlamında karşılaştırılmakta ve bu şekilde inceleme gerektirmektedir.

Göç neticesinde yerleşilen yerde ve mekanda, savaş ve göç sürecindeki mekansal deneyimlerin izlerini süren bu çalışma için de aynı durum geçerlidir. Çalışmanın amacına ulaşabilmesi için, yalnızca yerleşilen yerde karşılaşılan izlere odaklanmak yerine, göçün kaynaklandığı uçta yaşanan deneyimlere değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bundan ötürü öncelikle, deneyimlerini aktaran katılımcıların travmayı yaşadığı/deneyimlediği yere gitmek ve yine onların perspektifinden bu sahneler bakmak gerekmektedir. Ardından, elde edilen verilerin mekânsal karşılıklarının izleri, katılımcıların göç sürecinde konakladıkları yahut göç neticesinde yerleştikleri yerlerden biri olan İstanbul üzerinde fenomenolojik bir yaklaşımla sürülmektedir (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 : Katılımcı ifadeleri arasında tekrar eden kodlar.

Çalışmanın bulgular ve değerlendirmeye ayrılan bu bölümünde, Suriyeli sığınmacılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucunda ulaşılan veriler, ilk olarak katılımcıların göç öncesinde, göç sürecinde ve göç neticesindeki mekansal deneyimleri alt başlıklarıyla sınıflandırılmış; ardından bu başlıklar altında ulaşılan fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekana ilişkin travmatik veriler, tematik veri analizi yöntemiyle deşifre edilmeye çalışılmıştır.

5.2.1 Savaş ortamına ilişkin mekansal örüntüler

Fenomenolojik araştırmalarda veri analizi, yaşantıların ve deneyimlerin anlamlarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Tezin bu kısmında, giriş bölümünde demografik bilgileri verilen katılımcıların, göç öncesindeki fiziksel–zihinsel–toplumsal mekana ilişkin deneyimlerine odaklanılmış, bu deneyimlerin fenomenle ilintisi kurularak katılımcılardaki karşılıkları deşifre edilmeye çalışılmıştır. Bunun için katılımcıların süreçteki mekânsal deneyimlerinden bahsettikleri ifadeleri doğrudan aktararak, önce kodlar oluşturulmuş, ardından oluşturulan kodları çatısı altında toplayarak, fenomeni tanımlayabilecek temalar üzerinde durulmuştur.

• Tema 1

K1: “Şehirden dışarı çıkıyorsan acayip şeyler görüyorsun. Sanki **binayı alıp, kırıştırmış ve öylece bırakmışlar** gibi. Şam’da değil ama bazı yerler oluyor. Çünkü birkaç **yerde patlama gördüm**. Onu çok güçlü bir depreme benzetebiliriz. **Ev sarsılıyor, cam kırılıyor.**”

K2: “Savaşla alakalı olarak hatırladığım bir şey de **mimarlık fakültesinin üzerine bomba düşmesi**ydi. O olay bayağı korkutmuştu bizi, hatta abim de oradaydı. Bazılarının yanakları kanamıştı. Hani filmlerde görüyorsun ya, hani birden dumanlar çıkıyor. İşte, balkondan ben onu gördüm. Düşünebiliyor musun şehrin içinde? Korkunç yani...”

K5: “Her **okul çıkışında 5-10 kişi ya yakalanıyordu ya da öldürülüyordu**. Çünkü Hükümete Bağlı Askeri Ordu gelince direkt üniversite öğrencilerini hedef alıyorlardı.”

K6: “İdlib’e gittim, orada amcalarım vardı. Yanlarında 2 ay kadar oturdum. O zamanlar **uçak gelince İdlib’tekiler çok korkuyordu** ama biz o kadar korkmuyorduk. Çünkü Halep’teyken biliyorduk, bizi vurmayacak üstümüzden geçip gidecek. **İdlib’tekiler ise uçağın vuracağını biliyor ama nereyi vuracağını bilmiyorlardı.**”

K7: “Suriye’deki kaldığımız evin biz çıktıktan 2-3 sene sonra yıkıldığına dair haber aldık. Evden üç sene boyunca hiç haberimiz olmamıştı. İşte üç sene sonra bir arkadaşım eski evimin resmini bana gönderdi. Binayı nasıl tarif edeyim? Kolonları 1. kattan gitmiş, iki taraftan yine **tamamen yıkılmış**, sadece asansör ve merdivenin olduğu yer kalmış...Hükümete Bağlı Askeri Ordu, o yerlere müdahale ederken **oraları bombalayıp, duruyordu**. O yüzden çoğu iş yeri, çoğu yer, Eski Halep Kapalı Çarşı ve bazı yerle de **yandı, yok oldu**. İşte onlardan biri de babamın işyeriydi.”

K8: “Eski Halep’in yıkılmış binalarından bazılarını gördüm. O zamanlar ana çarşı falan sağlamdı ve yıkılmamıştı. Ama eski binalar avlulu oluyordu. **Sokaktan yürürken bir yıkıntı görüyorsun**. Yarıları kalan bir ev gibilerdi.”

K9: “2013 yılıydı, bir uçak geldi ve **okulumuzu bombaladı**. Ben bombanın düştüğü yerden 100 metre kadar uzaktaydım. Arkadaşımla duruyordum ve orada arkadaşım şehit oldu. O gün bizim okulumuzda yaklaşık 15 öğrenci ve öğretmen şehit oldu.”

K11: “Bazen çok kötü manzaralar tanık oluyorsun. Şehrin ortasında, hemen **oturduğun yerde kan görüyorsun...**”

K12: “Savaş o kadar güçlüydü ki, orada olan sahneleri ve **yıkımı tarif edemem**. Askeri **pilotların füzesi** benim evimin karşısındaki **binaya düştü** ve ben yeni doğum yaptığım için evden kaçamadım... **Bombalama olan bazı şehirlerde** sadece savaşanlar değil, **siviller de vardı**.”

K13: “Bir gece Ramazan Ayı’nın ilk haftasının 5. ya da 6. gününde bayağı bir şekilde vurulmaya başladık. Yani olduğumuz yerler, **oturduğumuz evleri bombalamaya başladılar**. Sanki herhangi bir yeri, **kimse yokmuş gibi vuruyorlardı**. Bizim oturduğumuz yerin tam yanındaki **binaya bir bomba düştü**. O binanın yıkıntıları da, bizim balkonumuza düşmüştü. Sarsıntıyı çok şiddetli hissettik. Ardından bayağı büyük bir toz, koca bir kütle şeklinde kalkıyordu. Bunları biz hep canlı canlı gördük.”

K14: “**Bomba düşen ve yıkılan çok yer görüyordum**. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) bir yere girdiğinde, bir hafta sonra Hükümete Bağlı Askeri Ordu da orayı insan var mı, yok mu demeden bombalamaya, vurmaya başladılar. Bombalardan dolayı günlük 50 ila 100 arası insan şehit oluyordu...**Sokakta halamın üzerine bomba düştü ve orada şehit oldu**. Gün geçtikçe tehlike daha da artıyordu. Ben orada mesleğimi yapamadım. Suriye’deki durum düzeler diye bekledik ama baktık ki düzelmiyor.”

K15: “Ramazandı ve birden **her yer bombalanmaya başladı**.”

Katılımcılarla yapılan derinlemesine mülakatlardan doğrudan aktarılan yukarıdaki ifadelerde, sivil halkın yaşam sürdüğü kentsel mekanların, savaşın başlamasıyla birlikte ne şekilde harp cephesine evrildiğine ve kent sakinlerinin nasıl bir anda kendilerini çatışmanın ortasında bulduklarına değinilmektedirler.

Araştırmanın veri külesinden çekilerek bir araya getirilen bu ifadelerin oluşturduğu veri seti, verinin en küçük parçasına/özüne işaret eden ve ifadelere bağlı olarak oluşturulan “**savaş hali** (şiddet, çatışma, saldırı), **korkunç fiziksel yıkım, tahribat, silahlı kuvvetler, kamusal alanlardaki sivil hedefler**” şeklinde 5 farklı koda indirgenmiştir. 12 katılımcının ifadelerine tutunan bu 5 kod ise, daha kapsayıcı bir kavram olan ve “**kentkırım**” (urbicide) adı verilen temanın altında bir araya getirilmiştir.

Kentkırım, “bir kentin ya da onun sahip olduğu karakterin tahrip edilmesi” anlamına gelmektedir (Url-11). Coward (2009) tarafından ise, *kent* sözcüğünün çağrıştırdığı bütün anlamların zarar görmesi ve kentin bertaraf edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüzde hala devam etmekte olan Suriye’deki iç savaşta da, çatışma cepheleri ülkenin kentlerine kadar taşınmıştır. Bu durum, birer çatışma sahnesi haline getirdiği kentleri, sadece fiziksel açıdan yaralamamış, aynı zamanda o kentler içinde süregelen hayatları ve insanları birer canlı hedef haline getirmiştir. Katılımcıları etkileyen ve belleklerine kazınan kentsel ve toplumsal mekana ilişkin bu travmatik izler, görüldüğü üzere canlılığını korumaktadır.

• Tema 2

K7: “Şehir yaşanmaz bir durumdaydı ve evimiz ana cadde üzerinde, **kritik bir konumda** bulunuyordu. Bir tarafta hükümete bağlı **askeri ordu**, diğer tarafta Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) vardı. Bizim evimiz **tam da ortada kaldığı için iki taraftan da bombalanıyordu** ve o bölgeye biz dahil kimse giremiyordu...Babamın işyeri kaleden yakın, **stratejik bir noktadaydı** ve orası muhaliflerin hep almaya uğraştığı bir yerdeydi. Eski Halep kısmında değildi ama sınırda olduğu için yıkıldı. Muhalifler birkaç sene orada durdular. Oradaki yerlere giren, çıkan olmuyordu.”

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden aktarılan bu ifadede anlaşılağı üzere, savaş öncesinde orada yaşam süren kent sakinleri için sıradanlığını koruyan lokasyonlar, savaşın başlamasıyla birlikte sivillerin uzak durduğu ve çatışmaların

yaşandığı, savaşı taraflar için stratejik öneme sahip noktalar haline gelmiştir. Bu ifadeye bağı olarak oluşturulan kodlar; “**ateş hattı, çatışma, stratejik nokta**” olarak belirlenmiştir. Bu üç kodu kapsayabilecek nitelikte olan temanın ise; “**kritik konumlanma**” olmasına karar verilmiştir.

- **Tema 3**

K2: “Beni en çok etkileyen olaylardan biri, çok korktuğumuz için **bazı sokaklardan geçemiyorduk** ve artık ticari taksilere de binmemeye başlamıştık. Suriye’de, Türkiye’ye göre çok fazla taksi kullanılırdı. Ama o zamanlarda **sokaklarda kaçırma olayları çok artmıştı** ve şöförler de tek olduğu için taksiler kullanılmıyordu.”

K4: “Halep’te **sokaklarda yürürken kesinlikle tedirgin oluyordum**. Hele ki kaçırma olayları falan artınca, çok korkmaya başladım. Üniversite sınavı için hazırlandığım son sene tek başıma dersaneye gitmeye bir kız olarak korkuyordum. **Gelip giderken farklı yolları kullanıyordum. Sokaklardan, sokakta olanlardan çok korkuyordum.**”

K12: “Bombalanmaktan korktukları için insanlar su, yemek, hiçbir şey alamıyorlardı. Bunun için **sokakları değil, tünelleri** kullanıyorlardı...Ben doğum yapmak için **hastaneye tünellerden geçerek gittim**. Gittiğim hastane merkezden daha uzak bir bölgedeydi ve ben de orada doğum yaptım. Tüneller çok dar ve yüksekliği de azdı. Giderken kafanı eğmek zorundaydın. Bu tüneller ÖSO tarafından yapılıyordu. İyi bakılmadıkları, çok ilkel ve uzun oldukları için, orada yürürken havasız kaldığımıza emin olabilirsiniz.”

K14: “Gidersin ama korkarsın yani. Ben o zaman İdlib’de yaşıyordum ve Halep’e girmek durumundaydım. Yolda yaklaşık 7, 8 **kontrol noktası** vardı. O kontrolde ne olacağı belli değildi.”

Katılımcılar, dile getirdikleri bu ifadelerde, kenti kuşatan ve kentliyi esir alan savaş ortamının, kentin cadde ve sokaklarında nasıl kol gezdiğine değinmektedirler. Bir araya getirilen bu ham verilerden de anlaşılacağı üzere, kentsel mekanlara ulaşabilmek amacıyla kullanılan bu yollar, savaşın başlamasıyla birlikte barındırdığı unsurlar dahilinde, kentli tarafından güvenli veya güvensiz olarak nitelendirilmeye başlamıştır. 5 farklı ifadeye bağı olarak, “**güvenli yollar** (tüneller, farklı sokaklar), **güvensiz yollar** ve **tehlikeli koşullar** (kaçırma/kaçırılma, kontrol noktaları)” şeklinde üç kod oluşturulmuştur. Bu 3 kodun kapsayıcısı olan üst başlık, “**gündelik rotaların değişimi**” olarak isimlendirilmiştir.

- **Tema 4**

K7: “Mesela çok arkadaşım var; dört senelik bir okul okuyorlar, son senesinde tam mezun olacak ama hayatına devam etmek için okulu terk ediyor ya da **hapishaneye** götürülüyorlardı. İnsanlar hiçbir şey yapmadıkları halde hapse atıyorlardı.”

K10: “Askere gitmedim diye beni **hapishaneye** attılar. Biz **hücrede** 12 kişiydik ve orası yaklaşık 4 metrekareydi. Ne ışık vardı, ne de güneş... Yatak yoktu ve gece olunca ya da biri yatmak isterse ayakta sıkışarak ona alan açıyorduk ve hareket edemiyorduk. Bunu iki saatte bir dönüşümlü olarak yapıyorduk. Bu yüzden uyku durumumuz çok kötüydü. Saat kaçtı, sabah mı, yoksa akşam mıydı? Bunları bilmiyorduk. Oradan çıktıktan sonra, iki gün uyudum herhalde...”

K15: “Biz **bodrumlara saklandık**, ama bilmediğim bir yerdi ve burada bilmediğim insanlarla kalmak zorunda kaldım. Hepimiz o bodrumda bir gün geçirdik. Ben çok hasta oldum. Ramazandı, oruçluyduk ve sadece su içebildik, o kadar yani... Sabah biraz ortalık sakinleşti, arabalarla herkesi çıkardılar.”

Bu başlık altında, “**tutsaklık mekanları** (hapishane, hücre) **sakınma/saklanma, zorlu şartlar** (dar, karanlık)” kodlarına karşılık gelen katılımcı ifadeleri bir araya getirilmiştir. İfadelere bağlı olarak oluşturulan bu 3 kod ise; “**tutsaklık**” adı verilen temanın çatısı altında toplanmıştır. İfadelere bakıldığında, erkek katılımcıların direkt hücre, hapishane gibi mekanları tutsaklık ile ilişkilendirdiği görülürken; kadın katılımcıların ifadelerinden ise, sakınma/saklanma amacıyla sığındıkları mekanlarda tutsak hissettikleri anlaşılmaktadır. Duruma ilişkin deneyimlerini, bulundukları mekanların fiziksel özelliklerinin yanında, hissettirdikleriyle birlikte tarif eden katılımcılar için tutsaklık temasının tanımı farklılaşmaktadır.

- **Tema 5**

K5: “Bir gün sınav çıkışında bir **protestoya** katıldım. Okulun son günleriydi ve sınav haftasıydı. O hafta boyunca neredeyse her gün **ayaklanmalar** oldu.”

K6: “Savaşın özellikle ilk iki yılında **protestolar** oluyordu ve okul çıkışları hep kalabalıktı. O zamanlar yürüyüşlere ben de katıldım. Bir gün yine dersten çıktığımda, bir anda **kalabalığın içerisindeyim** ve yaklaşık on dakika sonra karnımdan vuruldum. Kendime geldiğimde hastanede olduğumu hatırlıyorum.”

Kentte görünürlüğe imkan tanıyan ve savaşa rağmen sık kullanılan kamusal alanlardan/meکانlardan bahsedilen bu ifadelerde, “**miting/protesto, kalabalık, ayaklanma**” kodları belirginleşmektedir. Bu kodları birbirlerine bağlayabilecek daha kapsamlı bir ifade olan “**kentte muhalefet**” tabiri, 5. temanın başlığı olarak belirlenmiştir.

- **Tema 6**

K10: “**Hapishane** olarak kullanılan yer sanırım daha önce bir **okul** binasıydı. Orada ya ikinci, ya da birinci bodrum kattaydık. Tam hatırlamıyorum ama kesinlikle yerin altındaydık. Bir pencere yoktu, sadece aspiratör vardı. Oradan gelen sesleri hatırlıyorum. Onları bile işkence için kullanıyorlardı. Hava soğukken soğuk hava verirken, sıcakken de sıcak hava veriyorlardı.”

K12: “Suriye’de dört katlı bir **evimiz** vardı, yıkılmadı evet Allah’a şükürler olsun ama savaştan sonra terk edip başka bir bölgeye gitmek zorunda kaldık. Şimdi bir **polis karakolu olarak kullanılıyor**, istesek de dönemeyiz.”

Bir eğitim binasının, insanları tutsak etmek için kullanılan bir yapıya ve bir yuvanın, hükümete bağlı bir karakola dönüşmesinden bahsedildiği bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, savaşın başlaması ile birlikte, kamusal ve özel yapıların artık asıl amacına hizmet etmedikleri görülmektedir. Bu verileri bir araya getirmek için kullanılan “**amaç dışı kullanım**” kodu, “**işlevsel dönüşüm**” temasına işaret etmektedir.

- **Tema 7**

K2: “**Elektrik günde sadece 2 saat açılıyordu**. İşte o iki saat içerisinde biz de telefonları şarj ediyorduk. Buzdolabını kullanamazdık. Bu yüzden taze yemekler almaya çalışırdık, çünkü yiyeceklerini başka türlü uzun süre muhafaza edemiyorsun. O iki saatte annem bütün çamaşırları çamaşır makinesine koyardı. **Sular da kesilirdi**. Suları bir süre sonra satın almaya başladık. “Su, su!” diye bağırان kişiler kamyonlarla sokaklarda dolanıyor, sen de çağırıyorsun, “Ben su istiyorum” diye... Sanki patates satın alıyorsun.”

K4: “Orada ki **durum yaşanmaz bir seviyeye geldi**. Yani **su yok, elektik yok**. Bazı bölgelerde kısıtlı olsa da, bölgelerde hiç yok. Şam’da da bazen kesiliyordu. Biz 2 - 3 ay kadar **susuz ve elektriksiz yaşadık**. Aslında bu, o kadar zor bir şey değildi. Bir araba var geliyor, onunla depoya su dolduruyoruz ve kısıtlı şekilde kullanıyoruz. İnsan alışabiliyor yani, **karanlığa da alışıyor**. Biz razıydık su ve elektrik kesilmesine, yeter ki biz hürriyete varalım.

Şu katliam dursun, şu zalimler gitsin diye bir bedel ödemeye razıydık. Yeter ki şey eski günlerdeki gibi olsun diye razıydık...”

K6: “Su için bir sistem geliştirdik. Bunu kendi halkımız geliştirdi. Bin litreye kadar su deposu olan arabalar dolanıyor ve 10 liraya su satılıyor. Elektrik için de **jeneratör** kullanıyorduk. Mesela beş bina için bir jeneratör vardı. Ama bu çözümler geliştirilene kadar bu eksiklikleri yaşadık. Aslında **elektrik ve internet bağlantısı gidince** ailemle daha fazla ilgilendim. Eskiden **merkezi ısıtma sistemi** vardı, sonra o kalktı ve her evin sadece bir odasına soba kuruldu. İnsanlar mecburen aynı odada oturmaya ve belki de bu sayede muhabbet etmeye başladı.”

K9: “Şöyle düşün 50 60 yıl önce bir millet nasıl yaşıyorsa biz de o şekilde yaşıyorduk. Biz 2020 yılındayız ama Suriye daha kötü şu anda yani. Mesela şu an İdlib’de **elektrik olmadığı için buzdolabı yok.**”

K10: “Banyo da yoktu, yani **duş alma gibi bir imkanım da yoktu.** Tuvalet vardı ama dışarıdaydı. Günde sadece iki kere kullanma hakkımız vardı. 12 kişi çıkıyorduk ve bize 120 saniye veriyorlardı. O süre içerisinde 12 kişinin tuvalet yapması, sonra hemen geri hapisaneye gitmesi lazımdı. Eğer geç kalırsak cezalandırıyorlardı. **Hava kesinlikle temiz değildi,** zaten birkaç tane oda yanyanaydı ve her odanın içinde 12 kişi vardı. Tuvalet de açık ve yakındı, oranın kokusu da geliyordu. Nefes almak ne kadar zordur, anladın herhalde...”

K12: “Oturduğum yerin etrafı sarıldığı için **yemek yoktu, hastaneye gitmek yoktu.**”

K14: “İnsanlar telefonlardan Esad’çılar kullandığınız musluk suyuna zehir kattılar, kullanmayın şeklinde haberler veriyorlardı. Biz de **musluk suyunu kullanamıyorduk.** İşte kimyasal silahtan nasıl korunursunuz gibi bir şeyler söyleniyordu ve sadece o iki haftada hep korku içinde yaşadık...Dışarıya gezmek için çıkamıyorsun, **ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş yapmaya giderken sorun yaşıyorsun.**”

Katılımcılar ifadelerinde, göç öncesinde yaşadıkları kentlerdeki yapısal fiziksel çevrenin ağır hasar aldığını, bu nedenle üst ve altyapılarda da aksaklıklar meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bu durum, katılımcıların temel ihtiyaçlarına erişebilmelerini güçleştirmiş, çözümü ise kendi imkanlarıyla yaratmaya çalışmışlardır. Bu ifadeler içerisinde belirginleşen ve tekrara düşen; “**üst-altyapıda meydana gelen aksaklıklar, temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması**” ile alakalı iki kodun kapsayıcısı olan tema; “**olumsuz yaşam şartları**” olarak isimlendirilmiştir.

- **Tema 8**

K3: “İŞİD’in işgal ettiği şehirlerde yasayıp, **hiç dışarı çıkamayan** arkadaşlarım vardı. Onlarla irtibat halindeydim. Çıkamadıkları için de birçok ihtiyaçlarını karşılayamazlardı. Kadınlar sokağa tesettürsüz, erkekler belli kıyafetler dışında çıkamazdı. Sokakta sigara kullanımı yasaktı, yani baskın kuralları vardı.”

K8: “Her bölgede asker **kontrol noktası** vardı. Her zaman **hesap vererek adım atıyorsun**. Mesela savaştan önce her yere arabayla gidiyordum ama savaş başladıktan sonra, 4 yıl hiç araba kullanmadım. Çünkü onlar durdurup sana kötü şeyler yapabilirler diye düşünüyorsun. Bu gerçekten korkutucu bir şey.”

K11: “**Her sokakta askerler vardı**, bir yere gideceğin zaman hesap sorarlardı. Bu yüzden **üniversiteye sadece mühim dersler için gidiyordum**. Oraya gitmekten çekindiğim gibi, orada kötü olaylara şahit olmaktan da korkuyordum.”

K12: “Ben Şamlıyım, evim Barzeh'teydi ve bu bölgenin çoğu yeri kuşatılmıştı. Oturduğum yerin etrafı sarıldığı için yemek yoktu, hastaneye gitmek yoktu ve bu yüzden biz de kaçarak, tünellerden geçiyorduk. Ben doğum yapmadan önce, **ordu kimsenin hastaneye gitmesine izin vermedi**.”

K14: “Dışarıya gezmek için çıkamıyorsun, alışveriş yapmaya giderken sorun yaşıyorsun hatta **sokaklarda araç da kullanamıyorsun...** Hayat çekilmez bir hale gelmişti. **Sokakta her an Hükümete Bağlı Askeri Ordu askerlerine yakalanabilirsin**, Allah bilir sadece onların yerini ve sana ne yapacaklarını.”

Savaşın başlamasıyla birlikte kamusal alanlarda varlığını keskin bir biçimde hissettirerek görünür hale gelen silahlı güçler, kent sakinlerinin kentsel mekanlarla ve sokakla olan ilişkisini de etkilemiştir. Yukarıda bir araya getirilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, özellikle cadde ve sokaklarda **denetim noktalarının artırılması** ve **ulaşım yöntemlerinin azaltılması**, kentte **erişebilirliğin kısıtlanmasına** neden olmuştur. Katılımcı ifadelerine bağlı olarak seçilen bu 3 kod, kamusal alanlarda “**keskinleşen sınırlar**” adı verilen temaya işaret etmektedir.

Katılımcıların savaş ve çatışma ortamındaki fiziksel-zihinsel ve toplumsal mekana ilişkin travmatik deneyimlerine odaklanılan bu aşamada, ilk olarak 37 farklı ifadede açıkça görünür olan yahut örtük vaziyette bulunan kodlar deşifre edilmiştir. Ardından,

gün yüzüne çıkarılan bu kodlara bağlı olarak 8 ayrı temaya ulaşılmıştır. Temaların adlandırılması ve tanımlanması ise, çalışma kapsamında katılımcılarla gerçekleştirilmiş olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen ve temayla ilintisi olduğu düşünülen verilerin ilgili tema başlığı altında bir araya getirilmesinin ardından yapılmaya çalışılmıştır (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1 : Katılımcıların savaş ortamındaki mekânsal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar.

No	Temalar
1	Kentkırım
2	Kritik konumlanma
3	Gündelik rotaların değişimi
4	Tutsaklık
5	Kentte muhalefet
6	İşlevsel dönüşüm
7	Olumsuz yaşam şartları
8	Keskinleşen sınırlar

5.2.2 Göç güzergahına ilişkin mekansal örüntüler

Göç araştırmalarının amaçlarına ulaşabilmeleri için, göç süreci, sadece göç alan ülke ve göç veren ülke bağlamında değil; bunların yanı sıra, sığınmacıların göç ederken kullandıkları güzergâhlara ve bu güzergahlar üzerinde bulunan yerlere/mekanlara dair deneyimlerinin de sürece dahil edilerek incelenmesi gerekmektedir (King, 2019). Çalışmanın bu kısmında, görüşme yapılan Suriyeli sığınmacıların kullandıkları göç güzergahlarına ve güzergahlar üzerinde bulunan yerler/mekanlar ile ilintili deneyimlerinden bahsedilmektedir. Çalışmada kullanılan veri analiz yönteminin gerektirdiği aşamalara göre, ilk olarak bahsi geçen deneyimlerin aktarıldığı ifadeler, veri setinin deşifre edilmesiyle oluşturulan kodlar ışığında, potansiyel tema başlıkları altında gruplandırılmıştır. Ardından ise, her bir tema içerisindeki verilerle birlikte değerlendirilerek, tanımlanmış ve adlandırılmıştır.

• Tema 1

K3: “5 yıldır Türkiye’deyim. En başta Gaziantep’te 10 gün kaldım. **Bekar evinde** 3-5 kişi kalıyorduk. Çok **korkunç bir ortamdı, yerin altı bir evdi. Işık yok** ve bu yüzden gündüz merdivenlerden çıkıp-inerken telefonumun ışığını kullanıyordum. **Tuvalet ve banyo** kullanmak istenilmeyecek kadar kötüydü.”

K5: “Sınıra geldiğimde, orada 5 6 kişi vardı. Onlarda Suriyelilermiş, sen de bizimle gel 1 gece kalırsın dediler, onlarla gittim. **Depo gibi bir yerde kalıyorlardı ve kaldıkları yerde 12 15 erkek vardı.** O gün oradakilerle kavga etmişler, aralarında bir husumet olmuş. Hırsız tiplilerdi zaten, böyle sabah olmadan kaçtım oradan. Yaşadığım en korkunç gece diyebilirim.”

K7: “**Kampa gittim, hapishane gibi çok zor.** Normal bir yaşam değil yani maksimum 1 ay zaman geçirebileceğin ya da bir yerden bir yere taşınana kadar geçici olarak kullanabileceğin bir yer, idarelik yani. Ama senelerce orada yaşayan da var. Ben buraya gedikten 6 ay sonra bir kampanya başladı, oradaki kamplara yardım yapılıyordu, ben de katıldım. Gaziantep güneyindeki bir kampa gittim. Bayağı bir etkileniyorsun orada, çoğu kişi işsiz, yarın ne olacağını bilmiyorlar ve ellerinden gelen bir şey de yok.”

K9: “Ağacın altında bir **çadır** vardı mesela, orada kamp yapıyordu. Dışardan belki ne güzel zaman geçiriyor derler ama oradakiler iki üç ay sınırı geçmek için **orada yaşamaya çalışıyorlar.**”

Ülkelerinde, kentlerinde ve hatta evlerinde cereyan eden savaş neticesinde göç etmek zorunda Suriyeliler, kullandıkları göç güzergahları üzerinde, olumsuz koşullar altında konaklamak/barınmak zorunda kalmışlardır. Bu durum, çalışma özelinde görüşme yapılan katılımcı ifadelerine de yansımaktadır. Bahsi geçen ifadeleri potansiyel tema altında bir araya getirmek için “**hijyen yoksunluğu, mekânsal mahremiyet, atıl alanlar/metruk yapılar, çadırlar/sığınaklar**” şeklinde 4 farklı kod kullanılmıştır. Kodları bir arada tutan tema ise; “**konaklama/barınma sorunları**” olarak adlandırılmıştır. Belirlenen bu tema altındaki veriler, araştırma analizi yapılırken oluşturulan temalardan biri olan; *olumsuz yaşam şartları* adlı tema başlığı altındaki veriler ile de benzeşmektedir.

- **Tema 2**

K6: “Türkiye ve Suriye sınırında yüzerek geçilebilen bir nehir var, **nehrin bir kısmını birleştirdiğim varillerin üzerinde, geri kalanını da yüzerek geçtim.**”

K8: “Türkiye’ye **kaçak yolları** kullanarak geldim, o yolları kullanırken haliyle tedirgin oluyorsun. Saat 3 4 gibi kaçakçı geliyor, alıyor seni bir miktar para karşılığında. Başlarda yürüyorsun, daha sonra bir dolmuş gelip alıyor seni. Gece 5 gibi Hatay’ın köylerinde oluyorsun.”

K12: “Humus bölgesinde zorla yerinden edilme sırasında **otobüsler havaya uçuruldu** ve ben de bütün yol boyunca bombalanmaktan korkuyordum. İdlib'e varana kadar 85 uygun kaçakçıyı aradık ve İdlib sınırında üç aya kadar girişimler ve fiyat görüşmeleri yaptık. Girmeden birkaç gün önce **bulunduğumuz bölgeye bir uçak çarptı** ve bu bizi çok korkutmuştu... Sınırdaki duvara tırmanırken kaçakçı beni ve çocuklarımı itti. Orada bir askerin yaşlı bir kadını vurduğunu gördüm.”

K6: “Sınırın diğer tarafında bir kişi balık tutuyor gibi yaparak beni bekliyordu. Ben gidince oltasını bana verdi, onunla birlikte sınırdaki askerlerin yanından **balıkçı olarak geçtim.**”

K12: “Türk karakoluna yakın bir bölgeden **kaçakçı ile girdik**. Nöbetçi ile anlaştık, önce alandaki **ışıklar tamamen söndü**. Sonra biz bir arabaya bindik ve o şekilde Türkiye'ye geldi.”

İç savaş sebebiyle göçe zorlanan Suriyelilerden bazıları, gerekli idari koşulları yerine getirmeden, Suriye ve Türkiye arasındaki sınırı aşmaya çalışırken tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Önlerine çıkan tehlikeleri -en az hasarla- geride bırakmak için de kamufle olmaya çalışmış yahut kaçakçılardan medet ummuşlardır. Görüşme yapılan katılımcı ifadeleri arasından, **kamuflej** ve **kaçakçılık** kodları kullanılarak çekilen ve bir araya getirilen konuya ilişkin verileri kapsayan temanın başlığı; “**tehlikeli rotalar**” olarak adlandırılmıştır.

• Tema 3

K1: “Savaş başlayınca bir anda **evlerimizden çıkmak zorunda kaldık** ve o gece çok zor anlar geçirdim.”

K9: “Kendime ait, çok güzel bir odam vardı. Kapıdan giriyorsun karşında büyük iki pencere var. Biri batı tarafına bakıyor. O pencereden 2 3 tane ceviz ağacı görünür dışarıda kocaman. İşte en sevdiğim böyle öğle vakti orada uzanıp, ceviz ağaçlarını izlemektir.”

K12: “Orada yaşam olmasa bile **evimde kalmak isterdim**, yeter ki bombalama olmasın. Ama o kadar bombalama vardı ki, **ayrılmak zorunda kaldık.**”

K13: “Ezberleyebileceğim her şeyi ezberlememi gerektiren bir histi **veda**. Belleğimdeki sahnelere olabildiğince vurgu yaptım.”

K14: “Bunları başta televizyondan görüyorduk ve hep Halep'in diğer şehirlerden farklı olduğuna inanıyorduk, “Esad bizi vurmayacak, **evimizi yıkmayacak**” inancına kapılıyorduk. O yüzden başlarda evimizden çıkmayı düşünmedik de, istemedik de... ÖSO Halep'e girdiği

zaman, bir hafta içerisinde şehrin % 70'ine yakını ele geçirildi. Bir hafta içinde bayağı büyük, yani azımsanacak bir şey değildi bu... Orada **tanıdığım herkesi kaybettim**. Şimdi ailemi görmek istesem Suriye'ye değil, Fransa'ya gitmem gerekiyor. Bugün beni oraya başlayan tek şey Suriye nüfus idaresinde üzerime kayıtlı görünen evin adresidir.”

K15: “Biz savaştan dolayı **yaşadığımız yerden ayrılmak zorunda kaldık**. 5 6 sene sonra geri döndüğümde her zaman gittiğim caminin yıkılmış olduğunu gördüm. Bu onu son görüşümdü, daha sonra yeniden yapılmış ama ben yeni halini hiç göremedim.”

Zorunlu göç yaşayan sığınmacıların, ulaşılabilir sınırlı seçeneklerinin olması dışındaki ortak noktaları, kendileri ve ailelerinin can güvenliğini korumak için evlerini ve onları var eden bilindik çevrelerini terk etmek zorunda kalmış olmalarıdır. Yukarıdaki 6 ifadeye bağlı olarak, “**evin kaybı, bilindik çevrenin kaybı**” şeklinde 2 farklı kod oluşturulmuştur. Bu 2 kodun kapsayıcısı olan üst başlık, “**zorunlu veda**” olarak isimlendirilmiştir.

• Tema 4

K1: “Sınıra en yakın il olduğu için Gaziantep’e gittik. Bir süre orada toplanma alanında kaldık, **orası spor salonu gibiydi**. Daha sonra İstanbul’a geldik.”

K5: “Sınıra geldiğimde, orada 5 6 kişi vardı. Onlarda Suriyelilermiş, sen de bizimle gel 1 gece kalırsın dediler, onlarla gittim. **Depo gibi bir yerde kalıyorlardı** ve kaldıkları yerde 12 15 erkek vardı.”

K9: “Gittiğim yerlerde ki **otogarlarda kalıyordum**. Hiç dil bilmiyordum. Önce şehirleri geziyordum, saat 10 olunca da otogara gidiyordum. Otogara gidince bilet alıyordum, bilete göre bir iki saat **otogarda uyuyor** ve sonra da yolda uyumaya devam ediyordum. Korkunç bir hayatı.”

Sığınmacılarla yapılan derinlemesine görüşmelerden aktarılan ifadelere bakıldığında, katılımcıların göç sürecinde konaklamak zorunda kaldıkları kamusal yapıların, katılımcılar tarafından asıl amaçlarının dışında kullanıldıkları görülmektedir. Bu ifadeleri bir araya getirmek için kullanılan “**amaç dışı kullanım**” kodu, aynı zamanda katılımcıların savaş ortamındaki deneyimlerine ilişkin oluşturulan temalardan biri olan; “**işlevsel dönüşüm**” temasına işaret etmektedir.

- Tema 5

K7: “Ben kampa Nisan Mart gibi gittim, kışı orada geçirmediim ama **çok zor koşullardı**. Çadır kentti orası, **tuvalet ve banyo ortak bir alandaydı**. Bir çadırı mescit olarak kullanıyorlardı, ben orada kalıyordum.”

K7: “Belli saatlerde yemek dağıtıyorlardı, herkes tabaklarıyla gelip, **sıraya giriyordu**.”

K9: “Ben sınırdan geçerken baya **kalabalık** vardı. Ağacın altında bir **çadır** vardı mesela, orada kamp yapıyordu. Dışardan belki ne güzel zaman geçiriyor derler ama oradakiler iki üç ay sınırı geçmek için orada yaşamaya çalışıyorlar.”

K9: “Tuvalet kolay, banyo için bazen otelde kalmak zorunda kalıyorsun. Ankara’da bir gece otelde kaldım, Eskişehir’de 2 gece otogarda kaldım. O şekilde ayarladım kendimi, **2-3 gün otogarda bir gün otelde kalıyordum**.”

Katılımcılar ifadelerinde, göç sürecinde barınmaya/konaklamaya çalıştıkları yerlerde, temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu ifadeler içerisinde belirginleşen ve tekrara düşen; “**kalabalık ortamlar/uzayan kuyruklar, temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması**” ile alakalı iki kodun kapsayıcısı olan tema; “**olumsuz yaşam şartları**” olarak isimlendirilmiştir. Oluşturulan bu tema, katılımcıların savaş ortamındaki mekânsal deneyimlerinden yola çıkılarak oluşturulan temalardan biriyle aynı adı taşımaktadır.

Katılımcıların, göç güzergahındaki fiziksel-zihinsel ve toplumsal mekana ilişkin travmatik deneyimlerine odaklanılan bu aşamada, ilk olarak **23** farklı ifadede açıkça görünür olan yahut örtük vaziyette bulunan kodlar deşifre edilmiştir. Ardından, gün yüzüne çıkarılan bu kodlara bağlı olarak 5 ayrı temaya ulaşılmıştır (Çizelge 5.2). Ulaşılan temaların ikisi (işlevsel dönüşüm ve olumsuz yaşam şartları), göç öncesi sürece dair elde edilen temalarla kesişmektedir.

Çizelge 5.2 : Katılımcıların göç güzergahındaki mekânsal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar.

No	Temalar
1	Konaklama/barınma sorunları
2	Tehlikeli rotalar
3	Zorunlu veda
4	İşlevsel dönüşüm
5	Olumsuz yaşam şartları

Görüldüğü üzere, **göç süreci**, oldukça karmaşık ve birbirinden bağımsız özellikleri olan grupları kapsamaktadır. Her türlü göç, kendi özelinde zorluklar ve sıkıntılar barındırmaktadır. Göç etmek -zorunda- kalan mültecilerin oluşturduğu bu grup, kendi yaşam alanlarından, mallarını ve mülklerini terk ederek, bazen hiç geri dönmek üzere istemeden uzaklaşmaları, şüphesiz ki onları diğer göçmen gruplarından ayırmaktadır (Tekeli, 2008 ve Erder, 2015). Onlar topraklarından sökülürken gündelik yaşamları içerisinde onların var ettiği ve onlarla var olan fiziksel çevrelerinin; evlerinin, sokaklarının, mahallelerinin çöküşüne, bu çevreyi onlar için anlamlı kılan toplumsal aktörlerin; ailelerinin, akrabalarının, komşu ve arkadaşlarının yok oluşuna tanık olmakta, yani sadece kentlerinden değil geçmişlerinden de ansızın koparılmaktadırlar. Yaşananların ardından, yaşamlarına devam edebilmek için ise yeni bir toprağa tutunmaya, kök salmaya çalışmaktadırlar. Ancak giderken belleklerinde, geldikleri yerlerdeki geçmişe ait deneyimlerinin izlerini de taşımaktadırlar.

5.2.3 Yerleşilen yerle kurulan bağlar ve sürecin ürettiği travmatik izlerin karşılaştırılmalı okunması

Tekeli'nin tabiriyle, göç çok *acılı ve acımasız* bir sürece işaret etmektedir. “Göçmenler göç ettikleri ülkeye geldiklerinde artık aynı kişi değillerdir. Beraberlerinde topraklarından sökülmenin acısını getirmektedirler.” (Tekeli, 2008). Said'e göre ise göç; kesintili bir var olma durumu olup, geride bırakılan yerle kavgaya tutuşma biçimidir (akt. Chambers, 2005). Ülkesinden uzak bir yerde yeni bir sayfa açmaya çabalayan kişiler için artık kamplar değil, kentsel yaşam alanları ön plana çıkmaktadır (Danış, 2015).

Sığınmacılar hayatta kalabilmek için geldikleri ve yerleştikleri şehirlere, savaş ve göç sürecinde deneyimledikleri travmanın izlerini de belleklerine tutunan duysal ve duygusal veriler aracılığıyla taşımaktadır. Bu onların kente dair yeni anılar inşa etmelerine kapı aralarken, kentle olan münasebetlerini etkilemektedir. Çalışmanın bu kısmında öncelikle, kent mültecilerinin görünür olduğu ve çoğunlukla Suriyeli sığınmacılar tarafından doldurulan kentlerden biri olan İstanbul'daki kent mültecilerinin, kentle ve kentliyle olan münasebetlerine değinilmektedir. Ardından ise, çalışma özelinde görüşme yapılan Suriyeli sığınmacıların İstanbul ile ilgili bireysel deneyimleri aktarılmaktadır. Doğrudan aktarılan bu ifadeler arasında, geçmişi çağrıştıran veriler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

5.2.3.1 İstanbul'daki Suriyeli sığınmacıların zorunlu göç yaşantıları

Günümüzde insanlar türlü sebeplerle köklerinden kopararak çok sayıda yer değiştirmekte, yaşamları boyunca -durak noktaları belli olan/olmayan-(Tekeli, 2008) bir güzergah üzerinde hareket etmektedirler. “Baş döndürücü hızıyla büyüyen, değişen, her an yeniden kurulan, kestirme hesapları alt üst eden, kendi adına açıkça konuşmayan, ama gizli gücüyle iktidarı deviren bir dev” (Erder, 2015) olan İstanbul; kiminin bahsi geçen güzergahtaki son durağı, kiminin Avrupa ülkelerine ulaşmak için kullandığı güzergahın bir ayağı, kiminin ise çabucak sığınmak durumunda kaldığı, bir göç kentidir.

“Sınıra en yakın il olduğu için Gaziantep’e gittik. Bir süre orada toplanma alanında kaldık, orası spor salonu gibiydi. Daha sonra İstanbul’a geldik. Önce İstanbul’a iş için göç eden tanıdıklar vardı. Ancak onlara ulaşamadık, sahipsiz öylece otogarda kaldık...Otogarda dilimizi konuşabilen biri bize yardımcı olmaya çalıştı. Bağcılar’a gidersek orada birçok Suriyelinin olduğunu ve kolayca ev bulabileceğimizi söyledi. Sonra orada bir taksiciyle konuşup bizi Bağcılar’a yönlendirdi. Bağcılar’da gencin konuştuğu kişiler ile buluştuk. Bize yardımcı oldular ancak o şekilde ev bulabildik. Sonra oradan da Avcılar’a taşınmak zorunda kaldık.” (K1)

Bu kent üzerinde, farklı tarihlerde, çok nedenli, çok çeşitli ve çok sonuçlu göçler meydana gelmiş ve gelmeye devam etmektedir. Adeta bir kervansaray edasıyla, tarih boyunca nüfus hareketleri bakımından canlı bir kent olagelmiş, bağrında sayısız yolcuyu ağırlamıştır (Erder, 2015). Sığınmacılara karşı İstanbul’un çoğu yer ve mekanı, misafirperverliğin farklı anlamlarının bir işareti olabilmektedir. Mahkeme binasından devşirilen tarihi bir yapı, rehin alma; Devlet Demir Yolları’nın çalışanları için tasarlanmış yaz kampı, sığınmacılar için görünmezlik anlamına gelirken, yerel belediyelerin futbol stadyumları da onlara ev sahibi olabilmektedir (Bedir,2017).

2011 yılında başlayan Suriye krizinden bu yana, Suriyeli göçmenlerin (mültecilerin) en önemli göç güzergahı üzerinde yer alan Türkiye, mültecileri “Geçici Koruma Statüsü” altında misafir etmektedir. Zorunlu göç sebebi ile taşındıkları ülkede mülteci kamplarına yerleşmeyip, kendi imkanları çerçevesinde kentsel mekanlara yerleşip, var olmaya çalışan sığınmacılar (Danış, 2015), başta Küçükçekmece, Bağcılar, Fatih, Sultanbeyli olmak üzere İstanbul’un hemen her ilçesinde bulunmaktadır (GİGM, 2017). Nüfus haritasını büyük nicel değişimlere uğratan ve çoğunlukla İstanbulu tercih

eden bu göçmen grubu, Suriye sınırlarına yakın olan kentlere kıyasla İstanbul'da, daha belirgin olan farklı etnik ve kültürel altyapıya sahip olmalarından ötürü, toplumunun norm ve değerlerine eklemlenmede sorunlar yaşayabilmektedir.

“Bir ev sahibiyle, bir misafir arasında büyük bir fark vardır. Suriye'deyken daha güven içerisinde ve rahat bir şekilde yaşıydık. İstanbul'da bir sürü sınırlayıcı faktör var. Buradaki ilişkiler daha resmi oluyor. Güven kazanmak zor oluyor ve uzun sürebiliyor.” (K7)

Devletin ve yerel halkın kültürel “öteki” yani mültecilere dair tutumları, onlarda kimlik ve aidiyet sorunu teşkil etmekte ve bu da kentte-kentlide farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Misafirlik süreci uzadıkça ve misafirlerin kalıcı olup olmadıkları konusunda muallaklıklar arttıkça kentli için kent artık, “ait olduğu-ol(a)madığı”, “sahip olduğu-ol(a)madığı” bir yer olmaya başlamaktadır (Bedir, 2016). Bu durum, onların psikososyal yapısını ve kentle olan münasebetini de ister istemez etkilemektedir. Kentli-mülteci ilişkisinde olduğu gibi, kent ile arasına görünür/görünmez sınırlar çizmesine neden olmaktadır. Bunun beraberinde, kentte olumsuz barınma koşulları, yoksulluk, ağır çalışma şartları ve temel hizmetlere erişememe gibi çok sayıda riskle ve sorunla karşılaşmaktadır. Bu risk ve sorunlarla kendi imkanlarıyla çözüm üreterek, başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Danış, 2015).

“Yaşadığımız mahallede, bizim gibi Suriye'den göçen birçok aile var. Kendi esnafımız bile oluşmaya başladı. İlk zamanlara göre problemler bizim için azaldı.” (K15)

“Göçmenlik özünde bu derece şiddetli bir kayıp ve kopma hissine karşı bir direnişi, geçmişle bir bağ kurma çabasını da barındırmaktadır” (Kılıçkiran, 2017). Göçle geldikleri yere tutunma sürecinde, önceden edinmiş deneyimlerden faydalanmaktadırlar. Kentlerde yaşayan sığınmacıların kişisel ilişkileri, bir başka deyişle sosyal sermayeleri anlamına gelmektedir. Bu sermayeler çerçevesinde iş ve ev alanlarında belirli toplumsal parçalara eklemlenerek “parçalı bir bütünleşme” yaşamaktadırlar. Bu şekilde şehrin yapısal ve maddi dağılımında göçmen kümelenmeleri meydana gelmektedir. Göçmenlerin maddi yetersizliklerinden dolayı şehirdeki yoksul bölgelerde konumlandıkları görülmektedir (Danış, 2015).

Kente bu denli büyük bir göçmen nüfusun eklenmesi, kent içerisinde toplumsal ayrışımı iyice ortaya çıkarmakta ve kentin fiziksel örüntüsünün değişimini tetiklemektedir. Kuşkusuz, bu değişim kent merkezinde, çeperlerde olduğundan daha

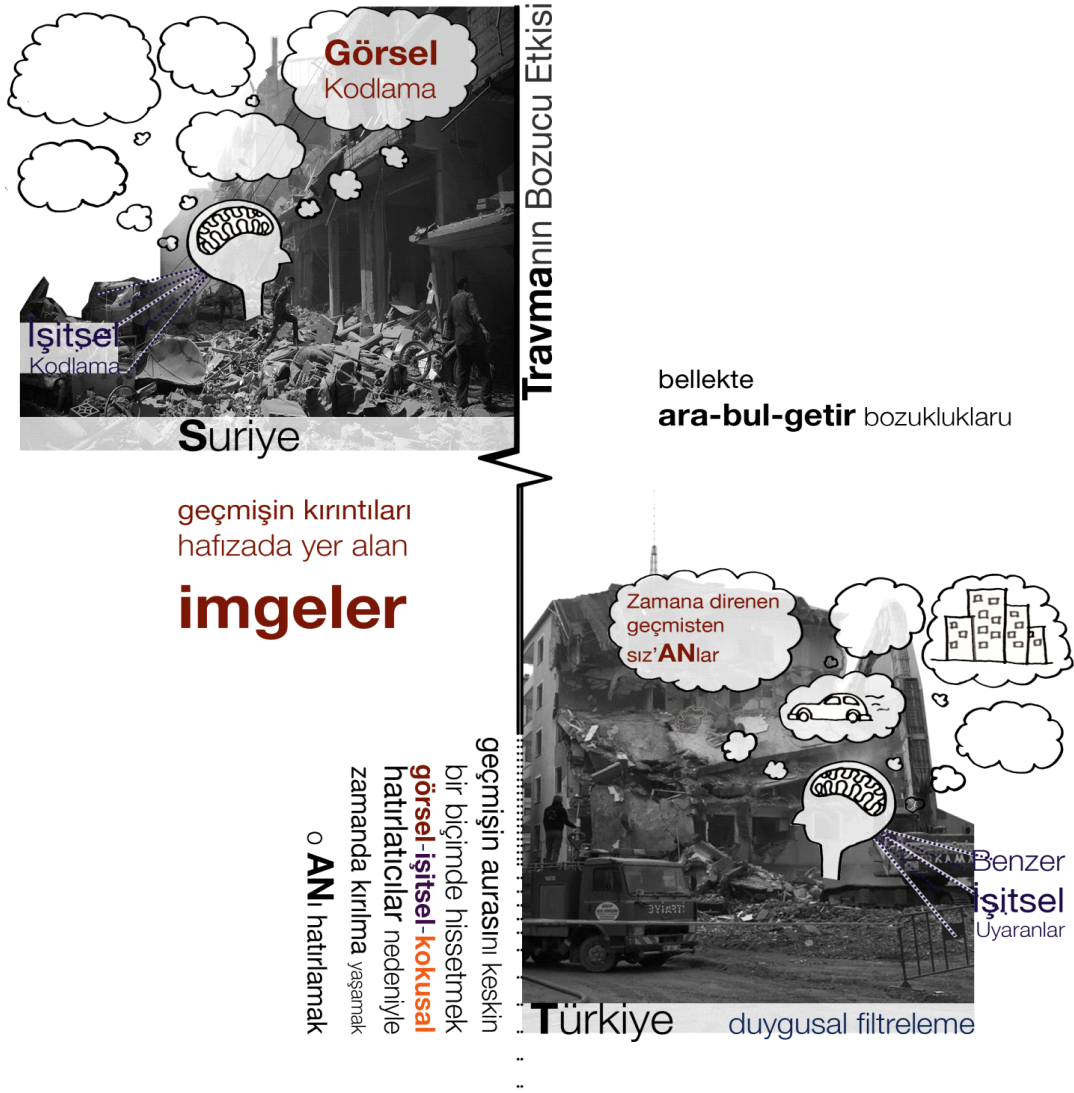
farklı bir biçimde tezahür etmektedir. Bahsi geçen ilçe çeperlerinin büyük bir kısmı, mülteciler tarafında konaklama amaçlı kullandıklarından dolayı, Suriyeli mahallelerine dönüşürken; ekonomik amaçlı kullandıkları ilçe merkezlerinin dokusundaki değişim, satış birimleri, toplanma alanları ve kentli tarafından kullanılan gündelik rotalar üzerinde gerçekleşmektedir. Mülteciler arasında yaşadıkları yerler ve iş durumlarında belli kriterlerden dolayı farklılıklar olabilmektedir. Bu kriterler, sosyo-kültürel düzeyleri, maddi durumları, kalıcı veya geçici olma süreleri olabilmektedir.

Bunlara ek olarak, şehre geldiklerinde önceliklerini barınmaya veren ve bu konudan çözüm arayan sığınmacılar maddi ve sosyal farklılıklarına göre daire kiralama, gecekondyu yapma, ev alma, bekarhanede veya akrabalarında kalma yoluna gitmektedirler (Günaydın, 2015). Özellikle boş bırakılan veya hasar görmüş eski binalar, gecekondular, binalardaki geniş bodrum katları, sanayi bölgelerinde bulunan yerler, uygun fiyatta oteller veya pansiyonlar, bekar odaları gibi yerlerde yaşayabilirlerken, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer kuruluşların sağladığı bazı yerlerde de yaşayabilmektedirler. Bu da mültecilerin yerleşim yerlerinin çeşitliliğini gözler önüne sermektedir (Altıntaş, 2016).

5.2.3.2 Sığınmacıların İstanbul’da karşılığını bulduğu travmatik izler

“Semptomların Yeniden Yaşanması” (Reexperiencing Symptoms), -travmatik olayla ilgili olduğu sürece- görsel, dokunsal, akustik ve koku alma duyuları gibi herhangi bir uyaran aracılığıyla, travmatik olayı yeniden yaşamak anlamına gelmektedir (Golembiewski 2016). Travmatik belleğe tutunan yere/mekana ilişkin duysal ve duysal veriler, göçmenler ile birlikte sığındıkları kentlere taşınmaktadır. Sığınmacıların beraberlerinde getirdikleri bu duysal veriler, göç neticesinde yerleştikleri yerlerde karşılıklarını buldukları takdirde, sığınmacılara deneyimlerini ve deneyimlenen sahneyi hatırlatmaktadır (Şekil 5.3).

Çalışmanın bu kısmında, görüşme yapılan Suriyeli sığınmacıların göç öncesinde ve göç sürecinde yaşadıkları travmaları tetikleyen duysal veriler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu travmatik veriler aracılığıyla, savaş ortamı ve göç güzergahındaki mekânsal deneyimlerine ilişkin aktardıkları ifadelerle ilgili olarak oluşturulan temaların karşılıklarının İstanbul’da olup olmadığı sorgulanmıştır.

Şekil 5.3 : Tanıdık olunmayan çevrede duyuşal veriler aracılığı ile travmatik anıları hatırlama deneyimi.

- Tema 1

K1: “Avcılar’daki evimiz baya eski ve bakımsız. Ama kaldığımız evin kirasını ödeyebilecek maddi imkanlara sahip değiliz. Kardeşim hasta olduğu için devlet desteği alıyoruz.”

K11: “Başta amcalarımın evinde yaşamaya başladı. Orada annem özellikle rahat hissedemiyordu, çünkü kendimize ait bir odamız yoktu.”

K13: “Komşularla geçinmek zor burada, seni anlamalarını beklememelisin. İlk evimizi bu yüzden değiştirmek zorunda kaldık.”

Ülkelerinde yaşanan iç savaştan ötürü evlerinden, vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Suriyeliler, göç güzergahları üzerinde olduğu gibi sığınmaya çalıştıkları

kentlerde de olumsuz koşullar altında konaklamak/barınmak zorunda kalmışlardır. “**Hijyen yoksunluğu, mekânsal mahremiyet, atıl alanlar/metruk yapılar**” şeklinde 3 farklı kod kullanılarak bir araya getirilen verileri kapsayan “**konaklama/barınma sorunları**” adlı temanın, katılımcıların göç neticesinde sığındıkları kentlerden biri olan İstanbul’da da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Katılımcılar, özellikle şehre ilk geldiklerinde, yabancıları oldukları yapıli çevrede barınma konusunda sıkıntılar yaşamışlardır. Ayrıca, kent ve kentli tarafından istenmediklerini düşünmüşler, bu durum onların çevreye adapte olmalarını güçleştirmiştir.

• Tema 2

K1: “Bir süre orada toplanma alanında kaldık, orası spor salonu gibiydi. Daha sonra İstanbul’a geldik. Önceden İstanbul’a iş için göç eden tanıdıklar vardı. Ancak onlara ulaşamadık, bir süre sahipsiz öylece **otogarda** kaldık.”

K9: “**Parklarda** yaşamaya çalışan ve Beşiktaş’ta **köprü altlarında** yatan insanlara denk geliyorum. Evsiz kalmanın ne demek olduğunu bildiğinden dolayı onlar için üzülüyorum.”

K10: “Kaldığımız o küçük odanın demir bir kapısı vardı ve hep kilitliydi. Birisi gelip, kapıyı açınca biz çok korkuyorduk. Çünkü o kapı açılınca ceza ya da birini vurmak için birini alacaklarını biliyorduk. Bu yüzden kilit sesini ben hiç sevmiyorum ve hapisneden çıktıktan sonra da bulunduğum ortamlarda kapıları hep kapatıyorum çünkü açık kapıları sevmiyordum. Hapisneden çıkıp buraya ilk geldiğimde, bir **dükkannda hem çalışmaya, hem de kalmaya başlamıştım**. Arkada bir deposu vardı ve yataktan başka bir şey yoktu.”

Yapılan görüşmelerden aktarılan ifadeye bakıldığında, katılımcıların, göç sürecinde olduğu gibi göç neticesinde yerleştikleri yerde de kamuya ait alanları amaçları dışında kullandıkları görülmektedir. Burada belirginleşen “**amaç dışı kullanım**” kodu, aynı zamanda katılımcıların savaş ortamı ve göç güzergahındaki deneyimlerine ilişkin oluşturulan temalardan biri olan; “**işlevsel dönüşüm**” temasıyla örtüşmektedir.

• Tema 3

K1: “Faturaları ödeyemediğimiz zamanlarda **elektrik ve sular kesiliyor**. Ben bu yüzden hava kararmadan işlerimi halletmeye çalışıyorum.”

K9: “Hem **kalabalık** hem de **pis** olduğu için, orada kalmakta çok zorlanmıştım.”

K11: “Suriye’de yalnızca babam yarım gün çalışınca rahatça geçinebiliyorduk, ama burada ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için evde herkesin çalışması gerekiyor. Burada kiralar çok pahalı ve yiyecekler de öyle.”

K12: “İstanbul’a geldiğimizde evimizin üstünde bir uçuş hattı vardı. Başlarda çocuklarım, eşim ve ben **alışana kadar bu sestten korkuyorduk.**”

K15: “**Uçak sesleri ve aşırı gürültü** olunca, o korkuyu yeniden hissedebiliyorum.”

Geçici koruma sağlanan Suriyeli sığınmacılar, bu krizin uzamasından ötürü, iş bulma sıkıntısına ek olarak mal varlıklarını da tüketme noktasına gelmekte bu durum da onları şiddetli bir ekonomik güvensizlik girdabının içinde itmektedir. Bu uzun süre zarfında hayat pahalılığının artması kamu hizmetleri, gıda ve konut fiyatlarında artış, halihazırda ihtiyaç sahibi olan sığınmacı hanelerini ve bu hanelerin temel ihtiyaçlarını giderme kabiliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir (TUİK, 2020). Katılımcılar ifadelerinde, tıpkı göç öncesinde ve göç sürecinde olduğu gibi, göçten sonra yerleştikleri İstanbul kentinde de barınma/konaklama ve temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Buradaki ifadeler içerisinde belirginleşen; “**ekonomik sorunlar, kalabalık ortamlar/uzayan kuyruklar, temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması**” ile alakalı üç kodun kapsayıcısı olan ve “**olumsuz yaşam şartları**” olarak adlandırılan bu tema, savaş ortamı ve göç sürecindeki verilerin incelenmesiyle elde edilen tema ile örtüşmektedir.

• Tema 4

K6: “Özellikle **meydanlarda**, sesleri yükselen **kalabalık bir grup** gördüğümde Üniversitemizde yaşayanları hatırlıyorum.”

K7: “O gece (15 Temmuz 2016) **sokaklardaki kalabalığı** görünce, onlara biz de katılmak istedik. Çünkü vatan değerlidir ve korumak gerekir.”

K14: “15 Temmuz’da herkes dışarı çıkınca, Suriye’de yaşadıklarımız aklıma gelmişti.”

Görüşme yapılan sığınmacıların ifadelerine bakıldığında, özellikle kent meydanları ve sokaklar gibi görünürlüğe imkan tanıyan kamusal alanlarda bir araya gelen ve direniş gösteren toplulukların, onlara Suriye’deki muhalefet ortamını hatırlattığı görülmektedir. Bahsi geçen ifadelerde, “**meydanlar/sokaklar, mekânsal sıklık,**

direnış/ayaklanma” kodları belirginleşmektedir. Bu kodları bir arada tutan ve aynı zamanda katılımcıların savaş ortamındaki deneyimlerine ilişkin oluşturulan temalardan biri olan; “**kentte muhalefet**” temasıyla örtüşmektedir.

- **Tema 5**

K4: “**Hastane ortamı bana savaşı hatırlattığı için**, hastanelerden bayağı nefret ediyorum ve oralardan uzak durmaya çalışıyorum. Bazen kapısı önünde bekleyen insanları görmemek için **yolumu değiştiriyorum.**”

K6: “Sahip olduğun **izin belgesine** göre hareket özgürlüğün kısıtlanabiliyor. Ben gerekli yerlerden izin almadan İstanbul dışına seyahat edemem.”

K7: “Bir ev sahibiyle, bir misafir arasında büyük bir fark vardır. Suriye’deyken daha güven içerisinde ve rahat bir şekilde yaşardık. **İstanbul’da birçok sınırlayıcı faktör var.** Buradaki ilişkiler daha resmi oluyor. Güven kazanmak zor oluyor ve uzun sürebiliyor.”

K11: “Geldiğimde fazla dil bilmiyordum, görüyorsun ya dilim nasıl? Burada insanlarla konuşarak öğrendim. Türklerle çalıştığım için çoğu şeyi onlardan öğrendim. Burada sıkıntılardan birisi dil öğrenmek, yani o biraz zamanını alıyor. **Dil öğrenemezsen, yani konuşamazsan dışarı çıkmaya da cesaretin olmaz.**”

K14: “Annem burada **kullanılan dili öğrenemediğı için**, ben yanında olmadığım müddetçe kapının önüne çıkmaya dahi çekiniyor.”

Bir araya getirilen ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Suriyeli sığınmacılar zihinlerinde, duygusal filtreler aracılığıyla, kentsel mekana dair görünür-görünmez sınırlar yaratmaktadır. Göç öncesine edinilen ifadelerden farklı olarak, İstanbul özelinde tanımladıkları sınırları, belleklerine tutunan travmatik tortular aracılığıyla yaratmakta ya da yasal tanımlamalar ve zorunluluklar onlar için engel oluşturmaktadır. Yasal prosedürlerin çizdiği sınırlar, onlar için görünür olurken; onların geride bıraktıkları savaş ortamının hatırlattıkları ve sığındıkları bu kentte geçici korunan (misafir) olarak tanımlanmaları, önlerine görünmez sınırlar koymaktadır. Çalışma kapsamında sığınmacılarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde, sığınmacıların, kentle ve kent sakinleriyle aralarına koydukları bir diğer görünmez sınır “dil bariyerleri”dir. Farklı kültürlere adapte olmuş toplumlar ancak dil sayesinde iletişim kurabilmekte, karşılıklı olarak sosyokültürel paylaşımlar gerçekleştirmekte ve

bu paylaşımlar sayesinde kurdukları bağları kuvvetlendirmektedirler. Hakim yerel dilin bilinmemesi durumunda ise, sığınmacıların ev sahibi toplumla aralarına set çekmelerine neden olmaktadır. Türkiye’de yerel dili bilmediklerinden ötürü ev sahibi toplumla anlaşmakta güçlük çeken Suriyeli sığınmacılar evlerinden çıkmaktan ve yakın çevrelerinden uzaklaşmaktan korkmakta, bir anlamda kendileri yerel toplumdan ve sosyal hayattan soyutlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda, sığınılan ülkeye karşı kuvvetli bir güvensizlik hissi yaratmaktadır (İSİP, 2015). Katılımcı ifadelerine bağlı olarak oluşturulan “**travmatik mekanlar, izin belgesi, yasal tanımlamalar, dil bariyeri**” kodları, kamusal alanlarda “**keskinleşen sınırlar**” adı verilen temaya işaret etmektedirler. Bu tema, katılımcıların savaş ortamındaki mekânsal deneyimlerinden yararlanılarak çıkarılan ve aynı adı taşıyan temayla örtüşmektedir. Fakat, veri setini oluşturmak için kullanılan kodlar açısından farklılaşmaktadır. Göç sonrasında kentsel mekanda sınırı tanımlayan kodlar, ağırlıklı olarak soyut çizgilerden oluşmaktadır.

• Tema 6

K3: “**Konsolosluk** ve **hastaneleri** sevmiyorum, çünkü oradaki gibi çok kalabalık. Bana hep negatif enerji veriyor ve insan oralarda kapana kısılmış gibi hissediyor.”

K7: “Burada gündem sürekli değişebiliyor, bu yüzden güncel haberleri takip etmek gerekiyor. Son yapılan açıklamalara göre, yasal izni bulunmayan Suriyelilerin sınır dışı edilerek geri gönderilecekleri söyleniyor. Neredeyse şehrin her yerinde, özellikle metro ve marmaray girişlerinde **kimlik kontrolü yapıldığı için** iki haftadır evden çıkamıyordum. Yanına gelmeden önce izin belgemi yenilemeye gittim.”

K8: “15 Temmuz olayından sonra benim çalıştığım dernek kapatıldı ve beni **geri gönderme merkezine** götürdüler. Orada 6 ay boyunca kaldım ve ben oradayken annemi kaybettim. Bunun için cenazesine gidememiştim...Şimdi oradan çıktım ama şehir dışına çıkışım hala yasak. Ne yapacağım, nereye gideceğim hala belirsizliğini koruyor.”

K10: “Özellikle **karanlık, dar ve kapalı yerlerdeyken**, hücrede olduğum günlerdeki gibi hissediyorum.”

Sığınmacıların savaş ortamındaki mekânsal deneyimlerine bağlı olarak oluşturulan “tutusalılık” teması, zorunlu göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki mekânsal deneyimlerine ilişkin ifadelerinde de belirginleşmektedir. Yukarıda bir araya getirilen

katılımcılara ait ifadelerde, “**tutsaklık mekanları** (geri gönderme merkezi) **sakınma/saklanma, zorlu şartlar** (dar, karanlık, kapalılık)” kodlarına rastlanmaktadır. Göç öncesi ve sonrası için kullanılan kodlardan biri olan **tutsaklık** mekanları; göç öncesinde, hapisane ve hücreye karşılık gelirken; göç neticesinde yerleşilen yer için, geri gönderme merkezine karşılık gelmektedir. Duruma ilişkin deneyimlerini, bulundukları mekanların fiziksel özelliklerinin yanında, hissettirdikleriyle birlikte tarif eden katılımcılar için tutsaklık temasının tanımı burada da farklılaşmaktadır. Katılımcı ifadelerine bakıldığında, sakınma/saklanma amacıyla bir yere kapanma durumu, tıpkı savaş ortamında olduğu gibi sığınmacıları İstanbul’da da tutsak hissettirmektedir.

- **Tema 7**

K4: “Sanki binayı alıp, kırıştırmış ve öylece bırakmışlar gibi. Şam’da değil ama bazı yerler oluyor. Çünkü birkaç yerde patlama gördüm. Onu çok güçlü bir depreme benzetebiliriz. Ev sarsılıyor, cam kırılıyor...İstanbul’daki herhangi bir yol üstünde, o görüntüleri hatırlatan binalarla karşılaşılabiliyor.”

K7: “Eski Halep’in sokaklarında yürürken yıkılmış bir kent görüyorsun, yarım kalan evler gibilerdi. Bir kere Fatih’te benzer bir yıkıntı gördüm ve bu bana bayağı bir şey hatırlattı. Fatih’e girerken Edirne Kapı’da, orada bir Mihrimah Cami var, onun altında eski bir binayı yıkıyorlardı. Şimdi yerinde farklı dükkanlar var ama oradan geçerken bana o anları hatırlattı.”

K14: “Üsküdar’da bulunan bina cephelerindeki hasarlar, dolu nedeniyle olmuştu ama bakınca kurşun izlerini anımsatıyor.”

Görüşme yapılan katılımcılardan bazıları, İstanbul’da bulunan olumsuz hava koşulları, afet, dayanıksızlık nedeniyle ya da kasıtlı olarak zarar görmüş yapılarıdaki tahribatın; Suriye’de yaşanan savaş ortamından dolayı oradaki yapıları fiziksel çevrenin aldığı hasarları hatırlattığını belirtmişlerdir. Katılımcıların göç öncesi deneyimlerine odaklanılarak oluşturulan “kentkırım” temasının kodlarından biri olan “fiziksel yıkım/tahribat” kodu, İstanbul’daki deneyimleri incelendiğinde bir adım daha ön plana çıkmakta ve görünürlüğünü artırmaktadır. **Hasarlı cepheler, yıkım ve tahribat** kodları kullanılarak yukarıda bir araya getiren ifadeleri, bir bütün olarak karşılayabildiği için buranın teması; “fiziksel yıkım/tahribat” olarak adlandırılmıştır.

- **Tema 8**

K3: “Kuzeye çıkınca Arnavutköy taraflarında bir sahil oluyor, mesela orada küçük bir tepe var denize doğru inen, ora bana geldiğim yeri hatırlatıyor. Yine **İstanbul’un eski sokaklarını** da **Halep’in yıkılmadan önceki haline benziyor.**”

K4: “İstanbul bizim şehrimize çok benziyor, yani **İstanbul’un eski binaları bana bizim kentimizi hatırlatıyor.** Bizim kalemiz, İstanbul’dakine benziyor. Ama İstanbul tabi ki çok daha büyük ve daha kapsamlı. **İstanbul’da yürürken Şam’da gibi hissedebiliyorsun,** bu yüzden Şam’dan gelenlerin çoğu İstanbul’da yaşamak istiyor.”

K7: “Aksaray, Yusufpaşa tarafında bildiğin baya **Arapça tabelalı dükkanlar** var, bir süre sonra **evinde hissettiriyor.** Mesela Yemeni bir lokanta var ve **insan, onları görünce Suriye’yi hatırlatıyor.** Bazı zamanlar özellikle oralara gitmeyi tercih ediyorum. İki hafta da bir giderim. Onların yaptığı döner, **tanıdık bir lezzet...** Halep döneri, Şam döneri alıştığımız ve **bildiğimiz tatlar.**”

K12: “İstanbul’daki bazı yerler bana Suriye’deki tarihi yerleri hatırlatıyor. Başlangıçta oranın dokusu da böyleydi, yani savaştan önceki hali bu şekildeydi.”

K13: “İstanbul’un eski çarşısı (kapalı çarşı) Halep’teki kapalı çarşıya çok benzer. Bizde **kafelerle dolu bir sokak vardı,** onu da benzetiyorum.”

K14: “İstanbul’daki **kapalı çarşı,** Halep’teki kapalı çarşısı hatırlatıyor ve çarşısı saran sabun, baharat kokuları, orada gibi hissettiriyor.”

K15: “Her yeri güzeldi oranın, en güzeli de Şam’ın merkeziydi. Mesela **Fatih’in dokusu bizim oralara çok yakın geliyor.** Sokakları, mimarisi...”

“**Olumlu hatıralar/hatırlatıcılar**” adı verilen bu son tema başlığının altındaki katılımcı ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, sığınmacılar, Suriye’nin yapıları fiziksel çevresini sadece savaş ve çatışma içerikli olumsuz hatıralar aracılığıyla belleklerinde taşımamaktadırlar. Olumsuz anıların beraberinde, savaşın kentlerinden/ülkelerinden aldığı gündelik yaşantılarının sahnesi olan yapıları çevreyi ve o çevrede gerçekleşen olumlu hatıralarını da belleklerinde saklamaktadırlar. Bu hatıraların izlerine ise, göç neticesinde yerleştikleri kentlerden biri olan İstanbul’daki yer ve mekanlarda rastlamaktadırlar.

Katılımcıların, göç güzergahındaki fiziksel-zihinsel ve toplumsal mekana ilişkin travmatik deneyimlerine odaklanılan bu aşamada, ilk olarak **32** farklı ifadeyle açıkça görünür olan yahut örtük vaziyette bulunan kodlar ortaya çıkarılmıştır. Ardından, gün yüzüne çıkarılan bu kodlara bağlı olarak **8** ayrı temaya ulaşılmıştır (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.3 : Katılımcıların İstanbul'daki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar.

No	Temalar
1	Konaklama/barınma sorunları
2	İşlevsel dönüşüm
3	Olumsuz yaşam şartları
4	Kentte muhalefet
5	Keskinleşen sınırlar
6	Tutsaklık
7	Fiziksel yıkım/tahribat
8	Olumlu hatıralar/hatırlatıcılar

Ulaşılan temaların altı tanesinin (konaklama/barınma sorunları, işlevsel dönüşüm olumsuz yaşam şartları, kentte muhalefet, keskinleşen sınırlar ve tutsaklık), göç öncesi ve göç sürecine dair verilerin analizi sonucunda edilen temalarla örtüştüğü; fakat bir kısmının, potansiyel temalara ulaşma aşamasında kullanılan kodlara göre farklılaştığı görülmüştür (Şekil 5.4).

katılımcıların, savaş ortamındaki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar										katılımcıların, göç güzergahındaki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar			
kritik konumlanma	gündelik rotaların değişimi	kentkrım	kenite muhalefet	tutsaklık	keskinleşen sınırlar	işlevsel dönüşüm	olumsuz yaşam şartları	konaklama barınma sorunları	zorunlu veda	tehlikeli rotalar			
- ateş hattı - çatışma - stratejik nokta	- güvensiz yollar - tehlikeli koşullar - kaçırma/kaçırılma - kontrol noktalar - güvenli yollar - tüneller - farklı sokaklar	- savaş hali - fiziksel yıkım - tahribat - silahlı kuvvetler - kamusal alanlardaki sivil hedefler	-miting/protesto -kalabalık -ayaklanma	-tutsaklık mekanları -hapishane, hücre -sakınma/ -saklanma -zorlu şartlar -karanlık, -dar, kapalılık	-denetim noktalarının artırılması -ulaşım yöntemlerinin azaltılması -erişilebilirliğin kısıtlanması	-amaç dışı kullanım	-üst-altyapıda meydana gelen aksaklıklar -temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması -kalabalık	-hijyen -yoksunluğu -mekansal mahremiyet -atlı alanlar/ -metruk yapılar -çadırlar/ -sığınaklar	-evin kaybı -bilindik çevrenin kaybı	-kamuffaj -kaçakçılık			
-olumlu hatıralar -olumlu hatırlatıcılar	-hasarlı cepheler -fiziksel yıkım -tahribat	-meydanlar/ sokaklar -mekansal sıkışıklık -direniş/ ayaklanma	-tutsaklık mekanları -geri gönderme merkezleri -sakınma/ -saklanma -zorlu şartlar -karanlık, -dar, kapalılık	-travmatik mekanlar -yasal tanımlamalar -dil bariyeri -izin belgesi	-ekonomik sorunlar -temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması -kalabalık ortamlar	-amaç dışı kullanım	-olumsuz yaşam şartları	-hijyen -yoksunluğu -mekansal mahremiyet -atlı alanlar/ -metruk yapılar -çadırlar/ -sığınaklar					
olumlu hatıralar/ hatırlatıcılar	fiziksel yıkım tahribat	kenite muhalefet	tutsaklık	keskinleşen sınırlar	olumsuz yaşam şartları	işlevsel dönüşüm	konaklama barınma sorunları						
katılımcıların, İstanbul'daki mekansal deneyimlerine dayanarak oluşturulan temalar													

Şekil 5.4 : Veri analizinde kullanılan kodların bir araya getirilmesiyle oluşturulan temalar.

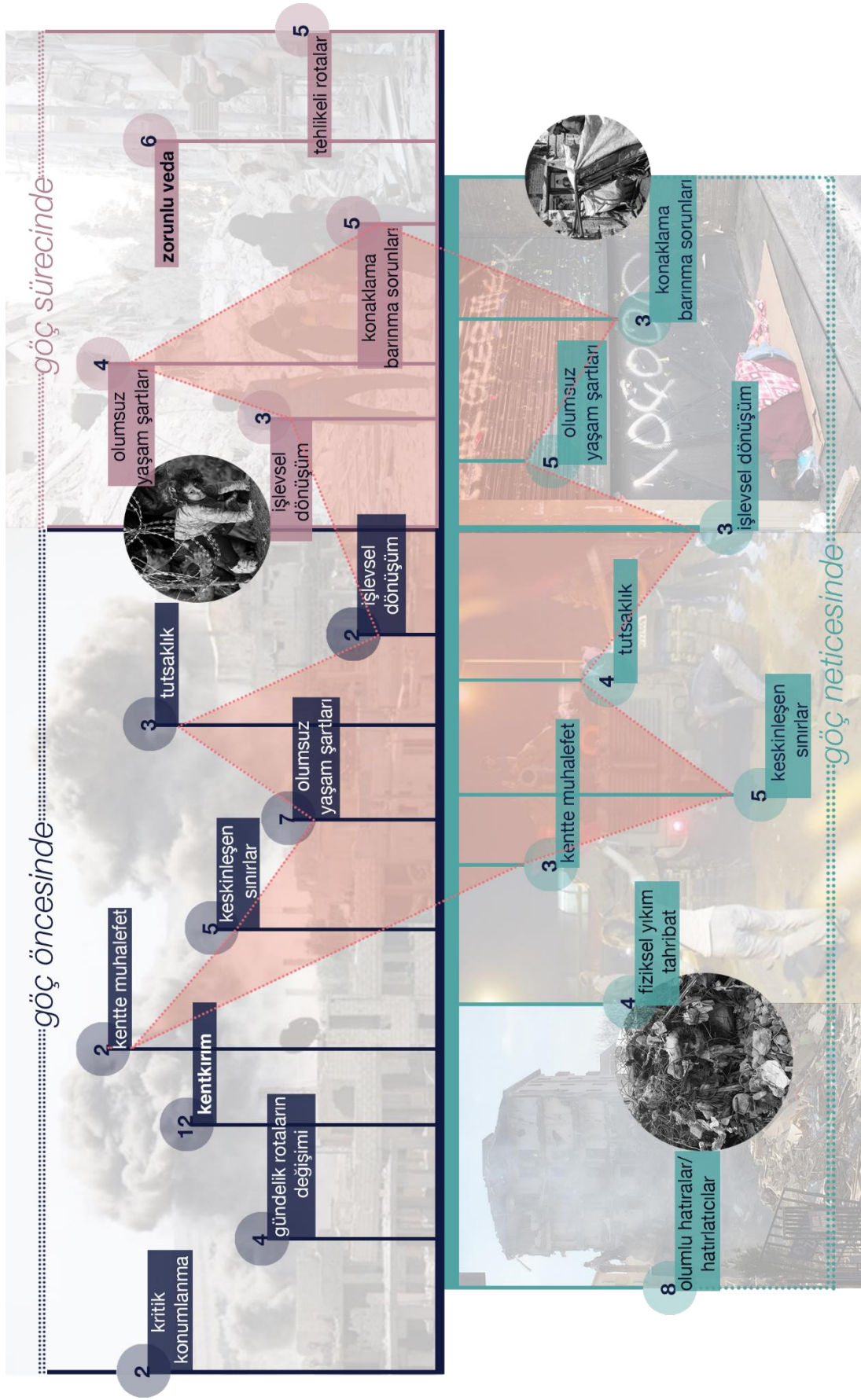
Ayrıca, bir bütün olarak incelenen veri seti içerisinde, katılımcıların savaş ve göçe dair travmalarını tetikleyici duyuşal verileri (Çizelge 5.4) de tespit edilmiştir.

Çizelge 5.4 : Travmayı tetikleyen görsel, işitsel ve kokusal veriler.

Türü	Görsel Tetikleyiciler	İşitsel Tetikleyiciler	Kokusal Tetikleyiciler
1	Kamp alanları	Ambulans sesleri	Mazot
2	Yıkık binalar/enkazlar	Tekbir sesleri	Yanık kokusu
3	Kalabalık caddeler ve duraklar	Gök gürültüsü	
4	Hasarlı cepheler	Jeneratör	
5	Karanlık	Havai fişekler	
6	Atıl yerler/metruk yapılar	Uçak sesleri	
7	Kent örüntüleri		
8	Yangın		
9	Kırık pencereler		
10	Şantiye alanları		
11	Geri gönderme merkezleri		
12	Hastaneler		
13	Konsolosluklar		
14	Karakollar		
15	Kontrol/denetim merkezleri		
16	Yoğun sis/duman		

Bazen güçlükle hatırlanan deneyimler, olayın yaşandığı sahneye ait ipuçları ile karşılaşıldığı takdirde hatırdı berrak bir biçimde canlanabilmektedirler. Görüşme yapılan katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, anda var olmayan geçmişe ait bu ip uçları (kokular, sesler ve görüntüler) belleklerinde hala muhafaza etmektedirler.

Katılımcılar, yukarıda belirtilen duyuşal veriler aracılığıyla geçmişle olan bağlantılarını İstanbul kenti üzerinden sürdürmeye devam etmektedirler. Gerçekleştirilen bu çalışma, bireyler için önem arz eden imgelerin benzerleriyle karşılaştıkları yerlerde, mekanlarda ve hatta mekansal örüntüler arasında fazlaca belirgin olmaları durumunda, bireylerin uzun zamandır anımsamadıkları geçmiş deneyimlerini kolaylıkla hatırlamalarını sağladığını göstermektedir (Şekil 5.5).

Şekil 5.5 : Sığınmacıların İstanbul’da karşılığını bulduğu travmatik izler.

Görüşme yapılan danışma grubundan Acartürk'ün konuya dair görüşleri şu şekildedir;

Sesler, kokular, görseller algılanırken beyin negatife daha meyillidir. Çünkü beyin kendini koruyup, hayatta kalmak için olumsuzla gidebilir. Travma yaşanan kişilerde bu beceri biraz daha artar, yani artık çok daha çabuk fark edebilir. Bazen de yanlış alarmlar olabilir. Özellikle TSSB söz konusu olduğunda, ortada bir tehlike yokken dahi beden sanki çok ciddi bir tehlike varmış gibi belirtilere girebilir ya da kendini tamamen kapatabilir.

Travmatik reaksiyonlar, ya hep ya hiç gibi değil de sıfırdan bire doğru gitmektedir. Siyahla beyazın arasında bir sürü gri renk olması gibi, kimi daha çok etkileniyor kimi biraz daha az, kimiye hiç etkilenmemiş olabilir. TSSB geliştirenler bu tetikleyicilere maruz kaldıklarında ise kendini bir anda Suriye'deki savaşın içinde gibi görebilir ve hissedebilir. Parktaki çimen kokusunun, Vietnamlı bir askeri savaş anına götürüyor olması örneğindeki gibi bazen hatırlatıcı sadece bir koku olabilmektedir.

Geçmiş, görüntüyü tamamen silmenin, yeniden yapılandırmaya ve iyileşmeye yardımcı olduğunu söyleyemem. Çok ağır süreçler atlatan biri, insanların hepsi kötü, dünya çok tehlikeli bir yer bakış açısına gidebilir. Bu durumu yok etmek yerine, kişinin bakış açısını daha objektif bir yere çekmek gerekmektedir. Bundan ötürü iyileştirmeye yönelik çalışmalarda, geçmiş yıkmak ya da yok saymaktansa, kişinin dereceli düşünce sistemine geçmesine olanak tanımak hedeflenmelidir.

Görüşme yapılan danışma grubundan Uygun'un konuya dair görüşleri şu şekildedir;

Mekan dediğimiz şey, aslında insan zihninin içinde yer alan bir fotoğraftır ve mekan travmanın göbeğindedir. Travmatik an esnasında, travma yaşayan bireyin zihni anın yaşandığı sahnenin fotoğrafını çeker ve bunu farkında olmadan yapar. Bu da fotoğrafta (mekanda) ne varsa, onun belleğine yüklendiği anlamına gelir.

İnsan zihni doğduğu günden itibaren etrafında gördüğü şeyleri/sahneleri içselleştirir. İçselleşen sahnenin içerisi sadece oyuncularından ibaret değildir, dekoru da kapsamaktadır. Yani sadece kişinin annesi babası, onların tutum ve davranışlarını değil, içselleştirdiği aynı zamanda yaşanan fiziksel çevredir ve bu dekorda kişinin hayatı boyunca dekorla özdeşleşecek yerler üst üste birikmektedir. Savaş travması gibi bir travma yaşadığında da, deneyim esnasındaki dekor neyse ona eşlik eden korku ve dehşet duygusuyla birlikte koşullanarak biçimlenir. Mağdur yeni bir yere gittiğinde ise, orada, o dekorla eşleşecek veya o dekoru çağrıştıran her şey aynı zamanda korku dehşet ve çaresizlik duygularını da tetiklemektedir.

Mekan, salt biçimsel özellikleriyle değil, dekoru olduğu hikayelerle de kişinin belleğinde kendine önemli bir yer edinmektedir. Kentsel mekanların/yapıların aldığı fiziksel hasarlar, tıpkı canlılarda olduğu gibi, onları maddesel açıdan yıkıma uğrattıyor olsa bile, hikayesinin dekoru olduğu bireyler için anlamsal olarak yansıttıkları değerleri tamamiyle yok edememektedir. Bu nedenle, travma ve mekan arasındaki ilişki karmaşık bir etkileşime sahiptir ve mimarlığın yapısı, psikolojide olduğu gibi, çevresini kuşattığı bireylerin geçmişten ana taşıdıkları hatıralarını da etkilemektedir. Çevresiyle kesintisiz bir etkileşim içerisinde olarak yaşantılardan, olaylardan ve tarihin sunduklarından etkilenen mimarlık; “sakinlerini, çevresini, bağlamını ve nihayetinde evreni travmatize edebilmektedir” (Stoppani, 2016).

Duygusal travmalar, ardında kalıcı ve yoğun izler bırakmaktadır. Travma yaşayanların hayatlarının geri kalanını biçimlendiren travma yüklü bu izler, travmatize kişilerin belleklerini yıkıcı bir güçle etkisi altına almaktadır. Belleğe tutunan mekana ilişkin duysal ve duygusal veriler, kişilerin travmatik deneyimden sonraki hayatlarında bulundukları yer ve mekanlarda, kendileriyle eşleşecek bir desen/örüntü yakaladığında ise, bahsi geçen travmatik verilerin kaynağı olan hikayelerin yeniden canlanmalarına neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan Suriyeli sığınmacılar, yaşamış oldukları travmatik deneyimlerine ait anılarının özellikle henüz tazeliğini korudukları ilk birkaç ay içerisinde -yabancıları oldukları ortamlarda bile- bir şekilde kendilerini hatırlattıklarını belirtmişlerdir.

Yapılan bu çalışma, kişinin yaşamında yapısal fiziksel, zihinsel ve toplumsal çevreleriyle -yine onların içinde gerçekleşen deneyimleri aracılığıyla- bağ kurduğunu ve kurulan bu bağın niteliğini, kişinin belleğine tutunan deneyime ilişkin duysal/duygusal verilerin belirlediğini göstermektedir. Bunlar vasıtasıyla, İstanbul’daki yapısal çevre ile Suriye’deki savaş ortamı ve göç güzergahında karşılaştıkları mekanlar arasında bağlantı kurarak, savaş nedeniyle neredeyse molaz haline gelmiş olan yapılara, sokaklara ve kentlere ait anılarını bugün dahi anımsamaktadırlar. Ayrıca katılımcıların Suriye’deki savaş ortamı ve göç güzergahıyla ilintili mekansal deneyimlerini açıkça paylaşmaları, duygusal olarak travmatik olan anılarının, istemsiz, canlı ve tekrar hatırlanabilir şekilde belleklerdeki yerlerini muhafaza ettiği anlamına gelmektedir.

Özetle, bu çalışmanın veri analiz aşamasında, verinin kavramsallaştırılmasına ve fenomeni tanımlayabilecek temaları ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla, Suriyeli sığınmacılarla gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle, savaş ve zorunlu göçün Suriyeli sığınmacılar üzerindeki travmatik etkileri, yine onların mekansal deneyimleri üzerinden doğrudan aktarılmıştır. Çalışma neticesinde, katılımcıların belleklerine kazınan travmatik deneyimlerinin izleri, göç ettikleri fiziksel çevredeki karşılıkları fenomenolojik bir yaklaşımla sorgulanmıştır. Fenomenolojik araştırmalarda veri analizi, yaşantıların ve deneyimlerin anlamlarını ortaya çıkarmaya yöneliktir. Fenomenolojik yaklaşım, -nitel araştırmanın doğasına uygun olarak- her zaman genellenebilir ve kesin sonuçlar ortaya koymayabilmektedir. Fakat bu yaklaşım, bir fenomenin daha iyi tanınmasına yardımcı olabilecek örnekleri, yaşantıları ve anıları gözler önüne sermektedir. Burada aktarılan sığınmacılara ait mekana ilişkin travmatik anıların, geçmişin gücünün mekanda ve yerde görünür olma biçimlerinden yalnızca birkaçını temsil ettiğini hatırlatmakta fayda görülmektedir.

6. SONUÇ

Savaş ve çatışma, cereyan ettiği ortamı etkileyerek, kuşattığı fiziksel ve toplumsal çevreye ağır hasarlar vermektedir. 21. yüzyılın başlangıcından bu yana hüküm süren küreselleşmenin etkisiyle kasıtlı olarak gerçekleştirilen savaş ve çatışmaların doğası; giderek uzun süreli ve karmaşık bir hale bürünmüştür. Artık daha fazla sivil hedef alınarak namlular onlara çevrilmiş; cepheler ise onların yaşamlarını sürdürdüğü köylere, kentlere kadar inmiştir.

Suriye'nin kentlerinde, günümüzde hala devam etmekte olan savaş ve çatışma ortamı, kentsel mekanın, çatışmanın hem nesnesi, hem de öznesi haline geldiğini göstermektedir. Travmanın bir uzantısı olan savaş, fiziksel mekanı biçimlendiren toplumsal mekanı da doğrudan etkilemektedir. Mekan değiştirme ve göç etmeyle sonuçlanan Suriye'deki kentsel muharebeler, kenti var eden ve çatışmanın ortasında kalarak, süreci deneyimleyen toplumun belleğinde travmatik izler bırakabilmektedir. Bu durum göçmenlerin, sığındıkları kentlerdeki yapıları fiziksel çevre ve kentli ile münasebetlerini etkileyebilmekte ve onların türlü olumsuzlukları yaşamalarına neden olarak, gündelik hayatlarında aksaklıklara yol açabilmektedir.

Toplum ve mekan sarmalı, parçalanabilir bir bütün değil, içeriden okunması mümkün olan, iç içe geçmiş bir ağ örgüsüdür (Tan, 2016). Bu görüşe tutunan ve mekanın, bellek ile travma arasında konumlanan yerini sorgulayan bu çalışmada, savaş ve zorunlu göçün neden olduğu travmanın Suriyeli Sığınmacılar üzerinde yarattığı mekansal bunalımlara odaklanılmıştır. Bu niyetle çalışmada, sığınmacıların, Suriye'den duygusal bir miras olarak taşıdıkları bireysel ve kolektif belleklerinde meydana gelen süreklilik ve kırılmaların göç sonucunda yerleştikleri yerlerdeki mekansal karşılıkları, savaş ve göç sürecindeki yere/mekana ilişkin deneyimleri üzerinden fenomenolojik bir yaklaşımla tespit edilmeye çalışılmıştır. Savaş ve zorunlu göçün neden olduğu travmanın izleri, Suriyeli göçmenlerin, sığındıkları kentlerden biri olan İstanbul'da sürülmüş ve bu izlerin mekansal karşılıkları aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Suriyeli sığınmacılar ve onların mental sağlıklarıyla ilgilenen alanlarında uzmanlardan oluşan iki farklı gruba, yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler

sonucunda elde edilen veriler ise, sığınmacıların ifadelerine dayanarak, tematik analiz yöntemiyle deşifre edilmiştir.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan birinci ve ikinci grubun ifadeleri birbirlerini destekler niteliktedir. Duygusal travmalar, ardında kalıcı ve yoğun izler bırakmaktadır. Travma yaşayanın hayatının geri kalanını biçimlendiren travma yüklü bu izler, yıkıcı bir güçle kişinin belleğini etkisi altına almaktadır. Savaş ve göç travmasına maruz kalan Suriyeli sığınmacılarla yapılan röportajlar neticesinde de, kişilerin olaya ilişkin belleklerinde yer eden verilerin, güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Suriyeli sığınmacıların geçmişe yönelik korkularını belleklerinde canlı bir biçimde tutmaları ve istemsiz olarak hatırlamaları, onların topluma ve kente tutunmalarını - özellikle anıların henüz tazeliğini koruduğu ilk birkaç ay içerisinde- zorlaştırmakta ve mental açıdan sağlıklı bir biçimde yaşamaktan alıkoymaktadır. İleriye dönük ve devam ettirilebilir bir barış ortamının sağlanması için, bu konuya önem verilmesi gerekmektedir. Yaşananların olumsuz etkilerini hafifletmek ve mağdurları hayata yeniden adapte etmek adına, öncelikle güven ortamının tesis edilmesi gerekmektedir. Mağdurların barındıkları yerleri biçimlendiren mimarların, bu durumu göz önünde bulundurarak, travmaya maruz kalanların dereceli düşünce sistemine geçmesine olanak tanıyacak, aynı zamanda geçmişlerini de yok saymayacak biçimde tasarımlar yapmaları önerilmektedir. Özellikle terör ve savaş mağdurlarının kente-kentliye eklemlenme biçimleri, başına buyruk ve doğrudan değil, -mental açıdan kırılgan olan bu grupların hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak- kontrol altında ve aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Acarturk, C., McGrath, M., Roberts, B., Ilkkursun, Z., Cuijpers, P., Sijbrandij, M., Sondorp, E., Ventevogel, P., McKee, M. ve Fuhr, C. D.** (2020). Prevalence and predictors of common mental disorders among Syrian refugees in Istanbul, Turkey: a cross-sectional study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 56, 475-484
- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B. ve Bay, A.** (2002) Zorunlu iç göç: ruhsal ve toplumsal sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 97-103.
- Akhtar, S.** (1995). A Third Individuation: Immigration, Identity, And the Psychoanalytic Process. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 43, 1051-1084.
- Alpak, G., Unal, A., Bulbul, F., Sagaltici, E., Bez, Y., Altindag, A., Dalkilic, A. Ve Savas, A.** (2015). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *Psychiatry Clin Pract*, 19, 45-50.
- Altıntaş, S.** (2016). İstanbul'un "Mülteci Semtleri": Kumkapı ve Küçükpazar. erişim tarihi:13.03.2021,<http://blog.ilem.org.tr/wpcontent/uploads/2018/11/istanbulun-multeci-semtleri-safiye-altintas.pdf>
- American Psychiatric Association.** (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. Washington, DC: American Psychiatric Pub.
- Assmann, J.** (2001) Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik (A. Tekin Çev.). İstanbul.
- Atkinson Rita L. vd.** (1996). Hilgard' S Introduction To Psychology, Cenevre: Harcourt Press, 12.B.
- Attride-Stirling, J.** (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1 (3), 385-405.
- Bayazitlioğlu, B.** (2009). İnsan-Mekan İlişkisi. İstanbul: Edumar Eğitim Market.
- Baymur, F.** (1994). Genel psikoloji. İstanbul: İnkılap Kitapevi
- Benjamin, W.** (2009). Pasajlar. Çeviren Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, P. L.** (2003). Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri. (P. L. Berger – S. P. Huntington Edt.). Bir Küre Bin Bir Küreselleşme. (A. Ortaç Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bergson, H.** (2007). Madde ve bellek. Ankara: Dost Yayınevi.
- Bevan, R.** (2016). The Destruction of Memory: Architecture at War. Reaktion Books, London, England

- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K.** (1992). *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bollnow, O. F** (2004). *Varoluş Felsefesi*, (Medeni Beyaztaş, Der.). İstanbul: Efkar Yayınları.
- Boyer, P. ve Wertsch, J. V.** (2015). *Zihinde ve kültürde bellek* (Y. Aşçı, Dalar, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Braun, V. & Clarke, V.** (2006). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V. ve Clarke, V.** (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı (S. N. Şad, N. Özer ve A. Atli Çev.). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 873-898.
- Buz, S.** (2004). *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul- Mültecilik*. Ankara: SGDD Yayınları.
- Buz, S.** (2005). Türkiye'deki sığınmacıların psikososyal sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16 (2), 93-105.
- Buz, S.** (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 1-14.
- Buz, S. ve Çevik, H.** (2020). *Göç ve Entegrasyon: Uygulama Alanları, Politikalar, Paydaşlar*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Cangöz, B.** (2005). Geçmişten günümüze belleği açıklamaya yönelik yaklaşımlara kısa bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 51-62.
- Chandramouli, S.** (2020). *Exploring the architecture for a community shelter for women in the kashmir valley affected by post-traumatic stress disorder* (Master's Thesis). A&M University, Texas.
- Cihangiroğlu, M. S.** (2019). *Bellek mekânlarının değer algısı ve değişimi üzerine bir inceleme: ankara tren garı*. (Sanatta Yeterlilik Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Coward, M.** (2009). *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*, Routledge, New York
- Creswell, J. W.** (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün ve SB Demir Çev.). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Creswell, J. W.** (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (M. Bütün ve SB Demir Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çavdar, O.** (2017). Mekan ve kolektif bellek: sivas katliamı ve madımak oteli. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4 (1), 237-257.
- Çopur, A. S., ve Gencer, A. D.** (2015). Toplumsal travma. *PDP Kişisel Gelişim Yazıları*, 1-9
- Danış, D.,** *Türkiye'de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik* [PDF Belgesi]. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. Erişim tarihi: 13.04.2021,

https://www.tesev.org.tr/wpcontent/uploads/rapor_Turkiyede.Kent_.Multecileri.ve_.Misafirperverlik.Didem_.Danis_.pdf

- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E.** (2013). Evden uzakta olmak: sığınmacıların/mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21 (1-2-3), 11-24.
- Dilek, B. S.** (2018). *Suriyeli Göçü*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Depeli, G.** (2010). Görsellik ve kültürel bellek ilişkisi: göçmenin evi. *Kültür ve İletişim*, 13 (2), 9-39.
- Doğan, O.** (2016). Bir insanlık sorunu: mülteciler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17 (4), 260.
- Doğu, T. ve Varkal Deligöz, M.** (2017). Hafıza kutusu: bir kentsel kolektif bellek deneyi(mi). *Megaron*, 12 (4), 545-552.
- Draaisma, D.** (2007). Bellek Metaforları, Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi. Çeviren Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları.
- Duymaz, A.** (2017). Kültürel belleğin ihyası ekseninde Cengiz Dağcı'nın romanlarında kırım efsanelerinin izleri. İçinde N. Anay ve D. Depe (Editör), *Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu*, 105-111.
- Dworkin, S. L.** (2012). Sample Size Policy for Qualitative Studies Using In-Depth Interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 41, 1319–1320.
- Erder, S.** (1995). *Kentsel Gerilim*. Ankara: Ag Yayınları.
- Erder, S.** (2015). *İstanbul Bir Kervansaray Mı?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Figley, C. R.** (2012). *Encyclopedia of Trauma*. Sage.
- Freud, S.** (2007). "A Note upon the Mystic Writing-pad." Theories of Memory: A Reader içinde, editör Michael Rossington ve Anne Whitehead, 114-118. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Galea, S., Ahern, J., Resnick, H., Kilpatrick, D., Bucuvalas, M., Gold, J. & Vlahov, D.** (2002). Psychological sequelae of the September 11 terrorist attacks in New York City. *N Engl J Med*, 346, 982-7.
- Galea S, Vlahov D, Resnick H.** (2002). An investigation of the psychological effects of the September 11, 2001, attacks on New York City: developing and implementing research in the acute postdisaster period. *CNS Spectr*. CNS Spectr;7(8):585-7, 593-6.
- Gerritsen A, Bramsen I, Deville W, van Willigen LHM, Hovens JE, van der Ploeg HM.**(2006) Physical and mental health of Afghan, Iranian and Somali asylum seekers and refugees living in the Netherlands. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*; 41:18.
- Grinberg, L., & Grinberg, R.** (1974). The Problem of Identity and the Psychoanalytical Process. *The International Review of Psycho-Analysis*, 1, 499-507.
- Grinberg, L., & Grinberg, R.** (1984). A psychoanalytic study of migration: Its normal and pathological aspects. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 32 (1), 13-38.

- Grove, N. J., & Zwi, A. B.** (2006). Our health and theirs: Forced migration, othering and Public health. *Social Science & Medicine*, 62, 1931-1942.
- Gökçan, G., Açıkyıldız, Ç., & Ataman, S.** (2010). Göç ve mültecilik. Erişim tarihi: 08.05.2021
http://www.multeci.net/index.php?option=com_content&view=article&id=58:goc-ve-multecilik&catid=35:goc-ve-multecilik&Itemid=14.
- Guest, G., Bunce, A., ve Johnson, L.** (2006). How Many Interviews Are Enough?: An Experiment with Data Saturation and Variability. *Field Methods*, 18 (1), 59–82.
- Güloğlu, F. M.** (2021). Nitel desenli göç araştırmalarında yöntem sorunları. *Ortadoğu ve Göç*, 11 (2), 292-331.
- Gündüz, N. ve Aker, A. T.** (2015). Travmatik stres ve beyin. *Türkiye Klinikleri*, 8 (1), 1-9.
- Halbwachs, M.** (2018). *Kolektif bellek* (Z. Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınevi.
- Heidegger, M.** (2001). *Zollikon seminars: Protocols, conversations, letters*. Northwestern University Press.
- Herman, J.** (2021). *Travma ve iyileşme* (T. Tosun, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Husserl, E.** (2012). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology* (1st ed.). Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9780203120330> (Original work published 1931)
- İnam, A.** (1992). Yaşanacak Bir Mekan Tasarlamak. *Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 177-188.
- Jacobs, J. A., & Frickel, S.** (2009). Interdisciplinarity: A critical assessment. *Annual Review of Sociology*, 35, 43–65. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115954>
- James, W.** (1890). Psychology (Briefer Course). *Association*, 16, 253- 279.
- Karasu, M. A.** (2018). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların kentlerde neden oldukları güvenlik riskleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 51-73.
- Karasu, M. A.** (2018). Türkiye’ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14 (1), 21-41.
- Kan, M.** (2013). *İstanbul’da bulunan sığınmacılar üzerinde zorunlu göçün travmatik etkileri: zorlu koşullara karşı ruhsal dayanıklılık ve sığınmacıların “ev” algıları* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kandel, E. R.** (2016). *Belleğin Peşinde – Yeni Bir Zihin Biliminin Doğuşu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kıral, B.** (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 2146-9199
- King, R.** (2019). Bağlam Temelli Nitel Araştırma ve Avrupa’da Çok-Sahalı Göç. *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar içinde* (ss. 40-67). İstanbul: Gar Kitaplık

- Kira, I. A.** (2001). Taxonomy of trauma and trauma assessment. *Traumatology*, 7(2), 1–14.
- Kosslyn, S. M.** (1994). *Image And Brain: The Resolution Of The Imagery Debate*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Koch, T.** (1995). Interpretive approaches in nursing research: The influence of Husserl and Heidegger. *Journal of Advanced Nursing*, 21, 827-836.
- Kümbetoğlu, B.** (2005) *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H.** (2014). *Mekanın üretimi* (I. Ergüden, Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Levine, P. A.** (2017). *Travma ve Anı*. İstanbul: Butik Yayınları.
- Lynch, K.** (2010). *Kent imgesi* (İ. Başaran, Çev). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Macann, C.** (1993). *Four Phenomenological Philosophers: Husserl, Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty*. New York: Routledge.
- McClelland, J. L., ve Rumelhart, D. E.** (1986). Parallel distributed processing, explorations in the microstructure of cognition. Psychological and biological models, MIT Press, Cambridge, MA, 2.
- Merleau-Ponty, M.** (2002). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge.
- Miller, G. A.** (1956), “The Magical Number Seven, Plus Or Minus Two: Some Limits On Our Capacity For Processing Information”, *The Psychological Review*, 63, 81-97.
- Norberg-Shulz, C.** (1971). *Existence, Space & Architecture*. London: Studio Vista Limited.
- Norberg-Schulz, C.** (1982), *Genius Loci – Towards a Phenomenology of Architecture*, Rizzoli Publishers.
- Nora, P.** (2006). *Hafıza mekanları* (M. E. Özcan, Çev.).
- Osten, M.** (2004). *Das Geraubte Gedächtnis: Digitale Systeme und Die Zerstörung der Erinnerungskultur*. Frankfurt: Suhrkamp/InselVerlag
- Özbey, K.** (2018). Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji Perspektifinden Sınır, Mekân ve Bellek: Sarp Köyü Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 1398-1414.
- Özgen F, Aydın H.** (1999) Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*; 1:34-41.
- Özgöker, U. ve Doğan, G.** (2019). *Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Pallasmaa, J.** (2011). *Tenin Gözleri*. YEM Yayınları, İstanbul.
- Papadopoulos, R. K., & Hildebrand, J.** (2002). Is home Where the Heart Is? Papadopoulos R. K., & Byng-Hall, J. (Eds.), *Multiple Voices: Narrative in Systemic Family Psychotherapy* içinde (ss. 206-236). London: Karnac Books.
- Patton, M. Q.** (1987). *How To Use Qualitative Methods In Evaluation*, Nexbury Park, Ca: Sage. Aktaran: Yıldırım, A ve Şimsek, H. (2005). *Sosyal*

Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 5. Baskı. Seçkin Yayıncılık.
Ankara.

- Platon.** (2013). Menon. Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.
- Polkinghorne D.E.** (1989) Phenomenological Research Methods. In: Valle R.S., Halling S. (eds) Existential-Phenomenological Perspectives in Psychology. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-6989-3_3
- Proust, M.** (2008). Kayıp Zamanın İzinde: Swan'ların Tarafı. Çeviren Roza Hakmen. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ricoeur, P.** (2020). *Hafıza, tarih, unutulmuş* (M., E. Özcan, Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Roediger III, H. L., Wheeler, M. A., ve Rajaram, S.** (1993). Remembering, knowing, and reconstructing the past. *Psychology of Learning and Motivation: Advances in Research and Theory*, 30, 97-134
- Sarp, N. ve Tosun, A.** (2011). Duygu ve otobiyografik bellek. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3 (3), 446-465.
- Sayar Avcıoğlu, S. ve Akın, O.** (2017). Kolektif bellek ve kentsel mekan algısı bağlamında istanbul tuzla köyiçi koruma bölgesi'nin mekansal değişiminin irdelenmesi. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 8 (22), 423-450.
- Schancter, D. L.** (2010). *Belleğin izinde* (E. Özgül, Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Seamon, D. & Mugerauer, R.** (2012). Dwelling, Place and Environment. Dordrecht: Springer.
- Shaw, M.** (2008). New Wars of the City: Relationships of Urbicide and Genocide, erişim tarihi: 03.04.2021, https://www.researchgate.net/publication/279363566_New_Wars_of_the_City_Relationships_of_Urbicide_and_Genocide
- Solak, A.** (2018). Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar. Ankara: HEGEM Yayınları.
- Stoppani, T.** (2016). Architecture and Trauma, Y. Ataria, D. Gurevitz, H. Pedaya & Y. Neria (Eds.), Interdisciplinary Handbook of Trauma and Culture (133-149), New York, Springer
- Suat, R., ve Işıldak, R. S.** (2008). Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2 (1) , 64-69.
- Suddendorf, T. ve Corballis, M. C.** (1997). Mental time travel and the evolution of the human mind. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 123 (2), 133-167.
- Suddendorf, T., ve Corballis, M.C.** (2007). The evolution of foresight: Whats the mental time travel, and is it unique to humans. *Behavioral and Brain Science*, 30, 299-351.

- Sunata, U., Çelik, E. N., ve Yıldız, M. N.** (2017). İstanbul'daki orta sınıf Suriyeli sığınmacıların göç deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (53), 527- 535.
- Susam, A.** (2015). *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şahin, G.** (2019). *Kolektif travma ile ilgili müzik üretiminin anlamı ve işlevi: sivas katliamı örneği* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul.
- Şar, V.** (2017). Savaş ve terör yaşantılarında travma sonrası stres. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 33 (Ek sayı), 114-120.
- Şar, V.** (2018). Travmatik stres ve bedensel hastalık. V. Şar (Editör), *Günümüzde Psikosomatik Tıp*, (s.1-5). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Tan, P.** (2016). Arazi ve Şeyler. erişim tarihi: 12 Şubat 2021, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=404&RecID=3957>
- Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş.** (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-182.
- Tuan, Y. F.** (2008). *Space and Place The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tulving, E.** (2001). Episodic memory and common sense: how far apart?. *Phil. Trans. R. Soc. Lond. B.*, 356, 1505-1515.
- Tuncer Gürkaş, E. Ve Barkul, Ö.** (2012). Yer üzerine kavramsal bir okuma denemesi. *Sigma* 4, 1-11.
- Tunçay, E.** (2017). Medyada nefret söylemi: ankara patlaması örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 41-62.
- Türkiye ve Göç** (t.y.). erişim tarihi: 12 Şubat 2021, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/Kitaplar/turkiyevegoc_tr.pdf
- UNHCR.** (2019). Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) 2019-2020. erişim tarihi: 9.05.2021, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/68617>
- Ulubay S., ve Ferida Ö.** (2020). Mekân üzerine sorunsallar ve kavrayışlar: fenomenoloji kuramının yirminci yüzyılın mekân anlayışına etkileri. *Megaron*, 15 (4), 606-613.
- Uygun, E.** (2019). Suriyeli mültecilerin ruhsal tanı profili ve tssb eş tanısı; mülteci özel dal polikliniği verileri. *JCBPR*, 8 (1), 51-57.
- Uygun, E.** (2019). Travma öyküsü olan Suriyeli bir olgu üzerinden değerlendirme ve ruhsal-toplumsal yaklaşım planı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20 (2), 221-223.
- Üstübcü, A.** (2020). Görünmezlikten görünürlüğe: İstanbul'un kent dokusunda göçmenlik ve mültecilik deneyimleri. *DergiPark*, 4 (7), 273-298.
- Volkan, V. D.** (2017). *Göçmenler ve Mülteciler*. Ankara: Pusula Yayınevi.

- Wilson, A.** (2015). A guide to phenomenological research. *Nursing Standard*, 29 (34), 38-43.
- Yaşar Özdoğan, G.** (2020). *Bombalı bir saldırıya maruz kalmak: deneyimler ve başa çıkma yolları* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Yazan, A. Ve Köker, İ.** (2019, 13 Ağustos). 17 Ağustos depremi'nin 20. yılında gölcük-değirmendere'de yaşam. *BBC News*. Erişim adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49324427>
- Yelsalı Parmaksız, P. M.** (2019). Belleğin mekânından mekânın belleğine: kavramsal bir tartışma. *İlef Dergisi*, 6 (1), 7-26.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H.** (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B.** (2007). Yardım çalışanlarında travmatik stres. *Klinik Psikiyatri*, 10, 137-147.
- Yüksel, E.** (2019). Daha ve misafir filmlerinde mültecilere yönelik dışlama pratikleri ve yok-yerler. *İlef Dergisi*, 6 (2), 227-250.
- Zapata-Barrero, R. ve Yalaz E.** (2019). Avrupa göç çalışmalarında nitel araştırmalar (A. Ay, C. Coşkan, F. Karapehlivan ve Z. Karagöz, Çev.). İstanbul: Gar Yayınları.
- Zevi, B.** (1993). *Architecture as Space*. New York: Da Capo Press.
- Ziss, A.** (2009), *Estetik, Gerçekliği Sanatsal Özümsemenin Biçimi*, (Y. Şahan Çev.). İstanbul: Hayalbaz Kitap
- Zwi, A., & Alvarez-Castillo, F.** (2003). Forced migration, globalisation, and public health; getting the big picture into focus. P. Allotey (Ed.), *The health of refugees; public health perspectives from crisis to settlement* içinde, (ss. 14–34). South Melbourne: Oxford University Press.
- Url-1** <<https://www.britannica.com/science/space-physics-and-metaphysics>>, erişim tarihi 20.05.2020.
- Url-2**
<https://www.topographie.de/fileadmin/topographie/public/pdf/flyer/t_d_flyer_rundgang_TU190503LR.pdf> erişim tarihi 11.02.2021.
- Url-3** <<http://www.radikal.com.tr/kultur/terorun-topografyasi-ya-da-bir-korku-imparatorlugu-1454976/>> erişim tarihi 12.05.2021.
- Url-4**
<https://www.reddit.com/r/CatastrophicFailure/comments/k92fbs/on_july_17_1981_two_walkways_collapsed_at_the/> erişim tarihi 20.05.2021.
- Url-5** <<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/sivas-1993-madimak-otelinde-ne-oldu-287181h.htm>> erişim tarihi 11.02.2021.
- Url-6** <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54491814>> erişim tarihi 11.02.2021.
- Url-7** <<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49324427>> erişim tarihi 11.02.2021.

Url-8 <<https://www.dw.com/tr/hendek-sava%C5%9Flar%C4%B1nda-sonagelindi/a-19291491>> erişim tarihi 11.02.2021.

Url-9 <<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2020/07/09/feto-pkk-is-birligi-teroristin-itirafi-ile-ortaya-cikarildi-hendek-olaylari>> erişim tarihi 11.02.2021.

Url-10 <<https://140journos.com/nefret-yikim-ve-goc-suriyede-yil-7c4ef4332fa5>> erişim tarihi 11.02.2021.

Url-11 <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/urbicide>> erişim tarihi 21.03.2020

Url-12 <<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2066>> erişim tarihi 11.02.2021.

EKLER

EK A: Suriyeli Sığınmacılarla Gerçekleştirilen Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

EK A

Suriyeli Sığınmacılarla Gerçekleştirilen Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

1. Bu kente ne zaman ve hangi amaç doğrultusunda geldiniz?
2. Barınma konusunda devletten herhangi bir yardım aldınız mı ya da alıyor musunuz?
3. Göç süresince Türkiye yaşadığınız/konakladığınız yerleri, konaklama süreleriyle beraber sırayla belirtiniz.
4. Konakladığınız yerlerde birlikte yaşadığınız/aynı evi paylaştığınız birey sayılarını belirtiniz. Bu kişilerin tamamı aile üyeleriniz mi?
5. Konakladığınız yerlerde sizi rahatsız eden, gündelik/temel ihtiyaçlarınızı gidermenizi engelleyen/kısıtlayan olumsuzluklar yaşadınız mı? Bu olumsuzlukların nelerden kaynaklandığını belirtiniz.
6. Konakladığınız yerlerin sizi memnun eden, güvende olduğunuzu hissettiren, girdiğiniz ortama adapte olmanızı hızlandıran olumlu taraflarından bahseder misiniz?
7. Suriye’de göçten önce en son yaşadığınız ev size mi aitti? O evde birlikte yaşadığınız birey sayısını belirtiniz.
8. Suriye’deki eviniz şu an kullanılabilir durumda mı?
9. Eviniz dışında kayıplarınız var mı? Varsa neler olduğunu belirtiniz.
10. Burada yaşadığınız ev size mi ait?
11. Suriye’de (savaştan önce) gitmekten keyif aldığınız yerleri, mekanları (sizi memnun kılan mekânsal özellikleriyle birlikte) belirtiniz. Şu an ne durumdalar?
12. Bahsi geçen yerleri size Türkiye’de (özellikle İstanbul’da) hatırlatan yerler, mekanlar var mı? Eğer varsa oralara gitmek size nasıl hissettiriyor?
13. Suriyedeki iç savaştan etkilenen bir kentten mi geldiniz? Savaşın başlamasıyla birlikte yaşadığınız kentin görüntüsü, işleyişi nasıl değişti? Süreci betimleyerek anlatır mısınız?
14. Kentte temel ihtiyaçlarınıza erişiminizi kısıtlayan, gündelik yaşamınızı sekteye uğratan durumlar varsa bahseder misiniz?
15. Size o anları ve olanları anımsatan (olumsuzu çağrıştıran) görsel, işitsel, kokusal veya duygusal kaynakların neler olduğunuz belirtiniz?
16. Göç sürecini betimsel bir şekilde anlatır mısınız?

17. Göç sürecinizde kaldığınız/yaşadığınız yerlerden ve size hissettirdiklerinden bahseder misiniz?
18. Şu an yaşadığınız şehirde size savaşı ve göç sürecini anımsatan, sizde huzursuzluk hissi yaratan ve bu sebepten gitmekten kaçındığınız yerler, mekanlar var mı?
19. Şu an yaşadığınız şehirde size Suriye'deki barış ortamını anımsatan, sizde olumlu duygular uyandıran ve bu sebepten gitmekten keyif aldığınız yerler, mekanlar var mı?

Sabırla yanıtladığınız için teşekkürler.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Gamze Kılıç

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2015, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
- **Yükseklisans** : 2022, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER

2015 bahar yarıyılında teslim ettiği; “Sürdürülebilir konut yerleşkesi” konulu bitirme projesinden, Trabzon Mimarlar Odası tarafından 1. seçilerek “Erdem Aksoy Mimarlık Ödülü”ne layık görülmüştür.